

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nauryzbek BAGDALKHAN

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ÇEKME AÇISINDAN KAZAKİSTAN'IN KIŞ
TURİZM POTANSİYELİ

Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nauryzbek BAGDALKHAN

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ÇEKME AÇISINDAN KAZAKİSTAN'IN KIŞ
TURİZM POTANSİYELİ

Danışman

Prof. Dr. Nedim YÜZBAŞIOĞLU

Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nauryzbek BAGDALKHAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Yakın EKİN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Nedim YÜZBAŞIOĞLU (İmza)

Üye : Doç. Dr. Zeki AKINCI (İmza)

Tez Başlığı: Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kazakistan'ın Kış Turizm Potansiyeli

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 17/06/2016

Mezuniyet Tarihi : 25/08/2016

(İmza)

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kazakistan’ın Kış Turizm Potansiyeli” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Nauryzbek BAGDALKHAN

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, GELİŞİMİ VE ETKİLERİ

1.1.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı, Tarihsel Gelişimi, Türleri ve Önemi	4
1.1.1.Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı ve Önemi	4
1.1.2.Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	5
1.1.3.Yabancı Sermaye Türler	6
1.1.3.1. Portföy Yatırımları	7
1.1.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	7
1.1.3.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler	8
1.1.3.2.1.1. Dışsal Nedenleri.....	8
1.1.3.2.1.2. İçsel Nedenleri.....	9
1.1.3.3.Portföy Yatırımı ve Doğrudan Yatırımı Arasındaki Farklar.....	9
1.1.3.4.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Etkileri	10
1.1.3.4.1.Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	10
1.1.3.4.2.İnsan Kaynaklarını Geliştirme Üzerine Etkisi.....	11
1.1.3.4.3.Teknoloji Transferi Üzerine Etkisi	12
1.1.3.4.4. İstihdam Üzerine Etkisi.....	12
1.1.3.4.5.Ödemeler Üzerine Etkisi	13
1.1.3.4.6.Milli Gelir Üzerine Etkisi.....	14
1.1.3.5.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Etkileri	14
1.1.3.6.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Etkileri	15
1.1.3.7.Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Bir Ülkeye Giriş Yöntemleri.....	15

1.1.3.7.1. Özelleştirme Yoluyla	15
1.1.3.7.2.Lisans Anlaşmalar.....	16
1.1.3.7.3.Joint Venture (Ortak Girişim).....	16
1.1.3.7.4.Anahtar Teslim ve Yap-İşlet-Devlet Modeli	17
1.1.3.8.Dünya'daki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Durumu.....	17
1.1.3.9.Dünya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Yönelik Alınan Tedbirler.22	
1.1.3.9.1.Çiftem Vergilendirme Anlaşmaları.....	22
1.1.3.9.2. İkili Yatırım Anlaşmalar.....	23
1.1.3.10.Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Yönelik Teorik Yaklaşımlar	24
1.1.3.10.1.Ürün Dönemleri Teorisi	24
1.1.3.10.2. Lider İzle Teorisi	25
1.1.3.10.3. OLI Paradigması	26
1.1.3.10.3.1. Mülkiyet Avantajı	26
1.1.3.10.3.2. Konumsal Avantajı.....	26
1.1.3.10.3.3. İçselleştirme Avantajı.....	26
1.1.3.10.4. Getirim Oranlarındaki Farklılık Teorisi	27
1.1.3.10.5.Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi	27
1.1.3.10.6. Yatay Entegrasyon Yatırımları (Y E Y)	27
1.1.3.10.7. Dikey Entegrasyon Yatırımlar (DEY).....	28

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TURİZM SEKTÖRÜNÜN İNCELENMESİ

2.1. Coğrafi, Tarihi ve Kültürel Açından Kazakistan.....	30
2.2. Kazakistan'da Ekonomik Göstergeler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar.....	32
2.2.1.Kazakistan Ekonomisinin Genel Hatlarıyla Gelişimi ve Bugünkü Durumu	32
2.2.2.Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	34
2.2.3.Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Giriş Şekilleri	35
2.2.3.1. Özelleştirme	35
2.2.3.2. Ortak Girişim.....	37

2.2.4. Kazakistan'a Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektöre ve Ülkelere Göre Dağılımı	38
2.2.5. Kazakistan'ın Yatırım Politikası ve Yasal Düzenlemeleri	42
2.2.5.1. Devlet Desteğinin Sağlandığı Alanlar	42
2.2.5.2. Yatırımlarda Yasal Düzenlemelerin Rolü.....	44
2.3. Genel Hatlarıyla Kazakistan'ın Turizm Sektörünün İncelenmesi.....	46
2.3.1. Kazakistan Turizminin Tarihsel Gelişimi	46
2.3.1.1. Sovyetler Birliği Döneminde Turizm'in Gelişimi.....	46
2.3.1.2. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Turizmin Gelişimi.....	47
2.3.2. Kazakistan'ın Turizm Potansiyeli.....	50
2.3.2.1. Eko-Turizm.....	52
2.3.2.2. Tarih ve İnanç Turizmi	53
2.3.2.3. Sağlık ve Termal Turizmi	54
2.3.2.4. Av Turizmi.....	55
2.3.2.5. Uzay Turizmi	56
2.3.2.6. Kış Turizmi	58
2.3.3. Kazakistan'ın Turizm Altyapısı.....	67
2.3.3.1. Konaklama İşletmeleri.....	68
2.3.3.2. Seyahat İşletmeleri	71
2.3.3.3. Ulaştırma Altyapısı.....	75
2.3.3.4. Tanıtım.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMCILARI ÇEKME AÇISINDAN KAZAKİSTAN'IN KIŞ
TURİZM POTANSİYELİ**

3.1.Dünya'daki Kış Turizm Potansiyelinin İncelenmesi.....	83
3.2.Kazakistan'ın Kış Turizm Potansiyeli.....	87
3.2.1.Almatı Kentinin Kış Turizm Potansiyeli	90
3.2.2.Doğu Kazakistan Bölgesinin Kış Turizm Potansiyeli	94
3.2.3.Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyelini İncelemeye Yönelik SWOT Analizi	98
3.2.4.SWOT Analizinin Tanımlanması	99
3.2.5.Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyelini Analiz Eden TOWS Matrisi	104
3.2.6.Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyelinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri	107
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	111
Ö Z G E Ç M İ Ş	123

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Kazakistan'daki 2011-2015 Yıllara Göre Yatak Kapasitesi Sayısı	69
Şekil 2.2 Kazakistan'daki Konaklama İşletmelerinin Kategorilerine Göre Dağılımı	70
Şekil 2.3 Kazakistan'ın Ülke Geneline Faaliyet Gösteren Turistik İşletmelerin Toplamının Yıllara Göre Dağılımı	72
Şekil 2.4 Kazakistan'da Faaliyet Gösteren Seyahat İşletmelerinin Hizmet Sunduğu Yabancı Turist Sayısının Yıllara Göre Dağılımı	73
Şekil 2.5 2012-2013 Senelerine Ait Kazakistan Turizminin Genel Görünümü Dağılımı (%)	74
Şekil 2.6 Kazakistan'ın Turizm Harcamaları İçinde Ulaştırma Hizmetlerinin Aldığı Payı Gösteren Dağılımı	75
Şekil 2.7 Kazakistan'daki Havayolu Şirketlerinin 2006-2014 Seneleri Arası Gerçekleştirdiği Toplam Yolcu Sayısının Yıllara Göre Dağılımı	77
Şekil 2.8 2010-2014 Senelerine Ait Kazakistan'daki Demiryolu Ulaşımıyla Gerçekleştirilen Yolcu Sayısının Yıllara Göre Dağılımı	78
Şekil 2.9 2010-2014 Senelerinde Kazakistan Geneline Tüm Ulaşım Araçlarıyla Gerçekleşen Yolcu Sayısından Demiryolu Ulaşımının Aldığı Payı % Üzerinden Yıllara Göre Dağılımı	78
Şekil 3.1 Dünya Çapındaki Kayak Merkezlerinin Bölgelere Göre Dağılımı (% üzerinden)	84
Şekil 3.2 2010-2014 Seneleri Arası Dünya Çapında Kış Turizmine Katılan Toplam Ziyaretçilerin Oranı ve Pazar Payı (%)	85
Şekil 3.3 Kazakistan'ın Siyasi ve Fiziki Haritası	89
Şekil 3.4 2010-2014 Seneleri Arası Almatı Şehrine Gelen Yerli ve Yabancı Turist	94
Şekil 3.5 2014 Yılında Doğu Kazakistan Bölgesine Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayısı	97
Şekil 3.6 Doğu Kazakistan Bölgesi Turizm Gelirinin Yıllara Göre Dağılımı (milyar tenge)	98

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Dünya'daki Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı Tablosu (Milyar \$).....	18
Tablo 1.2 Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon \$)	18
Tablo 1.3 Dünya Genelinde Gerçekleşen DYY'lerin Sektöre Göre Dağılımı (Milyon \$).....	20
Tablo 1.4 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Payları (Milyar \$).....	21
Tablo 2.1 Kazakistan'ın 1999-2009 Yıllara Göre Halkın Demografik Durumu	33
Tablo 2.2 Kazakistan'ın Çektiği DYY'lerin Yıllara Göre Dağılımı Tablosu Milyar (\$).....	34
Tablo 2.3 Kazakistan'a Gelen DYY'nin Sektöre Göre Dağılımı (Milyar \$).....	38
Tablo 2.4 Ülkeler İtibarıyla Kazakistan'a Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Dağılımı Tablosu (Milyar \$).....	39
Tablo 2.5 Kazakistan ile Çift Taraflı Yatırımları Koruma Anlaşması İmzalayan Ülkeler	44
Tablo 2.6 Kazakistan'ın 2010-2014 Yıllar Arası Turizm Gelişim Göstergeleri.....	58
Tablo 2.7 Giriş (İncoming) Turizmi Açısından Kazakistan'a 2010-2014 Yıllar Arası Yurtdışından Gelen Ziyaretçilerin Sayısı ve Ülkelere Göre Dağılımı	60
Tablo 2.8 Dış Pasif (Outgoing) Turizm Açısından Yurt Dışına Seyahat Eden Kazakistan Vatandaşlarının 2010-2014 Yıllar Arası Kişi Sayısı ve Ülkelere Göre Dağılımı (Bin Kişi).....	63
Tablo 2.9 Kazakistan'a Gelen Yabancı Turistlerin Gezi Amaçlarına Göre Dağılımı	65
Tablo 2.10 Kazakistan'da 2010-2014 Arası Ülke Genelindeki Turizme Hizmet Veren Sosyo-Kültürel Kurum, Kuruluşların Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı Tablosu	65
Tablo 2.11 Kazakistan'daki Turizm Eğitimi Veren Kurum ve Kuruluşların Kategori ve Yıllara Göre Dağılımı Tablosu	66
Tablo 2.12 Kazakistan'daki Konaklama İşletmelerin Kategorilerine Göre Dağılımı Tablosu.....	69
Tablo 2.13 Kazakistan'daki Ülke Genelinde Faaliyet Gösteren Restoran, Lokanta ve Bar'ların Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı Tablosu.....	70
Tablo 2.14 2010-2014 Senelerine Ait Kazakistan'daki Karayolu Ulaşımıyla Gerçekleşen Yolcu Sayısı ve Turizm Gelirinden Aldığı Payı Dağılımı Tablosu.....	80

Tablo 3.1 Dünya Genelindeki Kayak Merkezleri ve Telesiyej'lerin Sayısı ve Ülkelere Göre Dağılımı.....	84
Tablo 3.2 2013 Yılına Ait Dünyadaki Kayak Merkezleri ve Ziyaretçi Göstergeleri ağılımı Tablosu	86
Tablo 3.3 2010-2014 Yıllar Arası Almatı Şehrine Gelen Yurtiçi ve Yurtdışı Ziyaretçilerin Sayısı Dağılımı Tablosu	93
Tablo 3.4 2010-2014 Seneleri Doğu Kazakistan Bölgesini Ziyaret Eden Turist Sayısını İnceleyen Dağılımı Tablosu	96
Tablo 3.5 GZFT Analizi.....	100
Tablo 3.6 SWOT (GZFT) Analizi- Güçlü ve Zayıf Yanları.....	101
Tablo 3.7 SWOT (GZFT) Analizi- Fırsatlar ve Tehditler	103
Tablo 3.8 TOWS Matrisi.....	105
Tablo 3.9 Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyeline Yönelik Geliştirilen TOWS Matrisi.....	105

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirliği
BDT	Bağımsız Devlet Toplulukları
BTA	Bank Turan Alem
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GSİYH	Gayri Safı Yurtiçi Hâsıla
UPF	Uluslararası Para Fonu
KC	Kazakistan Cumhuriyeti
KCMB	Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası
KKB	Kazakistan Kalkınma Bankası
KHB	Kazakistan Halk Bankası
NBK	National Bank of Kazakistan (Kazakistan'ın Milli Bankası)
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TÜSİAD	Türk Sanayi ve İşadamları Derneği
SEB	Serbest Ekonomi Bölge
SB	Sanayi Bölge
SSCB	Sosyal Sovyet Cumhuriyet Birliği
UDM	Uluslararası Dağcılık Merkezi
UNESCO	United Nations Educational, Scientifics and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Bilim Kültür ve Eğitim Teşkilatı)
UNWTO	United Nations World Tourism Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)
WB	World Bank (Dünya Bankası)

ÖZET

Turizm faaliyetleri 1950'den sonra ulusal sınırları aşarak büyük gelişme göstermesi ve yaşanan küresel ekonomik gelişmeler otel işletmelerini, yeni turizm merkezlerine yatırım yapmaya ve ürün çeşitlendirmeye yönlendirmiştir. Çok Uluslu Şirketler değişik şekillerde ve farklı ülkelerde bunu gerçekleştirme imkânına sahiptirler. Lisans anlaşmaları, franchising, yönetim kontratları, stratejik işbirliği ve ortak girişimcilik bunların en yaygınları arasındadır. Ayrıca ulaşım ve iletişim sistemlerindeki yeni teknolojilerin ortaya çıkması, sürdürülebilirlik ve küreselleşme gibi dışsal faktörler kadar, daha esnek yönetim biçimleri, yeni turistik talepler gibi içsel faktörler de uluslararası turizm çevresinin daha da genişlemesine neden olmaktadır. Tüm bu faktörler ise turistik üretim ve tüketim davranışlarını değiştirmektedir. Turizm ve boş zaman hareketleri, uluslararası döviz girişlerinin artırılması açısından az gelişmiş ve doğrudan ilişkili olduğu için otel ve turizm projelerindeki yönetim ve finans işlemlerindeki bilgi eksikliği, bu bölgelerdeki turizm sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasına yol açmaktadır.

“Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kazakistan’ın Kış Turizm Potansiyeli” olarak adlandırılan yüksek lisans tez çalışmasının amacı, ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle turizm sektörü üzerindeki durumuna inceleme yapmaktır. Ayrıca ülkenin güney ve güneydoğu bölgesinin sahip olduğu kış turizm potansiyelinin alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesinde yurt dışından gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu bölgeye yönlendirilmesinde yaşanabilecek sorunların, olumlu ve olumsuz etkilerin ortaya konulmasını ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunmak ve stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Yatırımlar, Doğrudan Yabancı Yatırımları, Kış Turizmi, SWOT Analizi

SUMMARY

**THE POTENTIAL OF WINTER TOURISM IN KAZAKHSTAN IN TERMS OF
ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENTS**

Tourism activities in 1950 after showing great improvement across national boundaries and global economic developments have led the hotel business to diversification products and to invest in new tourism centers. Multinational companies in different countries have the opportunity to do it in different ways. Licensing agreements, franchising, management contracts, strategic partnerships and joint ventures are among some of the most common of these. Also the emergence of new Technologies in transportation and communication systems, sustainability, and external factors such as globalization much more flexible management styles, internal factors such as the environment, international tourism also causes further expansion of new tourist demands. All these factors are changing the behavior of the tourist production and consumption. Tourism and leisure movements, in terms of increasing international foreign exchange is directly related to the inflows and less developed because lack of information in hotel and tourism management in projects and finance transactions in these areas leads to the increase of foreign direct investment in the tourism sector.

The aim of this master degree dissertation called “The potential of winter tourism in Kazakhstan in terms of attracting foreign direct investments” is to review the condition of foreign direct investment to country on particularly the tourism sector, arise positive and negative effects of foreign direct investment to the region where the coming of winter tourism potential of the area South and southeast of the country abroad in the development of infrastructure services and to development strategies and solutions.

Keywords: Investments, Foreign Direct Investment, Winter Tourism, SWOT Analysis

GİRİŞ

İlgili yazında Turizm sektörünün ülke ekonomilerine olan olumlu etkilerini açıklayan ve ortaya koyan pek çok çalışmaların ortaya konulduğu görülmektedir. Bu çalışmaların çoğu; turizm sektörünün ekonomik açıdan daha çok etki yarattığı ve yakından ilgilendirdiği ekonomik büyüme, kalkınma ve bölgesel kalkınma dengesi, ödemeler dengesi ve istihdam gibi birçok faktör üzerinde yoğunlaşmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımların giriş yaptığı ülkelerde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uluslararası turizmin ekonomik büyüme yaratmasına daha çok neden yaratmıştır. Aynı zamanda, sağlanan yurt dışı doğrudan yabancı yatırımların en büyük oranı da turizmin tamamlayıcı bir alt bölümleri olarak adlandırdığımız, konaklama, yeme-içme ve devre-mülk konutlarına yönelmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları konforlu ve lüks otellerin yanı sıra söz konusu ülkede birçok alt sektörün de büyümesine yol açmaktadır. Ayrıca yabancı sermaye girişiyle artan konaklama tesisi yatırımları bir yandan eğitilmiş ve yetenekli iş gücüne istihdam alanı sağlarken yeterli düzeyde eğitimi olmayan insanlara da istihdam yaratmaktadır. Bu durum ise özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimde çalışanların, turizm sektörüne geçmelerine fırsat tanımaktadır. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin yerel halklarına turizm sayesinde bir takım sosyoekonomik faydaları da sağlamaktadır. Turistik yörelerde gelişen altyapı, temiz içme suyu, elektrik, haberleşme, yollar ve havaalanı gibi yatırımlara da imkân vermektedir. Yerel halkın yüksek standartlarda altyapı hizmetine kavuşması özellikle Orta Asya ülkelerinde ulaşımın kolaylaşması açısından dikkat çekici ve önemlidir.

Kazakistan son yıllarda en yüksek ekonomik performansı gösteren ülke olmasıyla birlikte, Orta Asya'nın serbest piyasa ekonomisini en etkin uygulayan ülke olarak zengin kaynakları sayesinde Orta Asya'ya gelen toplam doğrudan yabancı yatırımların %80'ini çekmeyi başarmıştır. Ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, genelde sanayi sektörüne yönelik olmakla birlikte, hizmet sektörü ve bu sektör içinde yer alan turizm sektörüne yönelik girişlerinde de son yıllarda belirgin bir artış izlenmektedir. Turizm sektörü açısından yabancı sermaye, yatırımlar için gerekli finansmanın sağlanmasının yanında, yönetim becerilerinin geliştirilmesi ve özellikle dış pazar olanaklarının arttırılması konularında önemli olmaktadır.

Ülkemizin jeopolitik konumu turizmin doğal, kültürel ve tarihi değerleri ile zenginleşmektedir. Bu zenginlik ülke turizminin uluslararası arenada büyümesine büyük katkılar sunmaktadır. Büyümeyle sürdürülebilir kılmak ise sektörün altyapı kapasitesinin geliştirilmesi ile yakından ilgili olmaktadır.

Farklı turizm türleri açısından önemli çekicilikte olan ülkemizdeki turizm altyapısının gelişmesinde yurtdışından gelecek olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ciddi bir ihtiyacın olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkedeki geliştirilebilir turizm türleri açısından büyük potansiyele sahip turizm türü olan kış turizminin gelişmesindeki temel altyapı sorunlarının giderilmesinde yurt dışı yabancı sermaye yatırımlarına daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Günümüzde Orta Asya ülkeleri içerisinde kurduğu güçlü ekonomik ve siyasi istikrarı ile hızlı gelişmekte olan Kazakistan topraklarında bulunan el değmemiş doğal güzellikleriyle, tarihi ve kültürel miraslarıyla birlikte ülkenin güney ve güney doğu bölgesinde yer alan Altay, Tanrı dağlarının sağladığı büyük kış turizm potansiyeli, ülkede turizm sektörünün gelişmesine büyük potansiyel yaratmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı da Kazakistan'ın bu bölgelerdeki sahip olduğu kış turizm potansiyelinin incelenmesi ve bu bölgelerdeki kış turizminin gelişmesinde yabancı yatırımcıların yatırım yapmalarına engel yaratan problemleri ortaya koymak ve bu problemlerin sebeplerini belirlemek ve çözüm önerilerini bulmaya çalışmaktır. Ayrıca bu özgün araştırmayla beraber ilgili yazına katkı sağlamaktır.

Araştırmanın Paradigması ve Yöntemi

Çalışmada bilimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın hazırlanmasında, öncelikle araştırmanın konusu ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar, bölgelerin istatistik verileri, uluslararası kurum ve kuruluşların yayınladığı raporların yardımıyla yazın kısmı incelenerek, bu kaynaklardan elde edilen bilgiler altında düşünceler ve fikirler oluşturulmuştur.

Araştırmada veri toplama, verilerin analizini değerlendirme ve çözüm önerilerinin bulunmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Çalışma aşamasında Kazakistan'a yurtdışından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeye yönelik, ülkenin güney ve güneydoğu bölgesindeki kış turizm potansiyelini belirlemeye yönelik SWOT (Güçlü, Zayıf, Fırsat ve Tehditler) analiz tekniği kullanılmıştır.

Yapılan SWOT analizi sonucunda elde edilen veriler kullanılarak, bölgedeki kış turizm potansiyeline yurt dışından doğrudan yabancı yatırımları çekmede yaşanan sorunlara yönelik, TOWS matrisi yardımıyla GZ; ZF; GT ve ZT stratejileri geliştirilmiştir.

Araştırmanın Yapısı

Tez üç bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tanımı, önemi, tarihsel gelişimi, türleri ile temel kavramları ve ikinci bölümde

ise Kazakistan'ın turizm alanında yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve bunların önemi, avantajları ve dezavantajları, sorunları ve genel olarak Kazakistan'ın turizm potansiyeli literatür yardımıyla incelenmiştir. Tezin üçüncü bölümünde ise Dünya ve Kazakistan'daki kış turizm potansiyeli incelenerek elde edilen veriler yardımıyla, Kazakistan'ın yurtdışından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede kış turizm potansiyeline yönelik SWOT analizi TOWS matrisi yöntemi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen verilere dayanarak sektör temsilcilerine ve akademisyenlere yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, GELİŞİMİ VE ETKİLERİ

1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı, Tarihsel Gelişimi, Türleri ve Önemi

1.1.1. Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı ve Önemi

Yabancı yatırımlar ile ilgili yazına bakıldığında, yabancı bir ülkeye yatırım yapma kararını ele alan bir firmanın önüne çıkabilecek üç çeşit yatırım seçeneği görülmektedir ve yatırımcı firma veya yatırım yapmak isteyen kişiler bu üç seçeneğin içinden kendilerine uygun olanı seçerek yatırım kararlarını alabilmektedirler. Bunlardan birincisi, üretimi şirketin bulunduğu ana ülke pazarında üretim gerçekleştirerek, diğer ülkelere ihracat yoluyla satışa çıkarmak, ikincisi, uygun görüldüğü ülke pazarındaki benzer üretim faaliyeti gerçekleştiren bir firmaya kendi teknolojisini ve marka ismini kullanarak franchising veya lisans anlaşmaları yapmak ve üçüncüsü, Girmek istediği ülke pazarına doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirmek. Yabancı bir pazara girmeyi düşünen yatırımcı firma veya kişilerin ev sahibi ülke açısından karşılaşılabileceği ciddi sorunlar söz konusudur. Bu sorunların başında, kültürel sorunlar, dil ve yerel piyasaya ait uygulamalardaki farklılıklardan oluşan sorunlar olabilir. Bu açıdan bakıldığında yatırımcı firma veya kişiler açısından diğer iki seçeneğe göre DYY'ye yoluyla yatırımlarını gerçekleştirmeleri daha az risk taşıdığı ve yatırımcıların en çok tercih ettikleri seçenek türü olduğu bilinmektedir (Kaçar, 2013: 3).

Literatürde, doğrudan yabancı yatırımları ile ilgili (DYY) pek çok tanımlar mevcut olmasına rağmen bu tanımların çoğu ortak bir anlamı taşımaktadır. Bu tanımların basında DYY'ye kavramını uluslararası kabul gören ölçütlerden biri, OECD'nin verdiği tanımıyla ele alırsak, DYY'ler sermaye fonlarının bir ülkeden diğer bir ülkeye hareketi, yani bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların veya şirketlerin diğer bir ülke pazarında yeni bir firma kurması ya da yabancı ülkedeki bir şirkete doğrudan sermaye yatırmasıyla, ekonomik kalıcı çıkar elde etme amacından bahsetmektedir (Hayrettin, 2003: 1). Buna benzer şekilde, Uluslararası Para Fonu (İMF) bir ekonomideki üretim veya herhangi bir işlem yapan yerleşik şirketlerin veya kişilerin, diğer ülkelerde uzun dönemli bir ilişki kurarak ve belli bir düzeyde kar elde etme maksadıyla sınır ötesi yaptıkları hareketleri olarak tanımlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımları portföy yatırımlarından ayırt eden ana özelliği, DYY'lerin Yabancı bir ülkeye doğrudan doğruya firmaların kurulumu ya da devredilmesi şeklinde gerçekleşmesi (Çağatay,2012: 303) ile birlikte, yatırım yapan kurum veya kişilerin ev sahibi ülke pazarında

ortaklaştığı kurum veya hissedarlarının toplam üzerinden en az %10 veya daha fazla hissesine sahip olma özelliğini taşımasıdır (Koçtürk ve Eker,2012: 37). Buna benzer şekilde DYY'ler bir şirketin faaliyet alanını bulunduğu yönetim merkezinden ülke sınırlarını aşarak faaliyet alanını daha da genişletmek amacıyla, farklı ülke pazarlarında yeni üretim ortamları yaratması veya var olan üretim alanlarını satın alma yoluyla faaliyet gerçekleştirmesi denilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 600).

DYY bir ülkenin ekonomik büyümesini sağlamak yolunda etkin bir finans kaynağı olarak görülmektedir. Çünkü DYY'ler yoluyla gelen yatırımcıların ev sahibi ülkedeki bir üretim merkezini satın alması veya yeniden faaliyet alanına girecek firma için teknoloji, yönetim ve finansal açıdan katkı sağlamak veya var olan bir firmanın sermayesini arttırmak, üretim alanını genişletmek yoluyla ev sahibi pazarda bulunan firmalar tarafından kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırım olmasıyla önemlidir (Terzioğlu,2007: 5).

Günümüzde, yurtdışı sermaye birikimlerinin yetersiz kalması, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma yolundaki karşılaştığı en büyük sorunların başında gelmektedir. Bu sorunun çözümünde ortaya atılan en uygun alternatif yöntemde ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların daha da arttırılmasıdır.DYY'lar sermaye sağlamanın yanı sıra ekonomik büyümeyi, ihracatı, istihdamı olumlu yönde etkiler ve teknik bilgi, üretim, yönetim ve pazarlama bilgisinin ülkeye transferini gerçekleştirmesi ile birlikte önemli ölçüde şehirleşmenin, gelişmiş altyapının, yüksek büyüme oranlarının, kişi başına GSYİH ve politik istikrarın sağlanmasında özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm dünya ülkeleri açısından gün geçtikçe önemi artmaktadır (Koçtürk ve Eker,2012: 37).

Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla, finansal kaynak sağlamak dışında başka hedeflere de ulaşılabilirliği açısından da çok önem kazanmaktadır. Örneğin: yerli iş gücünün verimliliğini ve kalitesini arttırmak, yönetim yeteneklerini geliştirmek, ihracatı arttırmak, piyasayı genişletmek, yerel üretim standartlarını arttırmak ve serbest piyasa ekonomisine geçiş gibi amaçlar için doğrudan yabancı yatırımlar kullanılabilir (Doğan vd., 2013: 379).

1.1.2. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Yabancı sermaye yatırımlarının başlangıç tarihi sömürgecilik dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde yatırımların emperyalist devletlerden sömürge devletlerine doğru tek yönlü akım paralelinde olduğu ve genelde doğal kaynaklara yatırım yapıldığı bilinmektedir (Tiryakioğlu, 2003: 8).Dünya ekonomisinde bugünkü anlamıyla DYY'lar ilk defa 16.

Yüzyılda ortaya çıktığı, İngiltere'nin, Macaristan'daki gümüş madenlerini ve Kuzey Orta Almanya'nın bakır madenlerini işletmeye başlaması(Algan,1988: 96), İngiliz sermayesinin kolonilerden sonra Güney Amerika'ya yönelmesi ve mevcut bilgilere göre Güney Amerika ülkelerinde ilk yabancı sermaye yatırımlarının 1820 yılında İngilizlerin Buenos Aires'de maden ve tarım alanında gerçekleşmesi ve sonra İngiliz sermayesinin Latin Amerika ülkelerine doğru yönelmesine kadar uzanmaktadır (Karluk, 1979: 34).

Bu dönemde sınırlı seviyelerde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları “Sanayi Devrimi” ile birlikte artış eğilimi göstermiş ve Sanayi devrimi ile birlikte sanayileşmiş ülkeler ve özellikle de sanayi devriminin başladığı ülke olarak gösterilen İngiltere’de sermaye miktarında önemli derecedeki artışlarıyla devam etmiştir. İkinci dünya savaşından 1990’lı yıllara kadar genel olarak gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımcılara karşı şüphe ve güvensizlik duyulan bir ortam sergilemekteydi. Bu yaklaşımda yabancı yatırımcıların sömürgeciliğin bir aracı olduğu, yerli sanayi öldüreceği ve uzun vadede daha ziyade döviz çıkışına yol açacağı inancının etkisi görülmektedir. Bu süreç ancak 1990’lı yıllardan sonra bakış açısını geriye çevirerek tam tersine daha çok önemsenmeye başlamıştır.

Özellikle 1990’lı yıllardan sonraki dönem ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları için farklı bir boyuta geçildiği dönem olarak bilinmektedir. Üçüncü Dünya Çok Ulusluları veya GOÜ’lerin ekonomik bakımdan gelişmesi, istikrarın sağlanması, üretim ve tüketim oranının artması, ihracatın gelişmesi ve buna benzeyen küresel faktörlerin etkisi sonucunda bu ülkelerden çıkan ÇUŞ’ların başka ülkelere DYY yoluyla yatırım yapmaya başlamasıyla birlikte 20. Yüzyılın ortalarında, özellikle de ikinci dünya savaşı sonrası savaştan zarar gören ülkelerin yeniden yapılanmaları sürecinde küresel anlamda hız kazandığı, sonrasında ise çok uluslu şirketlerin sayısının artması ile birlikte yatırımların doğal kaynaklar, altyapı ve sanayi sektörüne de yöneldiği görülmektedir (Yavan, 2012: 239).

Her ne kadar geçmişi daha eskilere uzanan bir olgu olmasına rağmen, son yıllarda artan küreselleşme ile birlikte, özellikle de 1980’li yıllardan sonra küreselleşmenin ve dünya ekonomisinin dikkat çeken başlıca özelliğini ancak bu dönemlerde oluşturabilmiştir ve günümüzde doğal kaynaklar, altyapı ve sanayi sektörü ile birlikte, özellikle 1985 yılından sonra turizm, bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon ve nükleer maddeler üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

1.1.3. Yabancı Sermaye Türleri

Ekonomi bilimi alanında yabancı sermaye yatırımlarına yönelik farklı ayrımların yapıldığı bilinmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarını, sermayenin sahipliğine ve işlem

süresine göre gruplandırarak incelemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında yabancı sermaye yatırım türleri genel olarak portföy yabancı sermaye yatırımlar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak iki çeşitli açıdan ele alınmaktadır.

1.1.3.1. Portföy Yatırımları

Portföy kelime anlamı olarak ‘‘cüzdan’’ anlamını taşımaktadır. Menkul kıymetler açısından portföy, menkul kıymetlerden oluşan bir topluluğu ifade etmektedir. Portföy yatırımları belirli amaçları gerçekleştirmek isteyen yatırımcıların sahip olduğu, birbirleriyle ilişkisi olan ve kendine öz ölçülebilir nitelikleri olan yeni bir varlıktır (Ceylan, 1998: 31).Portföy yatırımları uluslararası kar ve faiz farklarından dolayı özel yabancı girişimcilerin daha fazla kar etme istekleri sonucunda ortaya çıkan sermayenin bir ülkeden başka bir ülkeye aktarılmasını ifade eden yatırım çeşididir.

Aydemir’in (1983: 18) yılında vermiş olduğu bir tanımda, Portföy yatırımları (portfolio investment), bir ülke borsasında işlem gören şirket hisselerinin, başka bir ülke veya ülke kuruluşları tarafından satın alınması şeklinde ifade edilmektedir. İMF tarafından 2009 yılında yayımlanan bir açıklamada ise, portföy yatırımı, doğrudan yatırım ve rezerv varlıkların haricinde borç ve hisse senedi şeklindeki menkul kıymetleri içeren sınır ötesi işlem ve pozisyonların tümü olarak tanımlanmaktadır ve ayrıca yatırım fonu katılma payları da portföy yatırımı kapsamında değerlendirilmektedir (İMF, 2009: 110).

Sözü edilen tanımlarda belirtildiği gibi herhangi bir yatırımın yurt dışı portföy yatırımı olarak değerlendirilebilmesi için borç senedi veya hisse senedi şeklindeki menkul kıymetleri içermesi gerekmektedir

1.1.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye akımları, ulusal sınırları aşarak diğer ülkeler pazarına giren ya da ülkeden çıkan fonları ifade etmektedir.Doğrudan yabancı yatırımları genel olarak bir ülkenin elde ettiği yatırımın geri dönüşünü veya karşılığını sonradan ödemek amacıyla dış kaynaklardan yararlanmak ve ülke ekonomisinin kalkınmasında ihtiyaç duyduğu ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknik kaynaklar biçiminde tanımlanabilir (Uras, 1979: 19).Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir ülkeye kendisiyle birlikte, ev sahibi ülke pazarına teknoloji ve işletme bilgisi getirme açısından, ülkenin dış ödemeler dengesi açığının azaltılması açısından, istihdam artırması ve rekabetin geliştirilmesi açısından, teknik eleman ve yönetici açığının azaltılması açısından, sabit sermaye stokunun artması ve ülkenin iç piyasa durumuna dinamizm kazandırması açısından oldukça olumlu bir etki yaratma şekline sahip

olunması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik olan önemi daha çok kazandırmaktadır (Aydemir vd., 2012: 70).

Ev sahibi ülkeler doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde bir takım sosyal ve ekonomik faydalar elde etmek peşindedirler. Özellikle, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler tarafından ele alırsak, DYY'lar bir firmayı satın alma, yeni kurulacak bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesine katılarak üretim kapasitesini, istihdam oranını artırma yoluyla birlikte ülkeye gelen teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisi, işgücü ve yatırımcının kontrol etkisini de kendisi ile birlikte getirmesi ile büyük bir önem kazanmaktadır (Erçakar ve Karagöl, 2011: 5).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, genelde yatırım faaliyetlerini birden çok ülkede devam ettiren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen ulus ötesi şirketler tarafından yapılır. Bu işletmelerin üretim faaliyetleri üç grupta toplanabilir:

a. Geriye bağlantılı üretim faaliyetleri: daha çok doğal kaynakları işletmek için kurulurlar. Kendi sanayi üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işlenmesi ve satış faaliyetinde bulunurlar (petrol ve maden işletmeciliği gibi).

b. İleriye bağımlı üretim faaliyetleri: Bunlar ya ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek, ya da ana şirketin bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapma zorunluluğunda olan şirketlerdir.

c. Yatay bağımlı üretim faaliyetleri: En yaygın biçimdir. Yatırım yapılan ülkedeki bağlı şirkete sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım ve işgücü transfer edilerek bağlı şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanır (Tandırcıoğlu ve Özen, 2003: 106).

1.1.3.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler

Bir sermayenin ait olduğu ülkeden çıkıp, diğer bir ülkeyi ve/veya bölgeyi tercih ederek yatırıma dönüşmesinde yâda yatırım kararı alma sürecinde, coğrafi, siyasi-politik, sosyo-kültürel, ekonomik gibi faktörler başta olmak üzere çok çeşitli nedenlerden doğrudan etkilenmektedir. Bu nedenleri dışsal ve işsel nedenler başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.1.3.2.1.1. Dışsal Nedenler

Günümüz dünya çerçevesinin ortaya getirdiği küreselleşme olgusu içinde bulundurduğu toplumların, kültürlerin, politikaların ve ekonomilerin bir biriyle daha çok yakınlaştığı yeni bir dünya düzenini ifade etmektedir. Siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları ile küreselleşme malların, hizmetlerin ve son yıllarda büyük ölçüde sermayenin birtakım

engellerden arındırılarak, ülkeler arasında serbestçe dolaşımını kolaylaştırmaktadır. Buna neden olan en önemli faktörlerden biri de hammadde kaynaklarının dünya genelinde ve ülke bazında dengeli biçimde dağılmaması, bu bağlamda hammaddelerin işletmesine yönelik yatırımların bu kaynakların bulunduğu yerlerde kurulması gerektiği olmasıdır (Bissaliyeva, 2011: 15). Bununla birlikte İkinci Dünya savaşından sonraki dönemde ticaretin serbestleşmesi ile birlikte sanayi ve üretim şirketlerinin bulunduğu ülke ve/veya bölgede yaşadıkları hammadde ve doğal kaynak yetersizliği yeni pazarlara girmesine, hammadde ve yeni doğal kaynak arayışına itmesine neden olmuştur, bunun sonucunda ÇUŞ'lerin genişlemesi, yatırımın uluslararası çeşitlendirilmesi, DYY'leri etkileyen ana faktörleri oluşturmaktadır (Hüseyin, 2005: 14).

1.1.3.2.1.2.İçsel Nedenler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının içsel nedenleri genelde ülke ekonomilerindeki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Dünya ülkelerinde makroekonomik istikrarın sağlanarak finansal piyasalarda uygulanan serbestleşme çalışmaları, ekonomilerde görülen hızlı büyümeyle birlikte, özellikle az gelişmiş ülkeler ekonomilerinde gerçekleşen yapısal reformlar, mevcut makroekonomik yapılarını “açık ekonomi” koşullarına göre yapılandırmaları söz konusu ülkelere yönelik DYY'lerin getirisindeki artışları etkileyen önemli nedenler olarak görülmektedir (Akdış, 1988: 76). İkinci Dünya savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarının artmasıyla, bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. İşte yabancı sermaye yatırımları, ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelerde, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul etmiştir. Üçüncü Dünya Ülkeleri, sadece asgari düzenlemeler değil, vergi indirimleri ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerde dış yatırımlar için cazip bir ortam sağlamaya gayret etmişlerdir (Candemir, 2009: 665-672).

1.1.3.3. Portföy Yatırımı ve Doğrudan Yatırımı Arasındaki Farklar

DYY'lar ile Portföy yatırımlar arasındaki en önemli farklılık, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi ve mülkiyeti ile ilgilidir. DYY, yurt dışında kurulan işletme ve ana işletmenin denetim altındadır. Çoğu zaman bu işletmenin üst yönetimi, ana işletmeden gönderilen işletmelerce oluşturulmaktadır. Diğer bir deyişle DYY'lar denilirken, işletme yönetimindeki yabancı etkinliği ifade edilmektedir. DYY'lar ile Portföy yatırımları arasındaki diğer bir farklılık, yatırımcıların nitelikleri ile ilgilidir. DYY'ların neredeyse tamamı ÇUŞ'ler

tarafından gerçekleştirilirken, Portföy yatırımlarının tasarruf sahibi gerçek kişiler tarafından yapılmaktadır ve bununla birlikte DYY'lar durumunda yatırımcı, sermayenin yanı sıra üretim teknolojisini ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirirken, portföy yatırımlarında ise yatırımcı, sermayesinin dışında başka bir katkıda bulunmamaktadır (Candemir, 2006: 20).

Portföy yatırımlarını DYY'lerden ayıran diğer bir özelliği ise, portföy yatırımları kısa (1 yıldan az), (1 ve 5 yıl arası) orta ve uzun (5 yıldan çok) vadeli olmak üzere zaman açısı bakımından da üçe ayrılmaktadır (Şener, 2008: 7) ve kısa vadeli sıcak para hareketi olarak da nitelendirilen portföy yatırım çeşidi geçici bir süreli görüntü sergilemektedir. Bu bakımdan diğer yatırım çeşitlerine göre çok kısa süreli bir süreç izlemektedir.

1.1.3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Etkileri

Teorik olarak üretimin iki ana faktörlerinden biri olan sermayenin arttırılması, ekonomik büyümenin temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. İktisadi teorisindeki kabul edilmiş temel görüşlere göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi söz konusudur (Ozan, 2010: 27). Bir ülkenin büyüme prensiplerinin başında yer alan iktisadi büyüme kavramı, özellikle 1960'lı yıllardan sonra daha çok ilgi çekmeye başlamış ve ortaya atılan büyüme teorileri ile konu daha geniş olarak ele alınmıştır (Bayraktutan ve Arslan, 2008: 5).

Yukarıda sözü edilen tanımlarda getirildiği gibi, DYY'lar bir ülke pazarında üretim faaliyetini yürüten bir kurumu satın alarak tamamına sahip olması veya yeniden bir üretim faaliyetine başlayacak olan kuruma teknolojik, yönetim ve finansal konular başta olmak üzere yatırım katkısı sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla, o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte, teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol etkisini de beraberinde getiren yatırım olduğundan bahsetmektedir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006: 52). Yani, söz konusu tanımda, doğrudan yabancı sermaye yatırımının ülkeler arasında sermaye transferi sağladığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevedeki DYY'ın bazı ekonomik etkileri söz konusudur.

1.1.3.4.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Ülkelerin ekonomik ve siyasal güçlerinin temel unsurlarından biri olmasıyla birlikte söz konusu yatırımların, yatırım yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu ekonomik etkilere sahip olduğu doğrudan yabancı yatırımlar, yurt içi özel yatırımları tamamlayıcı, yeni iş imkânları ile teknoloji transferine yol açan, ev sahibi ülkede ekonomik büyümeyi sağlayan ve tüm aktörleri harekete geçiren önemli bir sermaye kaynağı olarak görülmektedir (Bayraktutan ve Arslan, 2008: 92).

Dünya genelindeki ülkeler arası ekonomik, ticari ve teknolojik ilişkilerdeki paylaşım kısıtlamalarının ortadan kalkmaya başlaması ile birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu yurt içi tasarruflarının yetersizliğine bağlı olarak daha çok doğrudan yabancı sermaye üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların üretim kapasitesine doğrudan katkıda bulunması, fiyatlardaki genel düzeyin değişmesi, istihdam ve iç gücünün artırılması, ödemeler dengesi gibi makroekonomik değişkenlerin üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle DYY'ler daha çok tercih edilmektedir (Mucuk ve Demirsel, 2009: 372).

Türkiye'deki DYY'ların iktisadi büyümeye olan katkısını mukayeseli bir perspektiften ortaya koymaktadır. Bu ilişkiye incelemeye yönelik panel veri analizi kullanılmıştır. Türkiye'ye gelen DYY'larının iktisadi büyümeye olumlu katkı yaptığı sonucuna varılmıştır (Kızılkaya ve Ay, 2014: 295) .

1.1.3.4.2. İnsan Kaynaklarını Geliştirme Üzerine Etkisi

GOÜ'lerin önemli bir sorunu olan ekonomik kalkınmanın sağlanmasıyla birlikte ülkenin veya yerel halkın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan ilerleme sürecini de içine alan bir olgudur. GOÜ'lerin milli gelir seviyesinin düşüklüğüne bağlı olarak sermaye birikiminin oluşu ve emek bolluğu, bu ülkelerin ortak özellikleridir. Bu özellikleri dikkate alarak, kalkınmanın sağlanabilmesi için GOÜ'lerin yurt içi tasarruflara ilaveten, dış kaynaklardan yararlanmaları gerekmektedir. Bu tür dış kaynakların başında en avantajlı, büyük katkı sağlayabileceği DYY çekmeye yönelmektir. DYY'ler gittikleri pazara başlangıçta getirdikleri sermaye ile kalmazlar, çoğu zaman elde ettikleri karın belli bir bölümünü yeniden yatırımlara yönlendirerek buldukları ülkenin üretim kapasitesinin genişlemesine yardımcı olur ve bunların sayesinde ev sahibi ülkeye yapılan sermaye girişi, hem insana hemde fiziksel sermayeye yatırım yapılması imkânını sağlar. Bunun sayesinde ülkede bilinçli, eğitilmiş insan gücünün ve yerel halkın sosyal yapısının gelişmesine neden olur (Sabır, 2002: 77).

DYY'lerin yatırım gerçekleştirdiği ev sahibi ülkenin insan kaynaklarının gelişiminde getirebileceği önemli etkilerinden bir diğeri de, yatırım aracılığıyla sağladığı istihdama veya çalışanlara daha yüksek ücret uygulaması yapar ve bunun sonucu daha verimli insanların, iş gücünün ortaya çıkmasını sağlar. Yüksek işsizliğin görüldüğü bölgelerde yeni ve daha iyi iş imkânları yaratır (Çinko, 2009: 126).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan firmaların kendi şubelerine ve ev sahibi ülkedeki şirketlere olan teknoloji transferi yalnızca makine-teçhizat, patent hakları, ülkeye

yatırımcı firma aracılığıyla gelip çalışan yabancı yöneticiler ve teknisyenlerin yanı sıra, ev sahibi ülkedeki edilen istihdama, yerel çalışanlara verilen eğitimler ile gerçekleşir. Bu tür eğitim, en alt seviyedeki çalışanlardan, en üst düzeydeki yöneticilere kadar bütün çalışanları kapsar.

1.1.3.4.3. Teknoloji Transferi Üzerine Etkisi

Günümüzdeki yatırım faaliyetleri gerçekleştiren kurumların arasında başlıca yatırımcılar olarak bilinen ve çoğu kısmı da doğal olarak sanayileşmiş ülkelere ayıt olan ÇUŞ'ler, günümüz ticaretindeki ülkelerarası teknoloji transferindeki ana kaynaklar olmasıyla birlikte gittikçe yenilik sistemlerine sahip şirketler halinde olmaktadır. Dünya Ar-Ge harcamasının yaklaşık %90'ı OECD'dedir. Bu grup içinde de ABD öncülüğündeki yedi ülke %90'lık bir paya sahiptir. Bu yüzden yeni teknolojilere geçiş, bu ülkeler içindeki teknolojik liderlerden bilgi sağlamayı gerektirir. Ancak bunların birçoğu, önemli bir mülkiyet kazanımı olmaksızın en değerli teknolojilerini vermekte oldukça gönülsüzdürler. İşte bu durumda DYY'lar öncü taraf teknolojilerinin elde etmenin en önemli, çoğu zaman da tek yoludur (UNCTAD, 2003: 10). ÇUŞ'ler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisine üzerinde sağlayabileceği katkılarını incelemeye ele aldığımızda, getirebileceği başlıca olumlu etkiler olarak ilk önce teknoloji transferi ve ev sahibi ülkedeki Ar-Ge faaliyetlerinde bulunup bulunmadıkları ele alınmaktadır. Teknoloji transfer yöntemlerinden, doğrudan yabancı sermaye yatırımları az gelişmiş ülkeler veya gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli transfer aracı olarak görülmektedir. Doğrudan yatırımlarla transfer yapılmasındaki en önemli neden gelişmiş teknolojilerin patent ve lisans anlaşmalarının ikamesi olarak daha ucuz bir yolla kendi aralarında ve yurt dışı kuruluşlarla ortak projeler oluşturarak elde edilmesini sağlayan bir yöntemdir. DYY'lar yoluyla gerçekleşen teknoloji transferinin ülke ekonomisine katkılarından birisi de ev sahibi ülkenin dışa bağımlılığını minimuma indirmek ve yönetim bilgisine ve beşeri sermayeye katkı sağlamasıdır (Kar ve Tatlısöz, 2008: 36)

1.1.3.4.4. İstihdam Üzerine Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların kendisi esnasında ev sahibi ülke üzerinde sağlayacağı en büyük olumlu etkilerinden bir tanesi de istihdam üzerindeki etkisi olmaktadır, hatta son zamanlarda ev sahibi ülkeler tarafından, ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların sağlayacağı olumlu etkileri arasında en çok önem taşıyan kriterleri olarak ta bilinmektedir (Saray, 2001: 384). Gelişmekte olan ülkelerde DYY girişi ekonomik kalkınmayı arttırması beklendiği gibi istihdamda da etkileri olacağı görülmektedir. DYY'ın ev sahibi ülkenin

istihdamı üzerindeki etkisi, giren DYY'nin genel olarak miktarına, girdiği sektöre, geldiği ülkeye ve geliş amacına göre değişiklikler göstermektedir (Karagöz, 2007: 2). Ev sahibi ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkedeki istihdamı artırdığına dair örnekler de mevcuttur. Bu ülkelerin başında toplam istihdamın yaklaşık %50'ini (150.000 kişi) yabancı yatırımcıların oluşturduğu İrlanda, %47'lik oranıyla (160.000 kişi) Singapur, %28'lik oranıyla (72.000 kişi) Luksenburg ve %22'lik oranıyla Macaristan (606.000 kişi) ve Hong-Kong'un (550.000 kişi) başı çektikleri görülmektedir (UNCTAD, 2007: 10). Bununla birlikte, Özellikle de GOÜ'ler açısından DYY'lerin istihdam üzerine yaratabileceği olumsuz etkilerinden de bahsedilmektedir. Aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların girişi şekli ev sahibi ülkedeki var olan bir işletmeyi veya kurumu kısmen ya da tamamen satın alma yoluyla gerçekleşiyorsa, bu tür yatırımların ev sahibi ülkedeki istihdam yapısına hiçbir değişikliğin olmaması söz konusu olacaktır. Hatta ÇUŞ'lerin yerel işletmelere göre daha verimli çalıştığı ve zaman içerisinde teknolojik alt yapısını değiştirdiği göz önüne alındığında, istihdamda bir düşüşün olabileceği de söylenebilir (Bülbül ve Emirmahmutoğlu, 2010: 223). Bir diğer durumda, teknolojik, yönetim, alt yapı, uzmanlaşma gibi alanlarda rekabet gücü yüksek ÇUŞ'lerin yerel piyasalara girmesi, rekabete dayanamayan yerli işletmelerin zaman içinde piyasadan çekilmesine ve istihdam hacminin olumsuz etkilenmesine neden olacaktır (Sandalcılar, 2010: 276).

1.1.3.4.5. Ödemeler Üzerine Etkisi

Ev sahibi ülkenin açısından ödemeler dengesi doğrudan yabancı yatırımları çekme konusunda en önemli belirleyici faktörlerin başında gelmektedir. Özellikle kalkınma yolunda maddi tasarruflara oldukça ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları çekmeye yönelik ucuz işgücü ve olağandışı mali teşvikler, oldukça avantajlı yasal düzenlemeler sunarak emek unsuru açısından dibe doğru bir yarış içine girmişlerdir. Çoğunlukla çok uluslu şirketlerin yatırımda bulunduğu ev sahibi ülkelerde genellikle aynı sektörde faaliyet gösteren yerli firmalara göre daha fazla ücret ödeyerek ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkilerde bulunduğu varsayılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermayeyi kendilerine çekmedeki başlıca beklentilerinden birisi de, ödemeler dengesine bir iyileşme yaratılmasıdır. Yani, yatırım yapan firmanın, ticaret açığının kapatılmasında ve ayrıca döviz girişinde pozitif bir etkisinin olmasıdır. Fabrika kurmak için ev sahibi ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olumlu bir etkide bulunur. Ev sahibi ülkeye yapılmış olan yatırımın üretim faaliyetini hayata gerçekleştirmeye başladığı

süreçten itibaren gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler dengesine üzerindeki olumlu etkisini de sağlamaya başlar ve devam eder.

DYY'nin ödemeler dengesi üzerindeki diğer bir etkisi de getirdiği dövizlerle ve uzun dönemde sağladığı ithalatı ikame edici, ihracatı artırıcı etkisidir (Berber, 2001: 321). Ancak yüksek gümrük duvarları ve kotalarla korunan genç bir iç pazara sahip ülkelere yapılan yatırımlar genelde iç piyasa hedefli olmakta ve ihracat yüzdesi düşük kalmaktadır (Akdiş, 1998: 74). Ayrıca, ev sahibi ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımın gerçekleşme amacı yeni bir şirket kurması vs söz konusu ise, bu durumlarda yeni kurulacak şirket hammadde ve diğer girdileri, faaliyetini devam ettirebilmek için ithal etmek zorunda olacaktır ve bu gibi durumlar hiç şüphesiz ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etki yaratır (Elbir, 2010: 17).

1.1.3.4.6. Milli Gelir Üzerine Etkisi

DYY'lerin yatırım sonucu gerçekleştirdiği teşebbüsün aracılığıyla ortaya çıkan mal ve hizmetler ve bunların gerçekleştirilme süresi boyunca sağlanan harcamalar arasındaki fark ekonomiye katkıyı belirlemektedir ki, bu da “net katma değeri” oluşturmaktadır. Doğal olarak, yaratılan katma değer büyüklüğü milli geliri o derece artırıcı etki yaratmaktadır ve iktisadi büyüme bu şekilde hızlanmaktadır (Bissaliyeva, 2011: 51).

Bununla birlikte DYY yapan şirketlerin yatırım gerçekleştirdiği ev sahibi ülke ekonomisine etkisi, yurtiçi üretim veya tüketim ve genel ekonomik denge açılarından analiz edilir. DYY yapan şirketler, kendi üretimi için başka sanayi kollarından malları girdi olarak kullanmakta ise, bu durum o sanayi kollarında istihdama ve milli gelire yapılan katkıyı artırır. DYY'nin yapıldığı ülkede oluşan ücret, kar, faiz ve getirim gelirleri de o ülkenin milli gelirine net bir katkı oluşturur (Alkin, 2001: 13-15). Ayrıca DYY'i çeken ülkede dış ödemeler açığı bulunmuyorsa sermaye arzının artması faiz oranlarını düşürecek ve yatırımları arttıracaktır. Yatırımların artması da milli geliri arttıracak olup DYY'nin milli gelir üzerindeki olumlu etkisini güçlendirecektir (Çeken, 2003: 20).

1.1.3.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların yatırımını gerçekleştirdiği ev sahibi ülkenin ekonomisi üzerinde içsel ve dışsal açıdan olumlu etkilerinin olacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Doğrudan Yabancı Yatırımlardan içsel açıdan, ev sahibi ülkeye teknoloji transferiyle birlikte ev sahibi ülkedeki üretim faaliyetlerine ve ayrıca anlaşmada bulunduğu ortakları üzerine teknik ve yönetim etkinlik ve becerilerinin değişimi, eğitilmiş iş gücü; dışsal açıdan ise iktisadi büyüme, iç yatırımlar, işgücü, ihracat ithalat gibi reel değişkenler ile faiz oranları,

döviz kurları, enflasyon, ödemeler dengesi gibi finansal değişkenleri olumlu açıdan etkileyebilmektedir (Ercan, 2001: 87).

1.1.3.6.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Etkileri

Genellikle DYY'lerin yatırım yapıldığı ev sahibi ülke üzerinde olumsuz etkileri de ortaya çıkabilmektedir. Genellikle sermaye, teknoloji, donanım, ihracat gibi giriş şekli ile pek çok faaliyetler olanağını kendi bünyesinde yatırım aracılığıyla ev sahibi ülkeye taşıyan ulus ötesi şirketler, giriş yaptıkları ülke açısından pek çok sorunlara da aruz kalmaktadır. İşte bu gibi sorunlar doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmesinde yatırımcılar tarafından algılanan başlıca olumsuz etkileri olarak sayılmaktadır (Kandemir, 200: 18).

- Uluslararası yatırım sürecinde enformasyon ve koordinasyon eksiklikleri
- Yurtdışından gelen yatırım oranlarının etkisiyle yerel yatırımcıları kendi içerisinde bir köşeye sıkıştırma ihtimali,
- Geçmiş dönemlerdeki yabancı yatırımlara yönelik uygulanan devletin tedvir teşviklerindeki eksiklikler, bunun sonucunda yatırımcıların yeterli düzeyde yatırım gerçekleştiremediği, buna yönelik yatırımcılar tarafında oluşan negatif itibar (Bayraktar, 2003: 17-18).

1.1.3.7.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bir Ülkeye Giriş Yöntemleri

Şirketler için ülke dışında mülkiyet sahibi olarak faaliyet gösterme en karmaşık konulardan biridir. Çünkü yatırımcılar açısından ev sahibi ülkenin uyguladığı yasaları, ekonomi politikası, siyasi istikrarı ve Pazar durumu yatırımcı firmanın başarısını doğrudan etkileyen faktörlerdendir. Ancak büyümek ve uluslararası piyasaya açılmak isteyen firma yabancı bir ülkede uygun bir yatırım ortamı gördüğünde DYY'ı yapma kararı verir. Bu yatırım, ortak girişim ve tam mülkiyet bağlı şirket kuramı, şirket birleşmeleri, satın alma ve lisans anlaşmaları v.s olarak uygulanabilmektedir (Aydoğuş ve Yıldırım, 2005: 14).

1.1.3.7.1. Özelleştirme Yoluyla

Günümüzde özelleştirme uygulamaları, özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından ülkeye doğrudan yabancı yatırımları çekme konusunda devlet tarafından uyguladıkları politik araçların başında gelmektedir ve bu uygulamayı önceliğe alan devletler de doğrudan yabancı yatırımları çekme konusunda belli bir başarıya ulaştıklarından bahsedilmektedir. Özelleştirme, esas itibarıyla, liberal ekonomi faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve özel kesim etkinliklerinin artırılması olarak tanımlanmaktadır (Güneş, 2006: 40).

Özelleştirme uygulamalarının temelinde, bu politik ve ekonomik uygulamayı gerçekleştiren ülkenin rekabete dayalı bir pazar ortamını teşvik etmeye hazır olduğuna dair yatırımcılara verdiği önemli bir mesajdır. Yatırımcılar ise, genellikle DYY'ler konusunda ev sahibi ülkedeki, bankaların ve alt yapı hizmetlerinin özelleştirilmesi ile ilgili gelişmeleri izlemektedir. Bu sürede ulaşılabilecek olan bir başarı, ülkenin dünya çapında rekabetçi bir ortama dönüştürülmesinde “olmazsa-olmaz” bir başarı kriteriolarak görülmektedir (Çankaya, 2004: 98).

1.1.3.7.2. Lisans Anlaşmalar

Lisans anlaşmaları, genel anlamıyla bağımsız yabancı bir firmaya teknoloji satarak bir pazara girme yolu olarak tanımlanabilir. Lisans anlaşmalarıyla firmaya teknoloji, marka kullanımı, telif ve patent kullanma hakkı, üretim yapılan yabancı firmadaki yönetim yöntemlerini kullanma hakkı sağlamaktadır. Günümüzde Lisans anlaşmaları bazı ileri seviyeye ulaşmış ülkeler kadar gelişmekte olan ülkelerdeki üreticiler için de kolay bir yoldur. Bir ülkenin çevresel faktörleri, endüstri koşulları ve şirket tercihleri, yabancı sermaye yatırımı yapmak yerine lisans anlaşmalarına yönelmede etkilidir. Yabancı sermaye yatırımları için birçok kısıtlamanın olduğu ülkelerde lisans anlaşmaları daha çok önem kazanır. Diğer taraftan yabancı sermaye yatırımlarına teşvikin çok olduğu ülkelerde lisans anlaşmalarının oranı çok azdır (Caves vd., 1990: 416-417).

1.1.3.7.3. Joint Venture (Ortak Girişim)

Doğrudan dış yatırım, ana ülke firmasının yerli bir firma ile ortak girişim (joint venture) kurması biçiminde de olabilmektedir. Ortak girişim taraflarından biri, üretimin yapıldığı ülkenin firması ise buna Foreign-local joint venture adı verilir. Eğer taraflardan hiçbiri, üretim yapılacak olan ülke firmalarından oluşmuyorsa, bu sözleşme foreigners joint venture olarak tanımlanır. Örneğin, Amerikan firması olan General Motors ile Japon Firması İisuzu, Mısır'da otomobil üreterek foreigners joint venture için örnek oluşturur.

Joint Venture, farklı bir ülkede yeni bir firma oluşturmaktan daha ucuza gelmektedir. Çokuluslu bir şirket, teknoloji ve yönetim sağlayarak ortak girişim kurduğu firmanın ihtiyacı olan sermayeyi artırabilmektedir. Ana ülke firmaları, yerel ortaklarının sahip oldukları girişim ile ilgili tecrübeleri ve sahiplik dereceleri dolayısıyla yerel pazarlara daha kolay girme imkânı bulmaktadır. Çünkü yerli ortak kendisine iç piyasa ile ilgili standartlar, kültürel özellikler ve yasal düzenlemeler hakkında yardımcı olabilir. Ev sahibi ülke devletleri, yerli girişimcilerin yabancılarla işbirliği yaparak bilgi ve tecrübelerini artırmalarını amaçladıklarından, yerel

şirketle ortaklığı özendirici önlemler alırken, tek başına mülkiyet sınırlandırıcı politikalar izlemektedirler (Seyidoğlu, 1998: 720).

1.1.3.7.4. Anahtar Teslim ve Yap-İşlet-Devlet Modeli

Bu model genel kapsamıyla, alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde kullanılan önemli bir proje finansman modeli olarak görölmektedir. Model daha çok kamu kaynaklarının yetersiz olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ölkelerde, kamu ve özel sektör işbirliğini hedefleyen ve projelerin gerçekleştirilmesinde, özel sektör ve uluslararası kuruluşlardan sağlanacak kaynakların kullanılarak ihtiyaç duyulan büyük ölçekli yatırımların bütçe dışı kaynaklarla gerçekleştirilmesine olanak sağlamak amacıyla geliştirilmiştir (Güven, 2006: 99). AT ve YID modeli ile genellikle ölkede elektrik santralleri, barajlar, havaalanları, karayolları ve yer altı treni gibi büyük yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu tür büyük projelerin gerçekleşmesi için uluslararası yatırım bankaları ve diğer finansman kuruluşlarının katılımları ile bir mali şirketler birliği oluşturulur. Konsorsiyum, sadece finansman sağlamakla kalmaz, aynı zamanda projenin hazırlanması, yatırımın gerçekleştirilmesi ve tesisin işletilmesi gibi faaliyetleri de kendisi yerine getirir. Ancak projeyi fiilen uygulamak ve tesisi işletmek üzere, yerel bir işletme ile işbirliği yapılır. Bu açıdan yatırım adeta bir uluslararası şirketler birliği ile yerel firmanın oluşturduğu bir ortak girişim görünümündedir (Mutlu, 1999: 119).

1.1.3.8.Dünya'daki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Durumu

Ölke ekonomilerinin bütünleşmesinde önemli bir rol oynayan yabancı sermaye yatırımları, dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmelerin etkisiyle zaman-zaman iniş çıkışlar yaşamışsa da genel eğilim artış yönünde olmuştur. DYY son yirmi yılda dünya toplam üretimi ve ticaretinden daha hızlı büyüyerek daha önce uluslararası mal ve hizmet ticaretinin temel belirleyicisi olduğu küreselleşme sürecine farklı bir boyut getirmiştir (Bal ve Göz, 2010: 453). İlk olarak 1800'lü yıllarda doğal ve tarımsal ürünlerde başlayan yabancı sermaye yatırımları bugüne kadar bilgi işlem, nükleer maddeler ve hizmet sektörü yatırımları şeklinde bir gelişim süreci geçirmiştir. 1800 ve 1890 yılları arasında ise daha çok petrol, kauçuk, yün, mineral içeren gıdalar, meyve gibi doğal ve tarımsal kaynaklar içeren ürünlerde yoğunlaşan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1891 ve 1940 yılları arasında kimyasal içerikli maddeler, ilaçlar, yiyecek ve motorlu taşıtlar üzerinde 1941 ve 1945yılları arasında ulaştırma ve savunma sanayinde, 1946-1960 yılları arasında ise finansal hizmetler, haberleşme, makine, otelcilik ve mühendislik gibi daha çok hizmet sektörlerinde ağırlıklı olarak yapılmıştır.1960'lı ve 1970'li yıllardayabancı sermaye yatırımlarına elektronik eşya,

araştırma, turizm, eğitim, gıda, sağlık ile ilgili sektörler yoğunlukla konu olurken, 1980’li yıllardan sonra turizm, otomotiv, bilgi işlem ve telekomünikasyon, nükleer maddeler yabancı sermayede yatırım alanları haline gelmiştir (Gülcan, 2015: 45).

Tablo 1.1 Dünya’daki Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı Tablosu (Milyar \$)

Yıllar	Milyar dolar (\$)	Yıllar	Milyar Dolar (\$)
1970-1980 arası	24	2006	1,462
1980-1990 arası	93	2007	1,969
1990-2000 arası	402	2008	1,744
2000	1,401	2009	1,189
2001	825	2010	1,290
2002	628	2011	1,700
2003	566	2012	1,330
2004	732	2013	1,450
2005	985	2014	1,600

Kaynak: YASED <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/dudyi/Documents/UNCTAD06-tr.pdf>, 2007: 2, UNCTAD, World Investment Report, 2014: 13

DYY’nin Dünyadaki genel durumuyla ilgili verilen tablo 1.1’i incelendiğinde, DYY genel itibarıyla 1990’lı yıllardan itibaren artış göstermeye başladığı görülmektedir. 2000’li yıllarda 1401 milyar ABD dolarıyla önemli bir seviyeye ulaşan DYY’ler durumu 2000’li yıllardan sonra tekrar düşüş göstermeye başlayıp, tekrar bu seviyeye 2006 yıllarda ulaşmayı başarmıştır. Gelişmiş ekonomilerde yaşanan durgunluk ve krizler, bu ülkelerin borsalarındaki gerilemeler ve kısmen de 11 Eylül olayı, bu gerilemede önemli rol oynamıştır. Son Yıllarda ise DYY, 2011 yılında 1700 milyar dolar iken 2012 yılında %21,7’lik küçülme göstererek 1330 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise bir önceki yıla göre %9’luk artış ile 1450 trilyon ABD doları olup dünyanın toplam DYSY hacmi 25,5 trilyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 1.2 Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014	Toplam
AB Ülkeleri	4.737	11.495	7.303	5.272	5.517	43.148
<i>Almanya</i>	597	665	491	1.968	693	5.049

<i>Avusturya</i>	1.584	2.418	1.519	647	50	6.299
<i>Fransa</i>	623	999	86	217	280	2.397
<i>Hollanda</i>	486	1.425	1.381	918	2.017	8.733
<i>İngiltere</i>	245	906	2.044	300	1.049	5.667
<i>İtalya</i>	25	111	154	146	490	1.511
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	1.177	4.971	1.628	1.076	938	13.492
Diğer AB Ülkeleri (AB hariç)	202	1.093	622	1.128	1.054	5.957
Afrika Ülkeleri	0	0	0	221	42	305
A.B.D	323	1.403	439	326	325	4.399
Kanada	55	20	32	16	0	123
Orta-Güney Amerika ve Karayipler	6	62	20	1	0	89
Asya	928	2.055	2.337	2.899	1.946	13.096
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	473	1.558	1.593	2.286	1.407	8.874
<i>Körfez Ülkeleri</i>	388	195	940	880	425	3.402
<i>Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri</i>	45	1.359	653	1.406	964	5.390
Diğer Asya Ülkeleri	455	497	744	613	539	4.222
Diğer Ülkeler	5	9	6	3	0	-
Toplam	7.617	19.746	14.689	15.051	12.219	89.028

Kaynak: TC Ekonomi Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-214289>, 2015: 15

Dünya üzerinde gerçekleşen 2010-2015 yıllar arasındaki DYY'nin ülkelere göre dağılımını inceleyen tablo 1.2'ye baktığımızda, en yüksek oran AB ülkelerinde gerçekleştiği görülmektedir. Son beş yıl içerisinde toplam dünya üzerinde 89.028 milyar ABD doları doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmişken ve bunun büyük bir kısmını %20'lik, yani 43.148 milyar ABD dolarını sadece AB üyeliğindeki altı ülke kendisine çekmeyi başarmıştır. Bunlar, Hollanda 8.733 milyar dolarla toplamın (%20) ile başta olmak üzere, Avusturya ikinci sırada 6.299 milyar dolar ile toplamın %14'ni çekmeyi başarmıştır. Üçüncü sırada ise İngiltere 5.667 milyar dolarla toplamın %13'ünü sahiplenmeyi başara bilmişken, bu oranı %12'lik çok yakın bir seviye 5.049 milyar dolarla Almanya izlemiştir. Toplam yatırım hacminden 3.908 milyar doları %5,5'lik bir oranla Fransa ve %3,5'lik oranda da İtalya sahiplenmiştir. Geride kalan %31 oranındaki 13.492 milyar ABD doları diğer AB ülkeleri dağılımındadır. Dünya üzerindeki toplam yatırımın ikinci büyük kısmını çekmeyi başaran AB ülkelerinden sonraki sırayı Asya ülkeleri almaktadır. Asya ülkelerine toplam yatırım

hacminin % 14'ü, 13.096 milyar ABD dolar yatırım yapılmışken bu süreci %10'lık, 4,399 milyar ABD doları oranıyla Yakın ve Orta Doğu Ülkelerinin sahipliğine verilmiştir. ABD ise toplam yatırımın %5'i olan 4.399 milyar dolarlık en düşük kısmını çekebilmiştir.

Tablo 1.3 Dünya Geneline Gerçekleşen DYY'lerin Sektöre Göre Dağılımı Tablosu (milyon)

Sektörler	2010	2011	2012	2013	2014	Toplam
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	81	32	43	47	61	301
Madencilik ve Taşocakçılığı	136	146	213	242	449	1.349
İmalat Sanayi	924	3.597	4.343	2.207	2.894	14.419
<i>Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı</i>	124	650	2.201	400	558	4.274
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	94	148	376	60	139	828
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	120	348	579	272	486	1.843
<i>B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	64	76	32	5	4	183
<i>Elektrikli Optik Aletler İmalatı</i>	177	464	143	607	918	2.317
<i>İmalatı</i>	38	93	121	97	124	490
<i>Diğer İmalat</i>	307	1.818	891	766	665	4.484
Elektrik, Gaz ve Su	1.827	4.295	924	2.370	1.325	11.521
İnşaat	310	301	1.427	178	232	2.483
Toptan ve Perakende Ticaret	435	709	221	377	1.165	2.945
Oteller ve Lokantalar	113	122	16	59	23	335
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	183	222	130	300	136	1.305
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	1.621	5.883	2.084	3.415	1.535	15.038
Gayrimenkul Kiralama ve İş faaliyetleri	241	300	173	128	226	1.099
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	112	232	546	106	200	1.210
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	273	298	639	437	456	2.149
Toplam	7.180	19.734	15.102	12.073	11.596	68.537

Kaynak: TC Ekonomi Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2015: 13.

<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-210858>

2010-2014 yılları arasında dünya üzerinde gerçekleşen toplam 68,537 milyar ABD doları DYY'nin sektöre göre dağılımını inceleyen Tablo 1.3'e bakıldığında, toplam DYY'nin büyük

bir oranı %21'i (14.419 milyar dolar) İmalat Sanayi sektöründe, onun içinde %29'ı (4.274 milyar dolar) gıda ürünleri, içecek ve türün imalatı sektörüne, %16'sı (2.317 milyar dolar) Elektrik optik aletleri imalatına ve %12,7'si (1.843 milyar dolar) Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı üzerine yapılmıştır. İkinci büyük oranı ise %22'si (15.038 milyar dolarla) Mali aracı kuruluşların faaliyetlerine, %17'si (11.521 milyar dolar) Elektrik, gaz ve Su ürünleri sektörüne ve %4.30'u (2.945 milyar dolarla) Toptan ve perakende ticaret alanına yatırılmıştır. Kalan kısmı ise, %3,6 (2.483 milyar dolarla) inşaat sektörü başta olmak üzere, %1,9 (1.305 milyar dolarla) Ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri, %1,7(1.210 milyar dolarla) Sağlık işleri ve sosyal hizmetler ve %1,9 (1.349 milyar dolarla) madencilik ve taşocakçılığı sektöründe gerçekleşmiştir. Sektörler açısından en düşük payı sahiplenilen %0.43 (301 milyar dolar) ile tarım ve Ormancılık alanları olmuştur.

Tablo 1.4 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Payları (milyar \$)

	1980	1990	2000	2005	2010
DÜNYA	54.07	207.455	1.400.541	980.727	1.3009.001
GÜ	46.575	175.526	1.117.795	622.626	618.587
ABD	16.918	48.422	313.997	104.809	197.905
Fransa	3.328	15.629	43.252	84.949	30.638
İngiltere	10.123	30.461	118.764	176.006	50.604
İspanya	1.493	13.294	39.575	25.020	40.761
Belçika	0	0	0	34.370	81.190
Kanada	5.807	7.582	66.795	25.692	23.413
İsveç	251	1.971	23.430	11.896	-1.347
Almanya	-	2.962	198.277	47.439	46.860
GOÜ	7.479	34.853	255.506	327.247	616.661
Çin	57	3.487	40.715	72.406	114.734
Hong Kong	710	3.275	61.938	33.625	71.069
Brezilya	1.910	989	32.779	15.066	48.506
Hindistan	79	237	3.588	7.622	24.159
Singapur	1.236	5.575	15.515	18.090	48.637
Meksika	2.099	2.633	18.110	24.407	20.709
Türkiye	18	684	982	10.031	9.733
Şili	213	661	4.860	7.097	15.373
Tayland	189	2.575	3.410	8.067	9.733
Malezya	934	2.611	3.788	4.065	9.103
Vietnam	2	180	1.289	1.954	8.000
GE	24	75	7.038	30.854	73.755

Rusya	-	-	2.714	12.886	43.288
Kazakistan	-	-	1.283	1.971	10.768
Ukrayna	-	-	595	7.808	6.495
Hırvatistan	-	-	1.051	1.825	394

Kaynak: UNCTAD, FDI investment: inward and outward flows and stocks, annual, 1980-2010, <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>,

1.1.3.9. Dünya’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Yönelik Alınan Tedbirler

Küreselleşme olgusunun getirdiği yeni düzen son yıllarda ülkeleri ekonomik, politik ve sosyal-kültürel açıdan biri birleriyle gittikçe daha çok uyum sağlama yoluna götürmektedir. Devletlerin kendi aralarında bu uyumu istikrarlı bir şekilde sağlama yolunda yabancı yatırımların alacağı rol çok büyüktür. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımların sermaye vasıtasıyla birlikte sosyal-kültürel, politik, ekonomik alanlar başta olmak üzere birçok alana ev sahibi ülkeye yenilikler ve katkılarda bulunacağını dikkate alan çok sayıda ülkeler, yabancı yatırımcıları çekmede karşılaşılabilecekleri sorunları ortadan kaldırmak maksadıyla en üstün çözüm önerilerini bulma gayreti içerisinde oldukları (UNCTAD, 2001: 12).

Yeni Pazar ortamlarında üretim faaliyetlerini yaymak ve devam ettirmek isteyen yatırımcı işletmelerin önüne çıkabileceği farklı seçenekler ortaya konulmaktadır ve bu seçeneklerin başında pazarlanacak ürünün özelliği, öngörülen pazar ortamının ortaya çıkarabileceği sosyal-kültürel, politik ve ekonomik, çevreyle ilgili etmenler ve işletme kaynaklarının ne şekilde bu işlemlerle iç içe bağlanacağı gibi konular göz önüne alınmaktadır. Söz konusu seçenekler, en az düzeyde taahhüt ve kaynak tahsisi gerektiren “dışsatım” ve en fazlasını gerektiren “Doğrudan yatırım” ile bu iki uç arasında yer alan “lisans verme” ve “ortaklaşa hareket etmedir (Mucuk, 1999: 307).

1.1.3.10. Çifte Vergilendirme Anlaşmaları

Çifte vergilendirme kavramı hem ulusal hem de uluslararası nitelikte olabilmektedir. Ulusal çifte vergilendirme aynı devlet içinde farklı siyasi alt bölümlere dağılmış vergilendirme yetkisi kullanımı yoluyla gerçekleşen çifte vergilendirme söz konusu iken, uluslararası çifte vergilendirmede birden fazla devlete ait vergilendirme yetkisi kullanılmaktadır (Soydan, 1995: 2). Bir diğer tanıma göre, uluslararası çifte vergilendirme, iki veya daha fazla devletin aynı vergi konusu üzerinden, aynı vergilendirme döneminde, aynı mükelleften benzer vergiler alması şeklinde tanımlanmaktadır (Çangır, 1988: 29). Çifte vergilendirme kavramı, bir vergi konusunun iki defa vergilendirilmesini ifade eder. Genel olarak çifte vergilendirme, vergiye tabi bir gelirin birden fazla ülkede vergi konusu olması,

aynı gelirin hem elde edildiği ülkede hem de geliri elde edenin yerleşik olduğu ikinci bir ülkede vergilendirilmesidir (Nadaroğlu, 1992: 293).Çifte vergilendirme emek ve sermayenin serbest dolaşımını olumsuz etkiler. Çifte vergilendirmenin önlenmesi hem sermaye, emek ve teknoloji ihraç eden, hem de bunları ithal eden ülkelerin yararındadır. Bu açıdan çifte vergilendirme, devletlerin yürüttüğü uluslararası ekonomi politikasını doğrudan doğruya etkileyecek bir niteliğe sahiptir. Vergi anlaşması yapılmış olması, bir güven sağlaması bakımından yatırımların yöneleceği ülkeleri belirleyen bir öğedir (Çağan, 1982: 214).

1.1.3.11. İkili Yatırım Anlaşmalar

Dünya üzerinde modern anlamda ilk kez iki taraflı yatırım anlaşması 1959 yılında imzalanmış ve 1962 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Federal Almanya Cumhuriyeti ile Pakistan Hükümeti arasında ilk kez gerçekleşmiştir. Sonra 1960'lı yıllarda diğer Avrupa devletleri geliştirmekte olan bazı ülkelerle ikili yatırım anlaşmaları imzalamıştır ve bununla birlikte aynı dönem içerisinde İCSİD, MİGA konvansiyonları ile birlikte OECD de yatırımların korunması ve teşvikine ilişkin bir takım çalışmalar yürütülmüştür. Her ne kadar İCSİD ve MİGA konvansiyonları yatırım hukukunun gelişiminde dünya çapında bir takım düzenlemeler içerseler de, OECD'nin etkisi daha çok ikili yatırım anlaşmalarının gelişimini desteklemek üzerine odaklanmak şeklinde yürütülmüştür (Turanlı, 2008: 31).Yabancı Sermaye Yatırımları hususunda yatırımcı devletler, zamanla yatırım yapacakları ülkelerde gerçekleşmesi muhtemel bir takım risklere başta kamulaştırma, el koyma, millileştirme ve benzeri uygulamalara karşı bazı güvenceler elde etme arayışı içine girmişlerdir. Yabancı yatırımcıların bu arayışı, gelişmiş yatırımcı devletlerin ev sahibi ülkeler ile iki taraflı yatırım anlaşmaları yapmaları sonucunu doğurmuştur. Bu sonucun ortaya çıkma dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası bir ticari örgüt kurma çabasıyla ortaya çıkan çok taraflı yatırım anlaşmaları yatırım kavramını bütün hatları ile düzenlemese bile, kavramı çeşitli yönleri ile ortaya koyması açısından önemlidir. Bu kapsamda ortaya çıkmış olan ve ikili yatırım anlaşmalarıyla yatırım yapan yatırımcıları desteklemek ve güvence altına almak amacıyla gerçekleşen anlaşmalar Uluslararası Fara Fonu (İMF), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (*General Agreement on Tariffs and Trade*, GATT), ile Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (*World Intellectual Property Organization*, WİPO) sayılabilir (Tiryakioğlu, 2001: 51).Yapılan iki taraflı yatırım anlaşmaları, geliştirmekte olan ülkelerin ekonomileri açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu tarz yatırım anlaşmalarının belirli bir süre için yapıyor olması ve taraf devletlerin bu süre sona erdiğinde anlaşmayı bozabileceği olması da hem yatırımcı ülkeler hem de ev sahibi geliştirmekte olan ülkeler için bir avantajdır. Bununla birlikte

bir de anlaşmaların yürürlükte olduğu süre içerisinde taraf devletler açısından bağlayıcı olması hususu anlaşmanın her iki tarafı için de tam bir koruma sağlamaktadır (Çalışkan, 2009: 86).

1.1.3.12. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Teorik Yaklaşımlar

İlgili yazında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik teorik yaklaşımları incelemeye ele aldığımızda, konuyla ilgili yaklaşımın teorik temelini ekonomi ve ticaret alanlarındaki geliştirilen teorilerden yola çıkarak oluşturulduğu görülmektedir. Yani ele alabileceğimiz doğrudan yabancı yatırım teorilerinin ilgili yazında mevcut olmadığını anlatmaktadır ve bunun ana nedeni ise doğrudan yabancı yatırımların gerek dünya gündeminde gerekse akademisyenler tarafından ancak ikinci dünya savaşı sonrası dönemlerindeki ortaya çıkan çok uluslu şirketlerin özelliği ile ele alınarak önem kazanmış olmasıdır. Bu açıdan konuyla ilgili teorik yaklaşımların geliştirilmesi modern iktisatçıların görevi olmuştur ve modern iktisatçılar tarafından ortaya atılan bu teorik yaklaşımlara da çok uluslu şirketler teorisi adı verilmektedir (Oksay, 1998: 2).

Konuyla ilgili teorik yaklaşımları çalışmamızın bir sonraki alt başlıkları altında dış ticaret teorileri temelinde açıklamaya çalışacağız

1.1.3.12.1. Ürün Dönemleri Teorisi

Doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiş teorilerden biriside Vernon tarafından geliştirilmiş ürün dönemleri teorisidir ve bu teoriye göre her hangi bir ürünü üç aşamada ele alınmaktadır. Çoğu kez ticari açıklamaya yönelik bir teori olarak algılanmaktadır. Yani bir malın üretiminde kullanılan çeşitli girdilerin, Gerçekleşmesi planlanan yeni ürünün pazara sokulması, ürünün Pazar ortamında olgunlaşması ve son olarak belli bir süre sonra mevcut ürünün belli bir düzeydeki standart hale gelmesi ürün devreleri teorisinin temel aşamalarını oluşturmaktadır. İlk aşamada, kendine özgü teknolojik yenilik içeren bir ürün gelişmiş bir ülke pazarında üretimine başlar ve üretim miktarı belli bir miktarda üretilerek deneme amaçlı şekilde sadece iç pazara sunulur. Ürünün iç piyasada yeterince olgunlaştığına karar verdiğinde üretim miktarı artırılır ve ihracata başlanır. İkinci aşamada, ürüne yönelik talep arttığı ve belirsizlik azaldığı için maliyet hesapları önem kazanmaya başlanmıştır. Olgunluk döneminde seri imalat ve kitle üretimi gerçekleşmiş malın tanıtım ve reklam masrafları azaldığından maliyetleri düşürülmüştür. Üstelik pazarlama tekniklerinin başka firmalarca öğrenilmesi ve taklidi düşük maliyetle üretimin yapılmasına ve piyasaya daha ucuza aynı ve veya benzeri malın sürülmesine yol açar. Ürün tam olarak olgunlaştığında, teknoloji standart hale gelir ve gelişmiş ülkelerin rakip firmaları yenilikçi

işletmenin dış pazarlarını tehdit etmeye başlar (Efe, 2002: 9). Son evre olan düşüş aşamasında ise hem üretim teknolojisi standart hale gelmiştir. Yenilikçi işletmenin nakliye giderleri ürünü düşük fiyattan piyasaya sürmesini engeller, Yenilikçi şirket, dış pazarlarda rekabetçi üstünlük elde edebilmek için üretimini emeğin ucuz ve bol olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırır. Düşme aşamasında ise ürün ya da hizmet artık yenilikçi işletmenin yer aldığı gelişmiş ülke pazarında üretilmemektedir (Karafakiroğlu, 2008: 131). Ürünün hayat devreleri teorisinde, doğrudan yabancı yatırımları üzerindeki temel amacı ise, yenilikçi firmanın üstünlüğünü ve tekeli avantajını koruma isteğidir. Genelde rekabetçi çok uluslu firmalar ürünün hayat devresini çoğu zaman kendi akışıyla kendi kendine ilerlemesini beklemezler. Bunun yerine önceden tahmin yaparak bu akışı hızlandırma yolunu bulmaya hareket ederler. Teoride yeniliğin zamanlamasına, ölçek ekonomilerin etkilerine ve belirsizliğin önemine özellikle vurgu yapılmaktadır. Teorinin oluşumunda kullanılan varsayımlara göre, Herhangi bir gelişmiş ülkedeki firma, bilimsel bilgi ve prensiplere ulaşmada diğer gelişmiş ülkelerdeki firmalardan farklı değildir. Ama bu fırsat eşitliği, her firmanın ürün geliştirmede eşit olasılığı olduğu anlamına gelmemektedir ve bilimsel prensip ile prensibin yeni bir ürün oluşturacak şekilde kullanımı arasında doğal bir zaman farkı vardır ve aradaki bu riski alacak girişimcilere ihtiyaç vardır. Bir diğer varsayım, bilgi evrensel olarak yayılabilen ücretsiz bir mal değildir. Dolayısıyla bilgi, ticaret ve yatırım kararlarında bağımsız bir değişkendir (Demirel, 2006: 23).

1.1.3.13. Lider İzle Teorisi

Lider izle teorisine göre yabancı bir ülkeye yatırım yapan lider firmanın yatırımları “Saldır yatırımları” ve lider izleyen rakiplerin yaptıkları ise “savunma yatırımları” olarak adlandırılmaktadır (Biol, 2002: 10).

Saldırı yatırımları, dinamik bir yönetime sahip olan ÇUŞ’ler en son teknik yenilikleri uygulamak ve uygun değer üretim miktarına ulaşmak istemektedirler. İç piyasasının yeni üretim tekniklerini uygulamak için doygun olması çokuluslu şirketleri yeni pazarlar aramaya yöneltmekte ve faaliyetlerini uluslararası boyutlara kaydırmaya zorlamaktadır.

Savunma yatırımları ise, şirketlerin belirli bir pazarı veya dünya pazarının bütünü içinde belirli bir oranı koruyabilmek amacı ile yabancı ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlarıdır. Savunma yatırımlarının sebeplerinden birisi ise, rakip firmaların davranışlarını denetleme isteğidir (Kutal, 1982: 24).

1.1.3.14. OLI (Ownership, Location, Internalization) Paradigması

İlgili yazına bakıldığında “OLİ Paradigması” veya “Eklektik Paradigma” olarak bilinen teoriye göre bir ÇUŞ’un DYSY yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir. Bunlar Mülkiyet avantajı, konumsal avantajı ve içselleştirme avantajıdır.

1.1.3.14.1. Mülkiyet Avantajı

Mülkiyet avantajı (Ownership Advantages-O) çok uluslu şirketlerin kendine özgü sahip olduğu varlık hakları, fikri düşünce veya politik yaklaşımları, teknolojik avantajları, fiziksel yapısı ve yönetim yaklaşımları, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finansal kaynaklara ulaşımındaki üstün avantajları, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı elde ettiği ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkânı çok uluslu şirketlere ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır. Çok uluslu şirketlerin bunun gibi varlık avantajlarını elde edebilmesinde yatırımcı ülkenin ekonomik ortamındaki durumu ve hükümetin buna yönelik uyguladığı politikaları etkili olmaktadır. Örneğin, çok uluslu şirketlerin ölçek ekonomilerinden yararlanmasından yatırımcı ülkede şirket birleşmelerinin ve endüstriyel yoğunlaşmanın serbest olması, ÇUŞ’un teknolojik üstünlük elde etmesinde hükümetlerin Ar-Ge çalışmalarına destek vermesi ve bu çalışma için gerekli insan kaynağının yatırımcı ülkede mevcut olması önemli bir etkiye sahiptir (Karluk, 1983: 5).

1.1.3.14.2. Konumsal Avantajı

Konumsal avantajı (Location Advantages-L) Yatırım yapmak istediği pazarı veya ülkeyi belirlemeye yönelik kullanılan avantajdır. Yani, çok uluslu şirketlerin yatırım faaliyetlerini hangi ülke pazarında ya da hangi alanda yapmayı düşündüğüne, yatırımın niteliğine ve yatırım yapacak ortamın sağladığı avantaj ve dezavantajları göz önüne alınarak karar verirler. Faktör maliyetleri ve verimliliği, yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki uzaklık, Pazar büyüklüğü, doğal kaynakların bolluğu, gümrük tarifeleri, ev sahibi ülkenin bir ekonomik bütünleşmeye üye olması, alt yapının yeterliliği yatırım teşvikleri, sosyal yapı ve kültür benzerlikleri gibi unsurlar yatırım yerinin sağlayacağı avantajları arasında sayılabilir (Candemir, 2006: 26).

1.1.3.14.3. İçselleştirme Avantajı

İçselleştirme Avantajı (Internalization Advantages-I) bu avantajın ana özelliği ise yukarıda bahsettiğimiz mülkiyet avantajındaki yatırımcı firmanın sahip olduğu varlıklarını başka firmalara satmak veya kiralamak yerine kendilerinin kullanmasındaki avantajıdır (Biol, 2002: 11).

Yani herhangi bir pazara yönelik yatırım yapmak isteyen yatırımcı çok uluslu şirketin mülkiyet avantajı sayesinde kendi bünyesinde bulundurduğu varlıklarını diğer şirketlere lisans verme, franchising anlaşma yapma gibi yöntemlerle ev sahibi ülke işletmelerine kullandırmak yerine kendi kuracağı yavru işletme ile yerel Pazar ortamında faaliyet sunmayı tercih etmesidir. Lisanslama yerine DYY’i tercih etmesinin ana nedeni ise lisans yoluyla kullandıran teknolojinin, taraflar arasında uyuşmazlık ortaya çıktığında lisans alan şirket tarafından taklit edilebilme riskinin olmasıdır (Candemir, 2006: 20).

1.1.3.15. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi

Bu teori, bir firmanın bir yaklaşımla sermayenin son birim maliyetini sermayenin son birim gelirene eşitleyerek kar en üst düzeye çıkarma olduğunu varsayan geleneksel yatırım teorisinden çıkarılmıştır. Bu teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası sermaye yatırımlarının getirilerindeki farklılıkların bir fonksiyonudur. Bir firma yurt dışında yatırım yapma kararı verirken, bu yatırımın yurt dışındaki beklenen getirisi ile aynı yatırımı yurt içinde yapılması halinde elde edebileceği getiriye karşılaştırarak en üst düzey kar çıkarma veya doruklaştırma çerçevesinde getirisi daha yüksek olan yatırımı seçmektedir (Öztürk, 2004: 118).

1.1.3.15.1. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi

DYY’i açıklamaya yönelik olan bir başka teori ise yeni (modern) DYY teorileridir. Bu teorisinin temeli yabancı yatırımcıların yatırım faaliyetlerini gerçekleştirme süresi boyunca karşılaşılabilecekleri mümkün olarak algılanan tüm olumsuzluklara karşı tedvirler almayı amaçlamaktadır. Buna açıdan yabancı yatırımcı firmalar, olası olumsuzluklara karşı yatay ve dikey birleşme yatırımlarını tercih edebilmektedirler(Ateş, 2006: 65).

1.1.3.16. Yatay Entegrasyon Yatırımları (YFY)

İşletme daha önce faaliyette bulunduğu mevcut pazarı üzerinden yatırım etkinliğini arttırarak gençler. Daha doğrusu, İşletme ister kendi sahip olduğu potansiyeline dayanarak, ister aynı piyasada faaliyette bulunan işletmelerle işbirliği kurarak ya da mevcut işletmeyi satın alarak gerçekleştirebilir. Çoğu kez yatırımcı firma faaliyet gösterdiği sektör içinde kalarak, sahip olduğu tesislerin bir benzerini kurarak ev sahibi ülkenin doymamış piyasasına arzda bulunmayı, bunu yaparken de tarife ve nakliye gibi maliyetlerden kurtulmayı amaçlar. Duruma göre birtakım ek avantajlar da söz konusu olabilir. Monopolistik ve oligopolistik fırsatlar oldukça motive edicidir (Karagöz, 2007: 930).

Bu konuda üç değişik strateji bulunmaktadır.

Pazara Nüfuz Etme: Firmanın şu anki üretimini sürdürdüğü ürün üzerinden hiç değişiklik yapmadan, bulunduğu Pazar ortamında satış seviyelerini arttırmaya yönelik bir stratejidir. Doğrudan satış arttırma çabalarına dayanan bu strateji:

- O günkü müşterilerin satın alma miktarını artırarak
- Ürünün eskime oranını artırarak
- Ürünün diğer ortamlarda tanıtımını yapmak
- Fiyat indirimleri sağlayarak gerçekleştirmek

Mamul Farklılaştırma: Pazardasunulan mevcutürünlere yenilik uygulamaları getirerek rakip ürünlerden farklılık yaratmayı ve böylece pazardaki etkililiğini arttırmayı sağlamak. Kalitesi, tadı, kokusu, tasarımı veya ambalajı değiştirilerek mamul daha cazip hale getirilebilir. Bu stratejiden amaçlanan, daha güçlü bir marka imajının oluşturulmasıdır.

Pazar Farklılaştırma: Bu stratejinintemel amacı pazardaki faaliyette olan mevcut ürüne yeni bir Pazar ortamı bulmak ya da Pazar ortamını genişletmek ayrıca, alıcılar üzerindeki etkisini artırarak alıcılar tarafından ürüne olan bağımlılık durumunu sağlamak.Ürünü daha önce hiç kullanmayanlarıbulmak. Görüldüğü gibi yatay bütünleşme stratejilerinin temel hedefi, daha büyük miktarlarda satış yapmaya yöneliktir (Dinçer, 1998: 145).

1.1.3.17. Dikey Entegrasyon Yatırımlar (DEY)

R. Karluk'un (1983: 19) vermiş olduğu bir tanıma göre, DEY'ı yatırımcı firmanın yatırımını gerçekleştirdiği ülkede, ana pazardaki ürünlerin gerçekleştirilmesi ve bu ürünlerin satışının ileriye ve geriye dönük şekilde yapıldığı zaman görülen yatırımlar olarak tanımlamaktadır. DEY yatırımlarında ÇUŞ üretimin her aşamasında kendileri faaliyette bulunmakta ve bu tür uyum bütünleşmesi genellikle petrol, madencilik, kimya sanayi alanlarında görülmektedir. Özellikle petrol sanayinde, geriye, ham petrol kaynağına ve ileriye, tüketici piyasalarına doğru bütün faaliyetlerin dikey olarak birleştirilmesinde dışsal ölçek ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Bu yatırım gittiği ülkeye daha öncede bahsedildiği gibi fiziksel ve finansal sermaye gelmesinin yanı sıra teknolojik bilgi, organizasyon tecrübesi ve üretim teknolojisinde yenilikler transfer edildiğinden dışsal tasarruf sağlamaktadır.

Genel olarak Dikey Entegrasyon yatırımları şöyle tanımlayabiliriz, çok uluslu şirketler tarafından hayata geçirilen ürünlerin üretim sürecinin birkaç aşamaya bölünerek ve bunun sonucunda ortaya çıkan bir malın üretilmesi için farklı ülke pazarlarına yapılan yatırımlardır. Yatay yatırımlar ürünün aynı aşamasında söz konusuysen dikey yatırımlar ürünün ilk aşamasından nihai hale gelene kadar olan tüm aşamalarındaki faaliyetlerinin tek elden idare edilmesinin yararlı olduğu durumlarda görülmektedir. Dikey DYY yapma davranışına

girmeleri için firmaları teşvik eden doğrudan etki yaratan ana faktör maliyetleriyle dolaylı etki yaratan faktör donatımlarını içeren doğal kaynakların zenginliği, hammadde bolluğu, ucuz işgücü gibi avantajlarıdır (Göver, 2003: 80).

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYEYATIRIMLARI VE TURİZM SEKTÖRÜNÜN İNCELENMESİ

2.1. Coğrafi, Tarihi ve Kültürel Açından Kazakistan

Kazakistan toprakları, kapladığı alan itibarıyla Türk cumhuriyetleri arasında birinci, BDT içerisinde ise Rusya'nın ardından ikinci büyük ülkedir. Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan Kazakistan'ın sınırlarını doğuda Çin, güneyde Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, batı ve kuzeyde Rusya Federasyonu oluşturur. Ülke yüzölçümü 2.724.900 km²'dir. 46-87 Doğu ve 40-56 Kuzeybatı enlemi üzerinde bulunan ülke topraklarının kuzeyden güneye genişliği 2000 km ve batıdan doğuya ise yaklaşık 3000 km uzunluğundadır. Kazakistan'ın güneydoğusunda bulunan Han Tengri Dağında zirve yüksekliği 6.995 metreyi bulur. Kazakistan'ın ülke topraklarının kapladığı alan, Avrupa Birliğine üye 12 ülkenin toplam toprak miktarından daha büyüktür. Dört Orta Asya devletinin tümünden iki kat daha büyük bir yüzölçümüne sahip olan ülkenin, topraklarının büyük kısmı Orta Asya'da bulunmakla birlikte, küçük bir kısmı Doğu Avrupa'da yer alır (Dautov, 2008: 14).

Kazakistan topraklarının %40'ı çöl, %23'ü yarı çöl, %20'si bozkır, %7'si orman-bozkır ve % 10'u da dağlardan oluşmakta olup, ülke arazisinde Altay, Tarbagatay, Cungar sıra dağları yer alır. Ülkedeki en alçak bölge Hazar Denizi sahillerindeki topraklar olup, hazar'ın güneybatısında Aral ve Hazar arasındaki bölgede, yüksek Üst-Yurt ve Mangışlak ovaları vardır. Mangışlak'ın kuzeyinde ise yaklaşık 56 metre yüksekliğe sahip olan Karatav (Karadağ) ve Aktav (Akdağ) yer alır. Turan ovasının da bir kısmını teşkil eden Kazakistan ovasının orta bölümü kumlu bir sahadır. Doğu Kazakistan ovası ise Balkaş'a doğru alçalır ve güneydoğuda Tanrı dağlarına dek uzanır. Kazakistan'ın doğusunu Sibiryaya ovasından ayıran dağlar bulunmaktadır ve bunlar 1.470 metre yükseklikte Kızıl Ray, 1.340 metre yüksekliğe sahip Karkaralı dağları ile Bayan aul, Gökçetav (Gökçedağ), Ulutav (Uludağ) dağlarıdır (Özey, 1996: 81).

Çağdaş kazakların kökenleri 1400'lü yıllara kadar gitmektedir. 1400'lü yıllarda çeşitli Türk kavimlerinin bir araya gelmesiyle Orta Asya'da yeni bir boy doğmuştur. 1400'lü yıllar öncesinde Kazak toprakları pek çok Türk devletinin kurulduğu geniş bozkır alanlarıdır. Çağdaş Kazakların doğuşu: Altın Orda Devleti'nin yıkılmasından sonra Deşt-i Kıpçaktan batı yöresinde bulunan Türk kavimleri Nogay Han etrafında toplanarak Nogay hanlığını kurdular. Cengiz han sülalesinden olan Şeybani Ebü-ılheyir han Deşt-i Kıpçakın orta kısmında Aral gölü kuzeyinde Özbek hanlığını kurdu. Deşt-i Kıpçakın güney yöresinde Cengizhanın Çağatay

sülalesinden gelen hanlar yöneten bağımsız Moğolistan hanlığı kurulmuş idi. Daha sonra Ebül-Heyr hanlığında Canibek ve Kerey sultanlar bölücülük hareketine başladı. 1450-1465 döneminde bu iki sultan liderliğinde birçok boylar Ebü-l heyr han ile savaşarak, özgürlüğünü korumak için Moğolistan'a göç ediyor. Moğolistan hanı İsen Boğa Canibek ve Kerey sultan ve onun kendini Kazak adı ile anacak boylara Şu nehri ve Kozıbası dağları yöresinden üç bölgeyi ülke edinmesine izin veriyor. Daha sonra Kazak Hanlığı'na dönüşen bu hanlık 1465'ten 1847'ye kadar Kırgız bozkırlarındaki Türk kavimlerinin ortak adı oldu. Kazak hanlığı, bugünkü Kazakistan toprakları üzerinde üç parçadan oluşuyordu. Büyük yüz, Orta Yüz ve Küçük Yüz. Söz konusu yüzler 1771'den sonra birbirinden bağımsız hareket etmeye başladılar. 1770 sonlarında Kazak cüzleri güçlü Rus İmparatorluğu ve Çin arasındaki mücadele arasında kaldı. 1847'de Kazak hanı olan "Kenesarı han" döneminde Ruslar, Kazak cüzleri üzerindeki egemenliğini tam olarak sağladılar (Kara, 2013: 2-10).

1917'de Çarlık Rusya'da ihtilal olması sebebiyle Orta Asya'da bağımsızlık devri yaşandı. 1917-1920 yılları arasında eski Kazak cüzleri bir araya gelerek bağımsız "Alaş Orda Devletini" kurdular. 3 yıl ardından tekrar Ruslar egemenliği ele geçirdiler ve bu tarihten sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği başladı ve arada geçen 70 yıllık bir uzun dönem sonrası, 1990 yılında meydana gelen ekonomik krizler ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra 1991 yılında bağımsız olarak dünya arenasında tekrar yerini aldı.

Kazakistan'ı kültürel açıdan ele almaktansa kültürel açıdan Orta Asya devletleri olarak incelememiz daha mantıklı konuma gelmektedir. Çünkü kültürün doğuşunda coğrafi durum ve insan unsuru başlıca rol oynadığından insanlar ancak yaşadıkları bölge koşullarının etkisi altında kendi kültürlerini kurmaktadır. Orta Asya'da yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzanan kültürlere rastlanmış ve bölgede kurulan Asya Hunları bu kültürlerden etkilenmiştir (Durmuş, 2007: 40).

- *Anav Kültürü: (M.Ö. 4500-M.Ö. 1000)*

Anav kültürü, Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat yakınlarındaki Anav bölgesinde ortaya çıkarılmıştır. Orta Asya'nın en eski kültürü olan Anav bölgesinde yapılan kazılar sonucunda insanların: yerleşik hayata geçtikleri, Tuğladan yapılmış evlerde oturdukları, Dokumacılığı, topraktan ve bakırdan eşya yapmayı bildikleri, koyun, keçi, sığır ve deve besledikleri, tarımla uğraştıkları tespit edilmiştir (Gürün, 1984: 39).

- *Afanasyevo Kültürü: (M.Ö. 300-M.Ö. 1700)*

Altay ve Sayan dağlarının kuzeybatısında bozkırlarda gelişmiş en eski Türk kültürüdür. Bölgede yaşayan insanları avcılık, hayvancılık faaliyetleriyle uğraştıkları, taştan ve bakırdan

eşyalar yaptıkları tespit edilmiştir. Bu kültür çevresi geniş bir alanı etkileyerek Orta Asya uygarlığının temelini oluşturmuştur (Tarhan, 1979: 360).

- *Andronov Kültürü: (M.Ö. 1700-1200)*

Altay- Tanrı dağları, Güney Sibirya ve Hazarın doğusuna kadar uzanan bölgede gelişmiş bir kültür çevresidir. Afanasyevo kültürüne benzeyen ve daha ileri bir seviyeye ulaşan Andronova kültüründe bakır araçların yanında tunçtan ve altından yapılmış araçlara da rastlanmıştır. Eşyalarını hayvan figürleriyle süsleyen bu kültür çevresinde yaşayanlar atı evcilleştirmişlerdir (Tarhan, 1979: 26).

- *Karasuk Kültürü: (M.Ö. 1200-700)*

Bu kültür adını Yenisey ırmağının kollarından biri olan Karasuk nehrinden almıştır. Orta Asya uygarlığında demir ilk defa bu bölgede işlenmiştir. Keçeden dokunan çadırlarla örtülü dört tekerlekli arabaların kullanıldığı tespit edilmiştir.

- *Tagar Kültürü: (M.Ö.700-100)*

Abakan bölgesinde ortaya çıkarılan bu kültür çevresi, bölgedeki kültürlerin en gelişmiş olanıdır. Bu kültür bölgesinde, ikiyüzlü keskin hançerler, ok uçları, iğne, bilezik, küpe ve tarak gibi eşyalara rastlanmıştır (ESA, 2011: 2).

2.2. Kazakistan'da Ekonomik Göstergeler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar

2.2.1.Kazakistan Ekonomisinin Genel Hatlarıyla Gelişimi ve Bugünkü Durumu

Yüz ölçümü olarak Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden en büyük hatta dünyanın ilk on ülkesinin içinde yer alan Kazakistan, aynı zamanda bu bölgedeki ekonomik açıdan da en gelişmiş ülke olarak da bilinmektedir.

Ülkenin homojen olmayan nüfus yapısı içinde 2009 yılı yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre 16.009.6 kişilik nüfusun % 63,1'i Kazak kökenliler oluşturmaktadır. Nüfusun yaklaşık % 36,9'unu başta Rus olmak üzere diğer kökenliler oluşturmaktadır. Kazakistan nüfusunun en büyük özelliği, etnik yapısının çok farklı olmasıdır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Kazaklar ile Ruslar dışındaki topluluklar arasında Ukraynalılar, Almanlar, Özbekler, Tatarlar, Beyaz Ruslar, Uygurlar, Koreliler sayılabilir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi Kazakistan halk sayımının 2009 yılındaki çıkarılan sonuçlarına göre, toplam halk 16009,6 kişiyi oluşturmaktadır. 130 değişik halkın yaşadığı Kazakistan'ın etnik yapısı; %63,1 (10096,8 kişi) kazak, %23,7 (3793,8 kişi) Ruslar, %2,9 (457,0 kişi) Özbekler, %2,1 (333,0 kişi) Ukraynalılar, %1,4 (224,7 kişi) Uygurlar, %1,3 (204,2 kişi) Tatarlar, %1,1 (178,4 kişi) Almanlar, %4,4 (721,7 kişi) Diğer Kökenli Milletlerden oluşmaktadır (www.stat.gov.kz, erişim tarihi, 16.11.2015).

Tablo 2.1 Kazakistan'ın 1999-2009 Yıllara Göre Halkın Demografik Durumu

	Nüfusun Sayısı (bin kişi)		Tutar % olarak	
	1999	2009	1999	2009
Toplam Nüfus	14981,3	16009,6	100,0	100,0
Kazaklar	8011,4	10096,8	53,5	63,1
Ruslar	4480,6	3793,8	29,9	23,7
Özbekler	370,8	457,0	2,5	2,9
Ukraynalılar	547,1	333,0	3,7	2,1
Uygurlar	210,4	224,7	1,4	1,4
Tatarlar	249,1	204,2	1,7	1,3
Almanlar	353,5	178,4	2,4	1,1
Diğer kökenler	758,4	721,7	4,9	4,4

Kaynak: http://stat.gov.kz/faces/homePage/perepis/p_perepis/p_perepisNews1110?_afzLoop=19.565.711.453.453.829#%40%3F_afzLoop%3D19565711453453829%26_adf.ctrlstate%3D9izd6gbla_4

Kazakistan ekonomisinde sanayi sektörü başta olmak üzere bu sektörlerde enerji ile madencilik sektörlerine ağırlık verilmektedir. Bununla birlikte tarım ve hayvancılık sektörleri de Kazakistan ekonomisinde önemli yere sahiptir. Ayrıca, Kazakistan'da büyük petrol rezervleri ve diğer mineral ve metal kaynakları da oldukça yüksek derecede bulunmaktadır. Ülkede sanayi sektörünün GSMH içindeki payı %33'tür ve sanayide ağırlık enerji sektöründedir. Büyümeye katkıda bulunan diğer ana sektörler ise inşaat, ulaştırma ve telekomünikasyondur. İnşaat sektöründeki büyümenin nedeni özellikle ülkenin batısında yoğun bir şekilde devam eden petrol tesisi ve boru hattı inşa çalışmalarıdır (Benli, 2006: 3).

Kazakistan ekonomisi 1980'li yıllarda ilk kez istikrarlı bir büyüme göstermiştir, ancak bu büyüme dönemi 1989 yılından itibaren duraklama ve gerileme dönemine girmiştir. Üretimdeki gerileme 1990'da %1,5 ve 1991'de %11,6 oranını göstermiştir. Bu gerilemenin başlıca nedenleri ekonomik yapının yeniden inşası çalışmaları ve 1991'de yaşanan kuraklıktır. Kazakistan'ın sanayisi petrol ve doğal kaynakların çıkartılması ile makine imalatına dayalıdır. Sovyetler Birliği'nin Aralık 1991'de dağılmasından sonra Kazakistan'da geleneksel ağır sanayi ürünlerine olan talebin bir anda daralması nedeniyle ekonomi bir küçülme dönemine girmiştir. 1992 yılında sanayinin GSYİH içindeki payı %31 iken bu oran dört yıl içinde %21'e inmiştir. Ekonominin yeniden yapılandırılması, bağımsız bir ekonomik gelişme yolunda ilerleme çabaları 1996 yılından itibaren sonuç vermeye başlamış Kazakistan bağımsızlığını aldığı tarihten sonra ilk defa büyümeye geçmiş, aynı yıl içerisinde enflasyon

kontrol altına alınmaya başlamıştır. 1997 yılında büyüme trendi devam etmiş ve GSYİH %1,7 oranında artmıştır (Demir, 2002: 12).

Fakat ekonomik büyümede istikrar sağlanamamış, Rusya ve Güneydoğu Asya’da 1998 yılında yaşanan krizin negatif etkisi yüzünden GSYİH bir önceki yıla göre azalmıştır. Krizi takip eden dönemde Kazakistan, ulusal ekonomiyi güçlendirme amacıyla bir takım önlemlere başvurmuş olup bu süreç halen devam etmektedir. Ekonomi politikalarda müdahaleci stratejiler izleyen Kazak hükümetinin temel amacı, petrol gelirlerini kullanarak ekonominin enerji dışındaki sektörlerini kalkındırmak, bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlamak ve ekonominin petrole ve dolayısıyla dünya petrol fiyatlarına aşırı bağımlılığını kırmaktır. Bu amaç doğrultusunda 2003 yılında açıklanan ve 2003-2015 dönemini kapsayan ‘‘Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programı’’ ile Kazakistan GSYİH’sındaki büyümenin yıllık bazda %8 üzerinde tutulması ve ekonominin çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir (İMF, 2009: 9).

Kazakistan büyük miktarda petrol ve uranyum, çinko gibi diğer mineralleri ve metalleri işletmektedir. Ayrıca büyük bir tarım sektörüne sahiptir. Kazakistan’ın sanayi sektörü temel olarak bu doğal kaynakları işletmeye yöneliktir. Enerji sektöründeki patlamalar, ekonomik reform ve artan yabancı sermaye sayesinde, ekonomi 2000-2001 yılları %8, 2002-2007 yılları çift rakamlı büyüme gerçekleştirdi. GSMH 2007’de bankacılık sektöründe yaşanan kriz ve petrol ve metal fiyatlarının düşmesi 2008-2009 yıllarında ekonomik düşüş yaşandı. Kazakistan sanayi politikasını, ekonomisini petrol sektöründen bağımsız olarak geliştirme şeklinde belirlemesine rağmen, ekonomik büyüme hala petrol sayesinde gerçekleşmektedir (DEİK, 2012: 3).

2.2.2. Kazakistan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuştuğu 1990’lı yıllardan itibaren geçmiş 25 sene içerisinde Kazakistan, Orta Asya ülkelerine yapılan toplam doğrudan yabancı yatırımların % 75’ini ülkeye çekmeyi başarmıştır. Ülkenin sahip olduğu zengin petrol kaynakları başta olmak üzere, Nazarbayev’in çok uluslu şirketlere yönelik olumlu yaklaşımı ve gerçekleştirdiği yapısal reformlar ve yolsuzlukla mücadelede kaydettiği aşamaların yanı sıra, devletin sahip olduğu eğitimli işgücü ve haberleşme altyapısı da sermaye girişlerini artıran önemli değişkenleri oluşturmaktadır (Nematulla, 2007: 124).

Tablo 2.2 Kazakistan'ın Çektiği DYY'lerin Yıllara Göre Dağılım Tablosu Milyar (\$)

Ülke	1992-2000	2001-2005	2006-2009	2010	2011	2012	2013	2014	Toplam
Orta Asya	11,572	16,328	56,929	17,331	19,853	17,555	14,714	13,949	168,231
Kazakistan	9,336	13,645	44,962	11,551	13,973	13,337	10,221	9,562	126,587

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>,

Tablo 2.2'de görüldüğü gibi Kazakistan, Orta Asya ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırım toplamının 168,231 milyar ABD dolarını, % 75'i, 126,587 milyar ABD doları olan çok büyük bir kısmını kendine çekmeyi başarmıştır. Bu toplam hacmin % 7'si, 9,336 milyar doları 1992-2000'li yıllar arası çekmişken, 2001 ve 2005 yılları arası olan kısa bir süre içerisinde % 3'lük düzeyde artış göstererek toplam yatırımın %10 oranını, 13,645 milyar ABD dolarını çekmeyi başarmış ve 2006 yılında ise bu gelişme çok büyük bir gerileme yaşayarak %5'lik bir gösterge ile bir önceki senelerin çok gerisinde kalmıştır. Fakat esas toplam doğrudan yabancı yatırımın en büyük oranını çektiği ve hızlı yükselme gösterdiği dönem ise 2007 ile 2012 yılları arası olmuştur. Bu dönemde ülkeye giren toplam doğrudan yabancı yatırımların % 64'lik çok büyük bir oranını çekmeyi başarmıştır. Son iki yılda ise tekrar yavaş bir oranla düşüş göstermeye başlayarak 19.783 milyar ABD dolarını çekmeyi başarmıştır.

2.2.3. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Giriş Şekilleri

Liberalleşme politikaları, uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, özelleştirme uygulamaları, şirket birleşme ve satın alımları, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, sözleşmelerin uluslararası anlamda güvence altına alınması, millileştirme risklerinin azaltılması GOÜ'lere DYY girişlerini önemli düzeyde artırmaktadır.

2.2.3.1. Özelleştirme

Özelleştirme günümüz dünyasında yaşanan en önemli değişim dinamiklerinden biridir. Özelleştirmenin tam şekli, devlet müdahalelerini ticari faaliyetlerden tümüyle çekerek, devlet mülkiyetindeki varlıkları özel sektöre satmaktır.

Kazakistan ekonomisinde yeniden yapılanma programlarının en önemli noktalarının biri özelleştirme politikasıdır. Piyasa ekonomisi ile bütünleşmeye başlayan ülke ekonomisinde özel sektörün gelişmesi bir ihtiyaçtır. Özel girişimciliğin gelişmesi, yabancı yatırımcıların

ülke ile ilgilenmelerinin sağlanması için özelleştirme gereği hissedilmiştir (İzatoldayev, 2006: 56). Ülke, özelleştirme politikasını bağımsızlığına kavuştuğu andan itibaren uygulamaya başlamıştı. Kazakistan'da özelleştirme sürecini dört aşamaya bölerek gösterebiliriz. Her aşamanın kendisine göre amacı ve görevi vardır.

1. Aşama 1991-1992 yılları kapsamaktadır. Bu aşamada özelleştirme sürecinin esas amacı kumanda ekonomisinden piyasa ekonomisine geçme amacıyla devlet mülkünü geniş ölçüde reformunu sağlamıştır. Başlatılan özelleştirme süreci "Mülkiyet Hakkında Kanun" ve "Özelleştirme Hakkında Kanun" çerçevesinde yürütülmektedir. İlk önce verimliliği az işletmeleri özelleştirme düşünülmüştür. Yürütülen iki yıl içerisinde 2500 büyük ölçekli ve 4000 civarında küçük ölçekli işletmeler kamu dışı sektöre geçti (www.kazstat.kz).

2. Aşama 1993-1995 dönemlerini kapsamaktadır. Bu aşama, Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın "Kazakistan'ın 1993-1995 yıllarına Özelleştirmenin Milli Programı" kararnamesine göre gerçekleştirilmiştir. Bu kararname 3 Mart 1993 yılından itibaren yürürlüğe koyuldu. İkinci aşamada ülkenin bütün işletmeleri çalışan sayısına ve iş yaptığı alana göre dört gruba bölünerek ve her gruba farklı özelleştirme yöntemi belirlenerek gerçekleştirildi.

- a. "Küçük ölçekli özelleştirme"- yerel borsa ile küçük ölçekli işletmeleri özelleştirmek
- b. "Kitleli özelleştirme"- büyük ve orta ölçekli işletmeleri özelleştirmek
- c. Bireysel projelere göre büyük ölçekli işletmeleri özelleştirmek,
- d. Tarım sektöründeki ve tarım ürünlerini işleme sektöründeki işletmeleri özelleştirmek (1991-2000 yılları için Yıllık İstatistik Raporu).

3. Aşama 1996-1998 dönemlerini kapsamaktadır. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın "Kazakistan'da 1996-1998 yıllarında Özelleştirme Programı" kararnamesine göre yürütülmüştür. Bu programın esas amacı özelleştirme sürecini bitirerek ülke ekonomisindeki özel sektörün üstünlüğünü sağlamaktır. GSMH'daki özel sektörün payını artırmak için bu sektöre çok önem verilmiştir. Ekonomideki özel sektörün payını artırmak amacıyla hukuki ve mali açıdan destekler sağlanmıştır. Sadece 1997 yılında bu programın gerçekleştirilmesi amacıyla sosyal alanda 1946 işletme satılmıştır, onların içinde %67,7 sağlık, %57,7 eğitim, %49,8 kültür, %67,7 turizm ve spor alanındaki işletmeler oluşturmuştur. Bireysel projelere göre büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi programına göre farklı sektörlerde 94 işletme özelleştirilmiştir. Bunların içinde 57 büyük işletme yabancı yatırımcılar tarafından alınmıştır. Bu işletmelerin 11'i madencilik sektörü, 18'i metalürji, 17'i enerji sektörü, 5'i petrol ve gaz sektörü, 6'sı sanayinin diğer sektörlerindedir(www.nationalbank.kz).

4. Aşama, 1999-2000 dönemlerini kapsamaktadır. Bu aşamada özelleştirme süreci Kazakistan Hükümetinin onayladığı “Kamu Malları Yönetiminde Verimliliğin Geliştirilmesi ve Özelleştirme Programı” kararnameğine göre yürütüldü. Program stratejik alanlarda kamu yararının tam olarak gözetilmesi için özelleştirmede farklılaştırılmış bir yaklaşım gözetmektedir. Buna göre:

- Yüksek likiditeye sahip kamu hissesi paketlerinin özelleştirilmesinde işletme gelişimine yönelik yatırımlar ve tesisin özelleştirilmesinden elde edilecek kar arasındaki denge dikkate alınacak,
- Düşük likiditeli kamu hislerinin özelleştirilmesinde talep edilen fiyat üzerinden satış usulü uygulanacaktır.

Programın esas amacı devlet mülkünün yönetilme ve özelleştirilmesinin hukuki temelini geliştirmek, yönetme etkinliğini ve rekabeti geliştirmektir. 1999-2000 yılları için yürürlüğe giren özelleştirme programı ile özelleştirme sürecinin hızlandırılması amaçlanmıştır. Söz konusu programda petrol çıkarımı, taşınması ve rafine edilmesi, demiryolu ve hava taşımacılığı, elektrik enerjisi dağıtım şebekesi, uranyum üretimi gibi stratejik açıdan önemli alanlarda devletin varlığının ulusal şirketler aracılığıyla sürdürülmesi öngörülmüştür (Maslov, 1999: 21).

2.2.3.2. Ortak Girişim

Kazakistan’a gelen doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmı ortak girişim (joint venture) ve devlet şirketlerinin özelleştirme yolunu tercih etmektedir. Yatırımcıların bu yatırım yöntemini seçmelerinin ana nedenleri ise, Kazakistan pazarının piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan ülke ortamında faaliyette buldukları için, çeşitli risklere karşılaşılabilecekleridir ve diğer bir nedeni de sermaye, personel ve donanım konusunda yetersizlikler de yatırımcı firmaları ortak girişim kurmaya yöneltmektedir (Erbay, 1996: 166).

Tam mülkiyet sahipliği olan şirketlerin kurulması riskli olduğu geçiş ekonomilerinde uluslararası işletmeler genellikle doğrudan yabancı yatırıma dayalı ortak girişime odaklanmaktadır. Ortak girişimler, yabancı satın almalarından farklı olarak ev sahibi ülke hükümetleri tarafından daha fazla desteklenmektedir. Böylece geçiş ekonomilerinde uluslararası ortak girişim firma sayısının arttığını ve bunun doğal sonucu olarak doğrudan yabancı yatırımların fazlalığını görmek mümkündür (Cengiz, 2003: 149).

Fakat ortak girişim yönteminin ev sahibi ülke açısından ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Yerel yatırımcıların şirket üzerindeki yönetim kontrolünü kaybetmesi, yabancı yatırımcıya ait karın bir kısmının yurtdışına transfer edilmesiyle üretimin

genişletilmemesi, yabancı yatırımcının kendisinden pahalı ve kalitesi yüksek olmayan makine, teçhizat, parça satın alma şartını öne sürmesidir (Ercan, 1996: 5).

Kazakistan, finansman ve teknoloji sıkıntısı nedeniyle, yatırımların ortak yatırım şeklinde düzenlenmesini teşvik etmektedir. Kazakistan'ın en büyük ortaklarının başında Chevron, British Gas, Agip, Mobil ve Sumsung gibi şirketler gelmektedir (Abeldinova, 2004: 42).

2.2.4.Kazakistan'a Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektöre ve Ülkelere Göre Dağılımı

Çalışmanın bu bölümünde Orta Asya ülkelerinden Kazakistan'ın çekmeyi başardığı doğrudan yabancı sermaye yatırımları sektörel ve ülkeler itibariyle incelenecektir. Kazakistan'da yatırımcıların tercih ettikleri öncelikli sektörlerin başında sanayi ve gayrimenkul değerler, petrol ve doğal kaynakları gelmektedir. Toplam yabancı yatırımın %83 bu sektörlere yönelik olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3 Kazakistan'a Gelen DYY'nin Sektöre Göre Dağılımı (milyar \$)

Sektörler	1993-2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tarım ve Ormancılık	0,03	0,35	-0,13	0,16	0,3	0,07	0,02	0,1	0,2
Madencilik ve Taş ocaklığı	55,9	22,5	29,2	15,7	21,5	21,9	17,7	18,3	19,1
İmalat Sanayi	12,9	6,0	5,7	8,9	9,4	11,4	14,5	15,6	14,9
Elektrik, Gaz ve Su Üretimi	1,3	0,3	0,2	0,7	-2,19	0,4	0,6	0,9	1,3
İnşaat	1,1	3,5	2,6	2,2	3,1	3,7	1,9	2,0	2,3
Ticaret, otomobilbakım	2,7	6,9	6,7	4,2	5,8	7,9	6,7	6,3	6,2
Otel ve Restoran İş.	0,3	0,09	0,3	0,2	0,4	0,1	0,09	1,2	1,0
Ulaşım ve İletişim	1,8	2,8	0,9	1,3	1,2	2,5	1,8	1,5	1,2
Finansal Faaliyetler	1,1	4,3	16,1	11,3	3,28	1,6	2,0	2,1	2,5
Gayrimenkul Faaliyetler	21,4	52,2	37,8	40,1	57,7	48,6	54,2	50,3	48,2
Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler	0,3	0,05	-4,8	0,3	0,02	0,3	0,5	0,6	0,1
Toplam	62390	10624	18453	19809	19017	18144	19850	22000	18100

Kaynak: (a) Kazinvest FDI Report, 2009; (b) National Bank of Kazakhstan, Statistical Report of FDI, 2014

Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası 1993 yılından bu yana kadar ülkeye girmiş olan DYY'nin sektörel dağılımına göre toplam yatırımların %42'si ülke ekonomisinin gayrimenkul faaliyetlerine, kiralama ve iş hizmetleri sektörlerine yönlendirilmiştir.

Bunların %95'lik oranı jeopolitik araştırmalara, %30,6 madencilik sektörüne, %10,5 işletme sanayisinde gerçekleşmiştir. Bundan geri kalan toplam DYY'nin az miktarı ticaret geliştirmeye ve (%5,7) ev eşyalarına, (%4,9) finans sektörüne, (%2,3) inşaata ve (1,6) ulaşım araçları ve iletişim sektörlerine yönelmiştir. Diğer sektörler ise toplam DYY'nin %1'lik çok az bir payı yollanmıştır.

Kazakistan'a gelen toplam DYY'lerin büyük kısmı madencilik (Ham petrol ve gaz), üretim sanayi ve metalürji sektörleri üzerine yoğunlaşmıştır. Madencilik sektörüne 1993-2005 dönemine kadar 72,930 milyon dolar yatırım girmişken, bunların %87'si yani 63,326 milyon doları ham petrol ve gaz alt dalına yönelmiştir, kalan %13'ü ise maden sektörünün diğer bileşenlerine yönelmiştir.

Ticaret ve otomobil bakım sektörü de DYY'nin oldukça büyük kısmını çekebilmiştir. Dikkat çekici nokta bu sektöre yönelen DYY hacmi istikrarlı, dalgalanmaları çok az oranda olmuştur. Genel olarak bu sektöre yönelen DYY'nin ortalaması %6,3 olmuştur.

Ülkenin finansal sektörlerine gelen DYY'nin miktarı 2007 yılına kadar artarak, 2008 sonrasında itibaren çok azalmaya başlamıştır. 2007 yılında bu sektöre yönelen DYY'nin oranı %16,1 olmuştur. 2009 yılında bu değer 4 kata azalarak %3,28 olmuştur. 2013 yılında ise sadece %2,5 orana denk gelmiştir.

Ülkeye gelen toplam DYY'nin büyük bir payını sahiplenilen diğer bir sektör ise gayrimenkul ve kiralama faaliyetleri olmuştur. 2009 yılında bu sektöre gelen DYY hacmi toplam DYY'nin yarısına denk olmuştur. Gayrimenkul sektörü neredeyse toplam yatırımların %40'a sahip olmuştur. Ülkeye gelen toplam DYY'nin sektöre göre dağılımına bakıldığında büyük bir dengesizliğin olduğu görölmektedir. Ülkenin sadece üç ana sektörü toplam DYY'nin %75'lik büyük bir oranını sahiplenmiştir. Coğrafi olarak toplam DYY'nin yarısından fazlası ülkenin başkenti Astana'da yerleşen iş yerlerine ve petrol, doğalgazı üretilen bölgelere yönelmiştir.

Tablo 2.4 Ülkeler İtibarıyla Kazakistan'a Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Dağılımı Tablosu (milyar \$)

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ABD	1.810,9	1.113,4	1.975,7	2.438,7	4.123,6	2.780,9
Almanya	201,9	404,4	681,6	425,1	479,9	320,2
Avusturya	-156,3	47,2	71,7	11,8	9,8	-22,3
Avustralya	0,1	0,9	0,8	4,0	2,8	-21,7
Azerbaycan	7,3	46,8	31,1	54,9	39,6	24,8
Barbados	16,3	131,7	-5,4	1,9	18,7	-4,4
Bahreyn	8,1	-0,6	-1,4	-0,4	-	-

Beyaz Rusya	41,7	85,8	122,5	165,0	202,0	79,5
Belçika	422,1	405,6	856,6	958,2	859,8	693,0
İngiliz Adaları	90,1	110,5	110,3	74,8	61,2	-18,1
BAE	99,7	66,1	285,9	532,3	198,7	-117,2
Bulgaristan	2,0	4,1	8,2	5,8	2,4	2,8
Macaristan	0,5	0,4	-0,4	28,2	18,9	23,6
Virgin Adaları (İngiliz)	683,6	744,9	492,4	1.120,9	129,3	-67,3
Cebelitarık	31,9	3,6	4,2	1,5	6,3	-5,7
Hong Kong	9,4	19,6	13,8	33,2	24,2	-161,9
Gernsi Adası	153,6	149,2	123,9	110,9	37,6	-3,5
Danimarka	3,6	5,0	6,6	9,0	9,1	3,5
Japon	619,3	629,4	473,4	355,8	300,2	391,8
İsrail	122,6	9,7	31,9	-0,2	-0,4	1,0
Ürdün	3,5	0,5	-0,6	1,8	1,3	1,8
Iran	18,0	2,5	10,5	17,1	-0,3	-1,5
İrlanda	0,5	0,0	0,1	106,4	-2,2	9,1
İspanya	29,7	36,7	25,0	19,0	5,7	5,9
İtalya	648,0	484,7	866,0	564,0	470,3	34,8
İngiliz Cayman Adaları	3,1	12,5	7,5	40,1	21,5	5,0
Kanada	455,1	575,9	678,0	-189,9	135,0	21,4
Kuzey Kıbrıs	310,8	138,5	337,8	367,3	221,6	49,2
Güney Kore	300,6	345,4	483,9	236,3	577,5	396,1
Kuveyt	0,6	0,9	2,0	6,3	31,2	2,1
Kırgızistan	-20,3	4,7	-4,1	-59,5	-26,2	-17,6
Çin	1.717,6	1.693,1	2.414,6	2.246,0	1.861,2	442,7
Letonya	1,7	1,4	1,7	2,9	1,4	3,3
Liberya	644,2	671,5	482,3	302,2	-	-
Litvanya	0,5	0,5	-0,5	1,0	-0,3	-0,6
Lüksemburg	4,5	11,2	7,8	17,4	8,2	166,4
Malezya	0,5	1,2	0,4	1,7	-0,2	-2,4
Malta	1,7	0,0	0,2	0,6	1,1	-
Marşal Adaları (ABD)	17,3	-	2,2	2,1	13,0	-1,4
Moldova	-2,4	0,0	1,3	-1,2	9,2	1,9
Hollanda	7.310,3	8.876,0	8.692,2	6.520,9	6.795,8	5.758,3
Norveç	450,3	622,6	108,5	19,2	-0,5	3,6
Umman	15,8	20,7	43,6	67,3	39,6	0,2
Özbekistan	3,1	1,6	1,5	4,5	1,3	-0,8
Panama	88,7	7,5	11,8	9,6	17,0	-17,4
Pakistan	0,3	14,0	1,2	2,6	0,9	0,9
Polonya	9,3	15,9	16,7	19,1	42,8	-5,8

Portekiz	15,8	19,2	41,2	65,0	39,9	1,2
Rusya	951,6	1.000,1	1.069,5	1.299,2	1.580,1	567,7
Romanya	214,1	98,5	112,0	76,4	-33,5	-66,8
Singapur	90,3	75,2	39,5	74,1	102,1	8,4
Türkiye	95,5	127,1	178,8	271,3	199,0	79,8
Ukrayna	7,6	3,3	10,0	3,9	4,9	9,1
Hindistan	25,5	129,8	15,4	2,4	6,4	10,1
Büyük Britanya	1.098,0	1.097,3	1.395,7	937,6	747,2	391,0
Finlandiya	4,1	53,2	93,1	89,9	25,5	5,4
Fransa	1.561,4	1.571,3	1.168,7	954,0	837,5	963,6
Çek Cumhuriyeti	15,7	38,8	64,8	16,5	1,7	-12,3
İsviçre	547,3	3.199,9	3.312,4	1.877,4	2.366,4	1.880,7
İsveç	89,6	47,9	-46,2	-60,0	46,7	71,8
Estonya	0,8	0,6	29,4	1,2	4,7	5,4
Uluslararası Kurumlar	10,1	0,1	53,1	22,8	7,6	3,1
Diğer	1.304,3	1.416,1	1.738,8	1.717,8	932,7	-

Kaynak: Kazakistan National Bank, Doğrudan Yatırım İstatistikleri-2016,

<http://www.nationalbank.kz/?docid=523&switch=kazakh>

Tablo 2.4'te verilen 2010-2015 senelerine ait verilere baktığımızda Kazakistan'a yurtdışından gelen doğrudan yabancı yatırımların başında Hollanda gelmektedir. Son beş senede yaptığı Hollanda'nın toplam yatırım hacmi 439,585 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. En çok yatırım yapıldığı dönemler ise 2011 ve 2012 seneleri olduğu görülmektedir. Toplam hacmin %40 oranı yani 175,682 milyar ABD dolarını bu dönemde gerçekleştirmiştir. Ülkeye doğrudan yabancı yatırım getiren ikinci ülke ise ABD'dir. ABD'nin toplam yatırım hacmi son altı sene verilerine göre 142,434 milyar dolara ulaşmıştır. En çok yatırım sağladığı dönem ise son üç seneyi kapsamaktadır. Özellikle, 2015 yılında diğer tüm devletlerin getirdiği yatırım oranları, bir önceki dönemlere göre çok büyük bir gerileme yaşamışken ABD'nin yaptığı yatırımındaki durum tam tersine yükselmiştir. Hatta son altı sene içerisinde yaptığı yatırımın en büyük oranını gerçekleştirdiği dönemi olmuştur. Belirtilen tarihler arasında ait bir sonraki adımları ülkeye gelen DYY'leri, 131,841 milyar ABD dolarıyla İsviçre, 103,752 milyar ABD dolarıyla Çin ve 70,565 milyar ABD dolarıyla Fransa takip etmiştir. Bu ülkelerinde en çok yatırım yaptığı dönemleri ise 2011 ve 2012 seneleri olmuştur. Türkiye'nin, Kazakistan'a yaptığı doğrudan yabancı yatırımlarının hacmi ise son altı senede 9,515 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Son altı senede ülkeye yapılan yurtdışı doğrudan yabancı yatırımların genel oranlarına baktığımızda ülkeler arasında çok farklılıklar göstermektedir. Bazı devletlerin yaptığı doğrudan yabancı yatırımlarında azalma sergilerken, bazı bölgelerde ise tam tersine

büyük artışlar kaydetmiştir. Ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlardaki en çok azalma kaydeden dönem ise 2015 senesidir. Tabloya baktığımızda 2015 senesinde yukarıda verilen tüm devletlerin yatırım oranlarında çok büyük azalma kaydedildiği görülmektedir.

2.2.5.Kazakistan'ın Yatırım Politikası ve Yasal Düzenlemeleri

Kazakistan bağımsızlığını kazandığı 1990'lı yıllardan sonra ülke kalkınma yolunda yetersiz tasarruf nedeni ile yurt dışı yatırımlara çok büyük ihtiyaç duymuştur. Bağımsızlık sonrası ortaya atılan yeni reformlarla birlikte ülkenin ekonomik, politik ve sosyal ve kültürel gibi tüm alanlardaki kalkınma yolunda karşılaştığı bu gibi sorunlara çözüm bulma doğrultusunda ilk kez bağımsızlığın hemen ardından 7 Aralık 1990 yılında Kazakistan cumhuriyeti tarafından “Kazakistan'ın Yabancı Yatırımcılar Kanunu” hazırlandı ve hükümlüğünü başlattı ve kısa bir zaman dilimi sonrası tekrar düzeltmelere gidilerek 27 Aralık 1994 yılında tekrar yeni düzenlemeleri ile yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunda yer alan değişiklikler ve gelişmelerde Kazakistan'ın ekonomik gelişimi ve yatırım ikliminin iyileşmesinden kaynaklanan yatırımcılara karşı devlet politikasında değişiklikler dikkate alınmıştır (Baimukhamedova, 2008: 122).

Bir sonraki kanun değişikliği, 28 Şubat 1997 yılında kabul edilen “Doğrudan Yatırımların Devlet Tarafından Desteklemesi Kanunu”u yatırım yasasında önemli bir gelişme olmuştur. Bu kanun ekonominin öncelikli sektörlerinde yatırım faaliyetlerini kontrol altına alarak üretim gelişiminde itici güç oluşturmuştur. 2003 yılında ise, yatırımların desteklenmesi ve teşvikinde uluslararası tecrübeyi göz önünde bulundurarak çıkartılan 373-2 sayılı Kanun'a düzeltmeler ve eklemeler getirilmiştir ve 4 Mayıs 2005 yılında 48-3 sayılı Kanun, 31 Ocak 2006 yılında 125-3 sayılı Kanun değişiklikleri yapılmıştır (İzatoldayev, 2008: 82).

2.2.5.1. Devlet Desteğinin Sağlandığı Alanlar

Kazakistan Yatırım Kanunu'na göre yabancı yatırımcılar Kazakistan topraklarında devlet koruması altındadır. Yabancı yatırımcılara istedikleri alana yatırım yapma fırsatı verilmektedir. Ülkede faaliyet gösteren yabancılara doğrudan diyalog, ayrıca yatırım faaliyeti ile ilgili sorunların hızlı çözülmesi amacıyla kurulan Devlet Başkanı denetimi altında yabancı yatırımcılar kurulu işlemektedir. Kurul istişare-danışmanlık organıdır ve Devlet Başkanı yönetmektedir (Kara ve Yeşilot, 2010: 130).

Yatırımda devlet desteğinin amacı ülke ekonomisinin gelişmesini sağlayacak yatırım hedefine ulaşmak için uygun yatırım ortamını sağlama ve yeni üretim tesislerini kurma, önceden var olanları günümüzdeki teknolojiler yardımıyla geliştirme, yenileme ve istihdam yaratacak yatırımlara sahip olma faaliyetlerini gerçekleştirmek gerekmektedir. Kazakistan, bu

doğrultuda 42 ülkeye yatırımın karşılıklı korunmasını ve teşvik etmeyi amaçlayan ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Yönetimi ve denetimi Kazakistan Cumhurbaşkanı görevi altında yürütülmekte olan Yabancı Yatırımcılar Konseyi'nin çalışma organı olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yatırımlar Komitesi, çokuluslu ve diğer yabancı şirketlerin Kazakistan'da yatırım yapmalarını sağlamayı amaçlamaktadır; Devlet adına yatırım teşvikleri (şirket, arazi, mülkiyet ve gümrük vergilerinden muafiyet, devlet hibeleri) sağlamaktadır ve ülke içerisinde yatırımı korumaya yönelik anlaşmalar hazırlamaktadır. Kazakistan hükümeti, yatırımcıların faaliyetlerine yönelik yasal koruma, şirketlerin gelir kullanımı, devlet kurumlarında şeffaflığın sağlanması, devlet organlarının denetlenmesi, el koyma veya ulusallaştırma, anlaşmazlıkların giderilmesi ve yatırıma destek ile ilgili teminatlar vermektedir. Ayrıca, Kazak Hükümeti şirket gelir vergisinin ödenmesi için 10 yıl, arazi ve mülkiyet vergilerinin ödenmesi için de 5 yıl müddet tanıması gibi bazı yatırım kolaylıkları sunmakta ve yatırım projesinin tamamlanması doğrultusunda donanım ithal eden yatırımcıya gümrük vergisi muafiyet hakkı tanımaktadır ve devletin sağladığı hibeler ise arazi, bina, inşaat, makine ve donanım şeklindedir. Devlet hibelerinde maksimum hacim yapılan yatırımın %30'unu geçmemelidir (Yakiyanova, 2010: 72).

Bununla Birlikte Kazakistan devleti, yeni kurulmuş şirketlere, tek bir alanda gerçekleştirilen yatırım faaliyetlerinde elde edilen gelirler üzerinde 10 yıllık %100 vergi muafiyet ayrıcalığı veriyor. Faaliyet halindeki şirketlere ise, üretime sokulan sabit varlıkların maliyetini ödenen kurumlar vergisinden düşme hakkı tanınıyor. Yatırım ayrıcalıklarının devam edebilmesi yapılan yatırımların miktarına bağlıdır. Örneğin: öncelikli iktisadi sektörlerde 20 milyon dolar yatırım yapan bir şirket 5 yıllığına kurumlar vergisinden muaf tutulur. Bir şirketin 10 yıllık vergi muafiyeti elde edebilmesi için ise 154 milyon dolardan fazla yatırım yapması gerekiyor. Kazakistan devleti ayrıca, yatırımcılara beş yıla kadar sürebilen emlak vergisi ayrıcalığı sunuyor. Kazakistan'da yıllık emlak vergisi ortalama oranı, şirketlerin ve bireysel müteşebbislerin sahip oldukları toplam emlak değeri üzerinden %1'dir. Diğer bir sağlanan kolaylık ise, beş yıla kadar süren arazi vergisi ayrıcalıkları mevcuttur. Arazi vergisinin ortalama oranı arazinin tipine ve bulunduğu yere bağlıdır. Şirketin 3 yıllık arazi vergisi muafiyeti alabilmesi için 10,5 milyon dolara kadar, 5 yıl için 21 milyon dolardan daha fazla yatırım yapması gerekiyor. Diğer bir devlet desteği türü, gümrük vergileri ödemeleri ile ilgili tanınan ayrıcalıklardır. Yatırımlar hakkında Kanuna göre Kazakistan devleti, yatırımcıları, yatırım projelerini gerçekleştirebilmek için ithal edilen donanım ve parçaların gümrük vergilerini ödemekten muaf tutuyor. Fakat hammadde ithalatı gümrük vergisi ayrıcalıklarına konu olamaz. Gümrük kanununa göre, Kazakistan'da ortalama gümrük

vergisi oranı %8,5'tir. Bu oran, diğer ülkelerdeki gümrük vergisi oranlarıyla karşılaştırıldığında bir hayli düşüktür. Son olarak, yatırımcılara verilen çeşitli devlet hibeleridir. Bu hibeler, yatırım projeleri ile ilgili bedava arazi, bina, makine ve diğer donanımlar şeklinde olabilir. Değeri piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan devlet hibelerinin toplam tutarı, şirket tarafından yapılan yatırımın sabit değerlerinin toplam tutarının %30'unu aşamaz. Fakat eğer verilecek olan hibelerin toplam tutarı bu oranı aşarsa, yatırımcı şirket aradaki farkı ödemek koşuluyla söz konusu devlet hibelerini alabilir. Devlet, yatırımcı şirkete verilen hibelere her hangi bir vergi ayrıcalığı tanımaz (Kudaibergen, 2013: 15).

Yatırım ayrıcalıklarının Elde Etme Aşamaları:

İlk önce Kazakistan coğrafyasında bir şirket kurmanız gerekir ve kurulacak şirketin sahibi %100 yabancı veya kısmen yabancı olabilir. Bu tamamıyla yatırımcıların kararına bağlıdır. Ayrıca, sabit değerlere ve Kazakistan ekonomisinin öncelikli sektörlerine yatırım yapılması gerekiyor. Ekonomideki öncelikli sektörler Petrol ve Gaz sektörleri dışında, başta tarım, gıda, tekstil, mobilya, teknoloji ve inşaat, turizm sektörleri olmak üzere tüm sektörleri kapsamaktadır (<http://invest.gov.kz>).

Tablo 2. 5 Kazakistan ile Çift Taraflı Yatırımları Koruma Anlaşması İmzalayan Ülkeler Listesi

ABD	Avusturya	Belçika	Bulgaristan
İngiltere	Macaristan	Almanya	Yunanistan
İspanya	İtalya	Litvanya	Letonya
Hollanda	Polonya	Romanya	Sırbistan
Slovakya	Finlandiya	Fransa	Çek Cum.
İsveç	İsviçre	Türkiye	Rusya
Ermenistan	Gürcistan	Kırgızistan	Azerbaycan
Tacikistan	Özbekistan	Ukrayna	Mısır
İsrail	Hindistan	İran	Ürdün
Çin	Kore	Malezya	Katar
Kuveyt	Moğolistan	Pakistan	Vietnam
Estonya	Hırvatistan		

Kaynak: www.invest.gov.kz,

2.2.5.2. Yatırımlarda Yasal Düzenlemelerin Rolü

Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkelerin farklı şekillerde, kurdukları devlet politikalarına göre uygun iktisadi kalkınma politikalarını belirler ve uygular. Ancak her ülkenin dinamik süreçte almış olduğu kararların amaçları farklıdır. Genel olarak gelişmiş ülkelerin iktisat kalkınma politikaları istikrarlı bir ekonomik büyümeyi hedef alırken, gelişmekte olan ülkeler

İktisadi kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedef almaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde bu durumun gerçekleşmesi daha zor ve uzun zaman süresini talep eder. Gelişmekte olan ekonomilerde belli bir kalkınma hızının, sermaye birikiminin ve ekonomik yapı değişikliğinin sağlanması, ancak bilinçli bir şekilde yürütülecek kalkınma politikası ile mümkündür. Ekonomik yapıyı değiştirme iddiasını taşıyan kalkınma politikalarının, kaynak dağılımını değiştirme özelliğine sahip iktisat politikalarına başvurması da kaçınılmazdır. İşte bu noktada, kaynak dağılımına müdahale etmek üzere gelişmekte olan ülkelerde teşvik ve yönlendirme politikaları araçları ve bunların etkin uygulama sorunları gündeme gelmektedir (İncekara, 1995: 20).

Günümüz dünyasında devletlerin DYY çekme yolunda uyguladıkları yasal düzenlemeler, aldıkları teşvik tedbirleri sadece DYY'nin ülkeye girmesini değil, ülke ekonomisinin büyümesi ve istikrarın sağlanması, istihdamın artırılması, bölgesel gelişmişlik düzeyinin dengelenmesi, yatırım yoluyla sanayileşme politikalarına doğru yönlendirilmesi, ekonominin dış rekabete açılması gibi devlet politikalarını doğrudan etkilemektedir. Yatırımların teşvikine yönelik kullanılabilir araçlar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu amaca yönelik kullanılabilir kurallar dünyanın her yerinde bir birine çok yakın benzerlikler göstermekle birlikte, ülkelerin ekonomik ve sosyal özellikleri ile kalkınma düzeyine bağlı olarak uygulanan teşvik programları ve bu amaç için kullanılan araçlar farklılık gösterebilmektedir. Yatırım kararı aşamasında, yatırım döneminde veya işletmeye geçilen ilk yıllarda firmaların muhatap oldukları yükümlülüklerde yapılacak indirimler, muafiyetler, istisnalar veya yatırıma uygun koşullu finansman sağlanarak yatırımcıyı cesaretlendirip yatırım hevesini arttıracak her türlü destek unsuru teşvik aracı olarak kullanılabilir (Çiçek, 2001: 199).

Teşvikler çoğu kez işletmelere sağlanan kolaylıklar sayesinde ekonomideki kaynaklara yönlendirme amaçlı gerçekleştirilmektedir. Yani teşvik edilen sektör veya alanlara yeni kaynakların aktarılması, özel sektörün bu alanlara yönelmesine yol açar ve dışarıdan gelen yabancı sermaye yatırımlarına, altyapısı hazırlanmış arsa ve bina tahsisi, devlet dairelerinde bürokrasinin azaltılması, izin keyfiyetinin kaldırılması ve özel vergi indirimlerin yapılması olarak sıralanabilir. Bununla birlikte yatırımın gerçekleşmesi muhtemel olan ülke yönetimlerinin diyaloga açıklığı ve uluslararası iş dünyasıyla daha yakın temaslara hazır ve kararlı olması ciddi etkenlerdir (Eker, 2005: 53).

Bir ekonomide kalkınmayı sağlamak ve iç piyasanın büyümesi ve dış piyasadaki rekabet gücünü güçlendirebilir bir düzeye ulaşması doğrultusunda, uzun dönemde kaldırılmak koşulu ile, yatırımların artırılması ve istenilen alanlara yönlendirilmesi açısından ve yatırımın

maliyetini düşürmek, finansman ihtiyacını azaltmak veya gidermek ve karlılığı arttırmak açısından teşvik araçları büyük bir öneme sahiptir (Karakurt, 2010: 147).

Doğrudan yabancı yatırımların dünya genelindeki artan oranı hükümet politikalarında DYY'ni kendilerine daha çok çeke bilmeleri açısından, özellikle de gelişmekte olan ülkeler doğrultusunda cömert teşvik politikaları uygulama durumuna itmektedir ayrıca daha çok DYY çekebilmek için sıkı bir rekabete girişebilmekte ve oldukça cömert teşvik paketleri sunabilmektedir. Ancak, bu teşvik paketleri içindeki kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi, vergi tatili uygulamasına gidilmesi, düşük vergi oranları ve vergi iadeleri gibi araçlar doğrudan kamu mali yapısı üzerinde baskılar oluşturmakta ve bütçesel açıdan önemli sorunlar yaratmaktadır (Korucuoğlu, 2006: 61).

2.3.Genel Hatlarıyla Kazakistan'ın Turizm Sektörünün İncelenmesi

2.3.1.Kazakistan Turizminin Tarihsel Gelişimi

Kazakistan Turizminin geçmişini incelemeyi ele aldığımızda iki konu üzerinden yola çıkmamız gerekir. Çünkü Sovyetler birliği dönemindeki Kazakistan Turizminin yaşadığı süreçleri ile bağımsızlık sonrasındaki turizm hareketlerinde çok farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Sovyetler döneminde Kazakistan'ın dış aktif turizminin neredeyse çok düşük bir süreç izlediğini ama iş turizminde ise tam tersi ilgi çekiyor. Bağımsızlık sonrası ise ülkede dış pasif turizminin çok hızlı bir süreçle büyüdüğünü görebiliriz.

Kazakistan'da turizm gelişimi tarihi, ekonomik ve siyasi değişmelere bağlı olan iki dönemi kapsamaktadır. Dolayısıyla Kazakistan turizminin gelişimi bağımsızlık öncesi dönemi yani 1924-1990 yıllarını ve bağımsızlık sonrası 1991'den sonraki dönemi kapsamaktadır.1990yılında SSCB yıkılmasıyla egemenliğine kavuşan Kazakistan artık kendi siyasi ve ekonomi bağlarını kurmaya başlamıştır. Farklı ülkeler ile farklı iş alanlarında oluşan bağlantılar Kazakistan'da uluslararası turizm ilişkilerinin oluşmasına imkân sağlamıştır (Zhilkaidarova, 2008: 8).

2.3.1.1.Sovyetler Birliği Döneminde Turizm'in Gelişimi

Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan turizmindeki durum, kar gütme politikasından ziyade, daha çok kültür ve eğitim politikasını yürütmüştür. Bu dönemde uluslararası turizm hareketleri çok sınırlı sayıda ve sıkı devlet kontrolü altında gerçekleşmiştir ve ideolojik doğmalar Sovyetler Birliği vatandaşlarını dünyanın geri kalan kısmından ayrı tutmayı amaçlamıştır. Böyle bir siyaset neticesinde yurtdışına çok az insan çıkabilmiştir. Bunlar çoğunlukla diplomatlar, yurtdışında çeşitli nedenlerle yaşamakta olan akrabaları veya

arkadaşlarından özel davetler olarak onları ziyarete gidenler ve sınırlı sayıda turistik gruplar halinde ve genellikle sosyalist ülkelere seyahat eden insanlardır (Ogienko, 2006: 453).

Sovyetler dönemine ait Kazakistan turizmindeki diğer bir farklılık ise, seyahatlerin tamamen devlet tarafından desteklenmiş olması ve turizm hareketlerinin daha çok sosyal amaçla gerçekleşmiş olmasıdır. Bu nedenler Sovyetler Birliği dönemindeki Kazakistan turizmi genelde “sosyal turizm” adını almıştır. Bu turizm türü kapsamında Sovyet vatandaşları dinlenme ve başka bir yerlere seyahat etme, sağlık, iyileştirme ve güçlendirme, elverişli çevrede bulunma, tarihi ve kültürel tesisleri, doğal ve kültürel eserleri ziyaret etme imkânlarından yararlanmışlardır (Adenova, 2013: 99).

Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan’da turizm alanında 1961 yılında kurulan “Turizm ve Seyahat Konseyi”, 1995 yılında Almatı’da açılan Sovyetler Birliği Anonim Şirketi “İnturist” ve 1958 yılında açılan uluslararası gençlik turizm bürosu “Sputnik” adlı üç örgüt faaliyet göstermiştir. Tüm SSCB ülkelerinde olduğu gibi Kazakistan’ın da neredeyse her şehrinde “İnturist” oteller zinciri grubuna ait konaklama tesisleri bulunmuştur (Erdauletov, 2003: 45).

Sovyetler Birliği dönemindeki Kazakistan turizmindeki gerçekleşen ilk turizm faaliyetlerinin başlangıcı olarak 1875 yılındaki A.V. Horoşkin öncülüğündeki bir dağcı grubunun Talgar dağına tırmanması ve Vernıy şehrinde (şimdiki Almatı) Rus Dağcılar Kurumunun kuruluşundan bahsedilmektedir (Stepanovich, 2001: 196).

Bir sonraki gerçekleştirilen turizm faaliyetleri olarak, 1910-1912 yıllarında Alibi jangeldin’in gerçekleştirdiği yaya “dünya gezisi”, 1925 yılında Almatı’da Dağcılık Eğitim Kursunun açılması, 1936 yılında ülkede ilk turizm kampı “Gorelnik’in” kuruluşu, 1938 yılında 200 kişilik ilk kitlesel turizm faaliyeti olan Kokjaylau Buluşmasının gerçekleşmesi, 1952 yılında Kazakistan Turistik Gezi Yönetimi (TEU) kuruluşu, 1960 yılında Kazakistan Sovyet Sendikasına bağımlı Cumhuriyet Turizm Yöneticiliği’nin kuruluşu, 1988 yılında Turistik Gezi Üretim Örgütü’nün (TEPO) kuruluşu gibi atılan başlıca önemli adımlar, Sovyetler Birliği dönemindeki Kazakistan turizminin temelini hazırlayan faaliyetlerin tümü olarak özetleyebiliriz (Kobeshova, 2013: 57).

2.3.1.2. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan’da Turizmin Gelişimi

Ülke coğrafisinde her turizm türü açısından geliştirilebilir çok çeşit doğal kaynaklara ve eşsiz güzelliklere sahip olmasına rağmen Kazakistan turizminin gelişmesi açısından çok geride kalmıştır. Bunun ana nedenlerinin başında yukarıda da bahsettiğimiz gibi Sovyetler döneminde uygulanan sistemin kısıtlaması ve turizmin o dönemde sadece boş zaman,

günübirlik akraba ziyareti, sınırlı sosyal aktivitelerin gerçekleştirilmesi gibi amaçların doğrultusunda ele alınmasıyla birlikte turizmi geliştirmeye yönelik stratejik planların olmaması, devletin ekonomi- politik açıdan göz önüne almaması ve bu nedenlerin sayesinde turizm altyapısına yönelik çalışmaların neredeyse hiç yapılmaması gibi konular büyük etki yaratmıştır.

Ancak, Kazakistan bağımsızlığına kavuştuğu yıllar sonrası ülkede turizm önemini yeni bir boyutla kazanmaya başlamış, ülkenin ekonomik, politik ve sosyal- kültürel alanda kalkınma açısından öncelikli sektörler listesinde yer verilerek, devlet tarafından ilk kez turizm geliştirme kanunu, yasal düzenlemeler ve stratejik planlar, her türlü devlet destekleri sağlanmaya başladı.

1991 yılı Kazakistan turizmi için önemli anlaşmalar ve eylemlerin yapılmaya ele alındığı yıl olarak adlandırılabiliriz. 1992’de Kazakistan BM’e üye olmuştur. 103 ülke tarafından Kazakistan bağımsız bir ülke olarak kabul edilmiştir ve 144 ülke ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca Kazakistan Cumhuriyeti’nin “Turizm” yasası, “Turizm anlaşması” ve “Turizm Kanunu” kabul edilmiştir. 1992 yılından itibaren günümüze kadar turizm alanında farklı ülkelerle birçok anlaşmalar yapılmıştır. Bu gelişmelerle sayesinde Kazakistan’da uluslararası turizmde yeni ufuklar açılmıştır. Bununla birlikte, Kazakistan’da turizm faaliyetlerini göstermek üzere ülkede turist karşılama kurallarının, şartlarının ve turizm alt yapısının gelişimi konusunda raporlar hazırlanmıştır. Bu dokümanlar ulusal turizm konseptinin temel ilkeleri olarak geçmektedir (Saipov, 1999: 8).

Bununla birlikte, 1993 yılında Kazakistan Cumhuriyeti’nin Dünya Turizm Örgütü’nün (DTÖ)’e üye olması, Kazakistan turizminin uluslararası pazara girmesinde de çok büyük etki yaratmıştır. Örgütün tam üyesi olması sayesinde uluslararası düzeyde turizm sektörü gelişmiş devletlerle ortak anlaşmalar imzalayarak, ülkedeki turizm altyapısının gelişmesi açısından çeşitli alanlara önemli katkılar sağlamaya başlamıştır.

Ayrıca 1993 yılından itibaren ülkede hükümet tarafından turizm faaliyetlerinin düzenlenmesi amacıyla bir dizi kararnameler çıkartılmıştır ve bu düzenlemeler kendi süreçlerinde yeni boyutlarıyla yenilenecek yeni kanunlarla, yeni yasal düzenlemelerle gelişmeleri kaydetmiştir. 27 Şubat 1998 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın 3850 sayılı kararnamesi ile “İpek Yolu Üzerindeki Tarihi yerlerin Canlandırılması, Türk Cumhuriyetleri’nin Kültür Mirasının Korunması ve Turizm Altyapısının Oluşturulması” adlı devlet programı kabul edilmiş ve bu program sayesinde “İpek yolu Kazakistan” ulusal şirketi kurulmuştur. 1999 yılında “Kazakistan Turist Birliği” kurulmuş ve 13 Haziran 2001 yılında “Kazakistan Cumhuriyeti Turistik Faaliyetler Mevzuatı” yürürlüğe girmiştir.

29 Aralık 2000 tarihli ‘‘Seyahat Endüstrisinin Gelişimine Yönelik Öncelikli Önlemler’’ ile ilgili hükümet kararı ve Kazakistan Cumhuriyeti’nin ‘‘Turizmle ilgili Kanun Tasarısı’’ Parlamentoya sunulmuş ve Haziran 2001 tarihli yeni Turizm Planında Kazakistan Ekonomisinde turizm hukuki, iktisadi, sosyal, örgütsel temelleri yer almıştır (Aldasheva, 2004: 21).

29 Aralık 2006 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın Kararı ile ‘‘2007-2011 yılları arasında Kazakistan’da Turizm Sektörü Geliştirme Programı’’ kabul edilmiştir. Bu program çerçevesinde 5 yıl içerisinde rekabet edebilir turizm sektörünün gelişmesi amaçlanmıştır(K.C. Turizm ve Spor Bakanlığı, 2007).

Kazakistan’da turizmin alt yapısını geliştirmeye yönelik çalışmalar esas olarak 2000’li yıllardan sonra daha ciddiye bir şekilde ele alınmaya başlamıştır. 2003 yılında açıklanan ve 2003-2015 dönemini kapsayan ‘‘Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programı’’ ülkede gelişebilecek 23 sektör arasında 7 sektöre öncelik verilmekte ve bu yedisinin arasında turizm sektörü ilk sırada yer almaktadır. Bu program ülke turizmindeki ilk etkileri olarak, 2004 yılında ilk defa dış aktif turizm hareketleri göstergelerinin (4.3 milyon turist) dış pasif turizm göstergelerini (3.9 milyon turist) geçtiğini; 2006 yılında ülke turizmini geliştirmeye yönelik devlet bütçesinden 1.9 milyar tenge ayrıldığını ve bu rakamın 2005 yılındaki miktardan 25 kat daha fazla olduğunu göstermek mümkündür (Bakbergenov, 2005: 4).

2006 yılına kadar Kazakistan’da turizm Sağlık, Kültür ve Eğitim Bakanlığı altındaki Turizm Komitesince yürütülüyordu ve 2006 yılındaki değişiklik sayesinde Kazakistan Turizm ve Spor Bakanlığı’nın kurulmasıyla sektör bu bakanlığa bağlı olarak faaliyetine devam ediyordu.

20 Ocak 2012 yılındaki Kazakistan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in kararnamesi ile KC Turizm ve Spor Bakanlığı, KC Spor ve Beden Eğitimi Ajansı olarak yeniden yapılandırılması esnasında turistik faaliyetler alanındaki yetkiler KC Sanayi ve Yeni Teknolojiler Bakanlığına devredilmiştir.

29 Aralık 2006 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın kararı ile ‘‘2007-2011 yılları arasında Kazakistan’da Turizm sektörü Geliştirme Programı’’ kabul edilmiştir. Bu program çerçevesinde 5 yıl içerisinde rekabet edebilir turizm sektörünün geliştirilmesinin amacı şunlardır.

- İstihdamı Artırmak,
- Dış aktif ve iş turizm hacimlerinin artması sayesinde ülke sabit gelirlerini artırmak

- 2011 yılına kadar Kazakistan'ı Orta Asya Bölgesinin turizm merkezine dönüştürmek,
- Turizmin alt ve üst yapısını geliştirmek,
- Kazakistan için turizm alanındaki imajını çekici hale getirmek,
- Devlet tarafından turizme yönelik etkili bir düzenleme ve destekleme mekanizması kurmak

Program uygulanması için devlet bütçesinden 59.328.318.221.000 tenge, yaklaşık 395 milyon ABD doları büyüklüğünde finansman ayrılmıştır ve program kapsamında Ağustos 2010'da (www.vizitkazakhstan.kz) adında Kazakistan hakkında tüm turistik bilgileri içeren web sitesi açılmıştır (K.C. Turizm ve Spor Bakanlığı, 2006: 5).

2-8 Ekim 2009 tarihleri arasında DTÖ' nün 18. Geleneksel Toplantısı Astana'da gerçekleşmiştir. Toplantıda "İpek Yolu" projesine katılan ülkeler yer almıştır. Toplantı sonucu "İpek Yolu" projesi ile ilgili daha çok yabancı sermaye çekmeyi hedefleyen "Astana Deklarasyonu" kabul edilmiştir.

2010 yılında "2010-2014 Yılları Arasında Kazakistan Turizm Endüstrisinin Perspektifli Yönlerin Geliştirme Programı" başlatılmıştır. 2011 yılında her 4 senede yenilenen "2011-2015 Yılları Arasında Turizm ve Spor Bakanlığının Stratejik Planı" kabul edilmiştir (Yücel, 2009: 9).

Böylece Kazakistan'da bağımsızlık döneminde turizmin hukuki temeli atılmış, ülkenin ulusal turizm endüstrisini oluşturmayı amaçlayan bir takım önemli programlar ele alınmış, Turizm alanında işbirliği yapma konusunda imzalanan anlaşmalar sayesinde uluslararası turizm ilişkilerinin temeli oluşmuş, Kazakistan turizmine yönelik özendirme, reklam ve enformasyon faaliyetleri güçlenmiş, yabancı turistleri çekmek ve iç turizmi geliştirmek amacıyla turizm alt yapısına yönelik yatırımlar sağlanmış, turistik hizmetle uğraşan şirketlere vergi ve ekonomisi istikrarlı 54 ülke vatandaşlarına vize kolaylıkları sunulmaya başlamış, Kazakistan vatandaşları dünyanın 18 ülkesine vizesiz girme ve birçok ülke havalimanlarında vize alabilme konumuna gelmiş, Kazakistan turizm imajı oluşmuştur (Nursapayeva, 2014: 60).

2.3.2.Kazakistan'ın Turizm Potansiyeli

Kazakistan cumhuriyeti, bağımsızlığına kavuştuğu yıllardan itibaren ülkenin turizm potansiyelini değerlendirmeye çalışmıştır ve bu yönde temel hukuki normlar oluşturulmuş olmasına rağmen, ülkenin turizm sektörü diğer ekonomi dallar gibi olumsuz ekonomik koşulların etkisinde kalmıştır.

2004 yılında Kazakistan Cumhuriyetinin Ekonomi Bakanlığı Analitik Pazarlama ve Araştırmalar Merkezi ile işbirliği yapan “J E Austin Associates Inc” şirketi çalışmaları sayesinde yürütülen “Faaliyetteki İşletmelerin Rekabet Edebilirliği ve Kazakistan Ekonomisinin Öncelikli Sektörleri ve Gelişme Stratejilerinin Belirlenmesi” adı altında çalışma gerçekleştirilmiştir ve bu çalışmanın sonucunda elde edilen sonuçlardaki ülkenin öncelikli sektörleri arasından ilk sıralarda turizm sektörü de yer almıştır.

Araştırmacılara göre Kazakistan’ın turizm alanındaki avantajlarını kültürü (kültür, etno-turizm), zengin doğası (eko-turizm), büyüyen iş ortamı (iş turizmi) ve spor-macera turizmi oluşturmuştur. Proje çalışmalarında İtalya, ABD, BAE ve Türkiye gibi ülkelerin turistik merkezlerinin gelişimi dikkate alınmıştır. Proje sonucuna göre hükümet kararıyla 2005 yılında Almatı bölgesi pilot bölgesi seçilmiş ve “İnternational Gonsulting Group on Tourism İPK” tarafından bölgenin turizm potansiyeli incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre de Kazakistan’ın turizm endüstrisinin gelişme stratejileri belirlenmiş, projenin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Muhtarova ve Tajiyeva, 2009: 15).

Kazakistan’ın turizm potansiyelini belirleyen ve turizminin gelişmesinde büyük bir role sahip olan doğal kaynaklar ve alanlar, akarsular, ormanlar, kaplıcalar, şifalı sular, tarihi eserler ve anıtlardan oluşmaktadır. Ancak bu kaynaklar turizm sektörü tarafından az işletilmektedir. Ülkenin doğal güzellikler ile tarihi eserlere sahip olan kuzey, doğu ve güney bölgeleri av turizmi, dağ yürüyüşü, salcılık ve diğer aktif turizmin yanı sıra kültür turizm türlerine de oldukça elverişlidir.

Kaplıcalar ve şifalı sular ülkenin özellikle güney kısmında daha fazla yoğunlaşmaktadır. Güney Kazakistan’da en çok üne kavuşan kaplıca Sariağaç Şifalı Sularıdır. Kızıl-Orda Bölgesindeki “Jana-Korgan” şifalı suları ve kür merkezi, Taldıkorgan’da bulunan “Arasan-Kapal”, Pavlodar Bölgesindeki “Mucaldı”, Zaili Alatau’da “Zerendi” ve Kokçetau’da “Okjetpes”, Doğu Kazakistan bölgesindeki “Rahmanov Kaynakları” ve Kostanai’da bulunan “Çam Ormanı” tedavi merkezleri de tanınmış kaplıcalar arasındadır. Bu merkezlerin çoğu kaplıcalar ile kür merkezleri sanatoryum adı altında faaliyet göstermektedir. Turizm çeşitlendirmesi bakımından kaplıca ve termal turizmin gelişmesi için Kazakistan elverişli kaynaklara sahiptir.

Doğal harikaların çoğu varlıklarını ülke genelinde kurulmuş milli park ve koruma alanlarına borçludur. Çünkü korunan bölgelerdeki doğal yaşam dış dünyadan daha az etkilenmektedir. Kazakistan’da halen faaliyette olan 9 koruma alanı dışında 18 koruma alanı da planlanmıştır. Ülkede 4 mevcut ve 12 yapılması planlanan milli park, 66 mevcut ve 58 yapılması düşünülen özel doğal yaşam koruma yerleri bulunmaktadır. Özellikle ormanlar ve

adalar gibi faaliyetlere açık 24 ve geleceğe yönelik planlar içinde 69 doğal eser mevcuttur. Faaliyette olan 6 ulusal botanik bahçesi, 4 ulusal zooloji parkı, 3 dinlenme parkı, 81 göl ve baraj özel statüye sahiptir.

Ülkenin doğal güzellikleri ile bakir alanlarının turizme açılması ülkeye karşı olan ilginin artmasına sebep olacaktır. Milli park ile koruma alanları, doğa turları ve av turizmi bakımından büyük potansiyele sahiptir. Birçok ülkede milli parklar turizm sayesinde kar eden kuruluşlar haline dönüştürülmüştür. Turizm sektörünün geleceği açısından doğal kaynakların tanıtımı ve yapılacak yatırımların rolü büyüktür. Bunların etkili kullanılması durumunda farklı turizm alanları için elverişli fırsatlar elde edilecektir.

Yapılan araştırmalar sonuçlarına göre Kazak topraklarında çok eski devirlerden beri tek bir kültürün hüküm sürdüğünü göstermektedir. Kazakistan'ın kültür turizminin gelişmesi açısından Özbekistan, Merkez Rusya ya da Rusya'nın kuzey batısı gibi potansiyele sahip değildir. Kazaklar göçebe hayat sürmesinden dolayı, büyük şehirler veya anıtlar yapma gibi kültürler yaşamamıştır. Dolayısıyla ülke, kültür meraklıları için nispeten az sayıda önemli abideyi yapısında barındırmaktadır. Bu yüzden Kazakistan'da iç ve dış turizm daha çok doğadan yararlanılmasına bağlıdır. Kazakistan'da dağ, doğa, salcılık, binicilik, trekking, biking ve sportif amaçlı turizm türleri büyük bir potansiyele sahiptir. Turizm türlerinin ve coğrafi yapının Kazakistan'da gösterdiği çeşitlilik, ülkenin turizm potansiyeli hakkında daha kapsamlı çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Kazakistan turizm potansiyeli ile ilgili daha detaylı bilgi sahibi olabilmemiz için ülkenin bulundurduğu turizm potansiyelini, turizm türlerine göre ayrı ayrı incelememizi gerektirmektedir.

2.3.2.1. Eko-Turizm

Kazakistan'da eko turizmin en önemli altyapısını doğa tabanlı "Doğa Koruma Sistemleri" oluşturmaktadır. Başta ulusal parklar olmak üzere, doğa parkları, doğayı koruma alanları, doğa antları gibi, korunan alan statülerini içeren bu sistemlerin temel işlevleri; özel durumlarda ulusal kalkınma ve gelişme yönünden stratejik bir önem taşımaktadır. Günümüzde Kazakistan'da 10'dan fazla eko-site: Akmola, Almatı, Doğu Kazakistan, Jambıl, Kuzey ve Güney Kazakistan bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Kazakistan doğası eko-turizmin gelişmesi için çok büyük olanaklar sağlamaktadır. Ülke genelinde 5029 km² alanı kaplayan 7 milli park ve 70'e yakın özel doğa koruma alanları bulunmaktadır (Erdinov, 1997: 20). Kazakistan'da eko-turizmin gelişmesi açısından ülkedeki uygun doğal yapının rolü çok büyük avantaj sağlamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Kazakistan topraklarının %4'ünü

dağlar oluşturmaktadır. Ülkenin en önemli dağcılık alanları doğuda Altay Dağları, güney doğuda Tiyan-Şan Dağları ve onun uzantıları oluşturmaktadır. Bu konuda Almatı bölgesi ekoturizm potansiyeli açısından daha avantajlıdır ve bunun nedeni de şehrin önemli dağların yakınında yer almasıdır. Kazakistan'ın en yüksek noktası olan 7.010 metre yükseklikteki Tiyan-Şan Dağlarındaki "Han-Tengri" zirvesi dünya profesyonel kaya tırmanıcıları arasında çok popüler ve birçoğunun halen ulaşamadığı noktadır.

Günümüzde ülkedeki seyahat acenteleri tarafından sıkça düzenlenen toplam 78 ekoturizm güzergâhı mevcut olup, bu turların büyük kısmı ülkedeki milli parklara, özel doğa koruma alanlarına ve ülkenin eşsiz doğal güzellikle sahip olan yerlere düzenlenmektedir.

2.3.2.2. Tarih ve İnanç Turizmi

Kazakistan topraklarında çok eski dönemlere kadar dayanan tarihsel kalıntılar, anıtlar, şehirler ve birçok hanlıkların ve kavimlerin kurduğu merkezlerin tarihsel kalıntıları çok sayıda bulunmaktadır ve bu tarihi eserler tarihi ve dini inanç turizmine büyük ölçüde potansiyel yaratmaktadır. Güney Kazakistan'ın Yedisu ilinde bulunan Sak Korganları başta olmak üzere Talhiz şehri, Güney Kazakistan'daki eski İslam devletlerinin başkenti olan ünlü Otırar, Sayram, Batı Kazakistan'daki Saraiçık, günümüzde özellikle Türk ve İslam devletlerinden aynı zamanda arkeolojik araştırmacılar tarafından oldukça önemi artan eski tarihi şehirler sırasındadır ve UNESCO tarafından koruma altına alınmış değerler listesindedir.

Bununla birlikte, arkeolojik tarihi eserlerin başındaşimdiye kadar ulaşılabilirdiği en büyük eserler arasında eski çağlardan kalan kayalardaki petrogliflerin bulunması ülkedeki tarihi turizme farklı bir boyut kazandırmaktadır.Örneğin: ünlü tapınaklar olarak sayılan; Anırakai dağında bulunan Eşkiölmes tapınağı ve Çolak Kindiktaş, Bayan-Yürek dağlarındaki taşlardaki resimleri ziyaretçileri çekmede kendine özgü güçlü potansiyel varındır maktadır.

M.Ö. 6-3 yüzyıllardan kalan Sak Korganları ve Sak askeri kıyafetini giymiş olan "Altın Adam", 2001-2002 yıllarda Doğu Kazakistan'ın Kotankaragai eyaletindeki BergielKorganlarında bulunan "Sak Hanımı" gibi tarihi eserler tarihi ve dini turizmin Kazakistan topraklarında canlanmasında çok büyük önem taşımaktadır (Mazbaev, 2013: 10).

İslam Âlemi'nin kutsal topraklarından biri olan Türkistan şehri günümüzde Kazakistan'ın tarihi turizmi açısından, birçok Müslüman ülkelerinin ziyaret ettiği önemli merkezi olmasıyla büyük bir öneme sahiptir. Bu şehir sofizm'i vaaz eden ünlü filozof Hoca Ahmet Yesevi faaliyetlerinden dolayı uluslararası üne ulaşmıştır. On İkinci yüzyılın ortalarında Amirtimur han tarafından yapılan bu şehir Türk Dünyasında İslam dininin yayılmasında en etkili iz bırakan merkezlerin başında gelmektedir. Türbe 1993 yılında

Türkiye tarafından, Hoca Ahmet Yesevi'nin fikirleri, ilkeleri ve tasavvuftaki yerinin yaşatılması için restore edilmiştir (Baypakov, 2000: 37). Buna benzer kaynakların başında, Jambyl ilinde bulunan Aişe bibi ile Karahan mozoleyi, Kızılorda ilindeki Artık ve Aitman mozoleyi, Türkistan yakınlarında bulunan Ukaş-ata mezarlığı ve tapnağı, gelmektedir. Bunun dışında da buna benzer şekilde Kazakistan topraklarında yaklaşık 27000 tarihi anıt ve 204 tarihi müze bulunmaktadır.

Ülkedeki Tarihi ve İnanç turizminin canlanmasına yönelik yapılan çalışmaların başında, Kazakistan devlet başkanı Nazarbayev'in başkanlığıyla ülkedeki tarihi eserlerin korunması ve canlandırılması, tarihi ve inanç turizminin geliştirilmesine yönelik 2004 yılında devlet programı hazırlanmıştır ve sonraki dönemlerde bu programın kapsamı genişletilerek 2007 ve 2009 yılları arası ve 2009-2010 yılları arası şeklinde yeniden düzenlemeler getirilmiştir.

2.3.2.3. Sağlık ve Termal Turizmi

Kazakistan'ın kitlesel turizminin gelişmesi için ülke içinde bütün ekonomik bölgelerinin 16 ilçe alanını kapsayan yaklaşık 60 turizm rekreasyon bölgesi tahsis edilmiştir. Turizm açısından bu bölgelerin sadece 4 tanesi çok yönlü olarak sınıflandırılmıştır. Bunlar: Doğu Kazakistan'ın Zyryanovsk ve Ulbinskaya bölgeleri, Batıdaki Ural bölgesi ve Güney Kazakistan'ın Doğu ve Güney dağlık bölgelerindedir. Diğer turizm türlerine göre sağlık turizminin kendine özgü özellikleri içermektedir: Örneğin bunlardan bazıları, uzun süreli konaklama, rahat iklim koşulları, uygun plajlar, yürüyüş alanları, incelenecek yerlerin olması ile mantar ve meyvelerin bolluğu ile karakterize edilebilir. Kazakistan'da da bu tür özellikleri kendinde barındıran 19 tane bölge bulunmaktadır. Onlardan çoğu Kokçetau, Doğu Kazakistan, Almatı, Jambyl, Güney Kazakistan, Kostanay ve Akmola bölgelerinde bulunmaktadır (www.stat.kz).

Kazakistan'ın Altay dağlık alanında olan klinikler, Borovoye, Şagala, Mankent, Barlık-Arasan, Sarı-Ağaç, gibi termal tesisleri uluslararası düzeyde en popüler olan sağlık ve termal turizm merkezlerindedir. Bunlarla birlikte, sağlık ve termal turizm açısından benzersiz bir tedavi hizmeti sunan Altay dağlarının tam kalbinde yer alan ve deniz seviyesinden de 1760 metre yükseklikte, iki güzel manzaralı göl arasında, geniş alanda bulunan "Rahmanov kaynarı" adında bir termal tesisi bulunmaktadır. Doğrudan yer altından çıkan radon kaynaklarının üzerinde bulunan benzersiz tedavi banyoları birçok hastalığa tedavi etmektedir.

Kazakistan'ın en muhteşem yerlerinden biri olarak bilinen Borovoye bölgesi, sözlü halk sanat ve şairlerinin eserlerine konu olmuş ve efsane, hikâyelerle dolu bir yerdir. Dağların,

çam ormanlarının ve göllerin bir arada bulunması sadece anlatılmaz güzelliği değil, aynı zamanda özel tedavi edebilecek bir iklim olmuştur. Borovoye sağlık merkezlerinde solunum, gastrointestinal, kardiyovasküler ve sinir sistemlerin, kas- iskelet sistemin hastalıkları tedavi edilmektedir (Dautov, 2008: 162).

Ülkedeki ikinci bir güzel termal merkezi ise Barlık – Arasan sağlık ve termal turizm tesisidir. Bu merkez Kazakistan'ın Güneydoğusundaki Ust-Kamenegorsk bölgesinde, merkeze 600 km uzaklıkta olup, tesis Arasan-Tau dağlarının yakınlarındaki barlık vadisinde deniz seviyesinden 579 metre yüksekliğinde yer almaktadır. Temiz dağ havası, güzel manzarası, bozkır otların çeşitliliği ve acı-tuzlu olan Alakol gölünde bulunması tedavi sürecinde önemli rol oynar. Özellikle mineral suyun ve şifalı çamur kullanımına büyük önem verir. Suyun etkisi dış ve iç kullanımında yüksek olur. Tesisin su çamur banyolarının bulunduğu kısım çeşitli prosedürleri uygulamak için gerekli donanıma sahiptir (Kim, 1997: 12).

Kazakistan'ın güneyinde yer alan aynı zamanda ülkedeki en eski tedavi merkezlerinden biri olan Mankent termal tesisidir. Tesisin ana özelliği, demir ve iyot içerdiği kendi mineral su kaynaklarını kullanarak sindirim sistemi, sinir sistemi ve dolaşım organlarının hastalıklarında etkili bir tedavi uygulaması sunmaktadır. Sinema, Kütüphane, spor salonu, sauna, bilardo salonu, bar ve kafe hizmeti de bulunmaktadır. Yaz mevsimlerinde ise aileler için pansiyonlar hizmete açılmakta olup, göl, plaj, tekne istasyonu ve 400 kişilik yaz kulübü hizmetleri sunmaktadır (Kara, 2008: 165).

Bunların dışında yüksek kalitede termal ve sağlık hizmeti açısından kaliteli hizmet sunan, birisi ülkenin batısında “Şagala” ve diğeri de ülkenin güneyinde bulunan “Sarı-agaç” termal turizm tesisleridir. Şagala termal turizm tesisi, banyolar, ıslatma ve yıkanmalar şeklinde olan balneyoloji tedavisi sodyum-klorür mineral su kaynakları ve tedavi prosedürlerini kullanarak, elektrik ışık tedavisi, tedavi duşları, termoterapi, inhalasyon prosedürleri sauna ile tüm masaj çeşitleriyle ve iyileştiren deniz havası ile birlikte bir sürü hastalığın tedavi edilmesine yardımcı olmaktadır.

2.3.2.4. Av Turizmi

Kazak bozkırları, av hayvanları açısından oldukça zengindir. Daha çok konargöçerlerin mesken tuttuğu Kazak bozkırlarında tarihin en eski devirlerinden itibaren avcılık yapıldığı arkeolojik kazılar ve kaya resimleriyle tespit edilmiştir. Kazaklar için avcılık, ekonomik faaliyet olması yanında askeri talim, spor ve eğlencedir. Bazı eserlerde Kazakların ekonomik hayatında avcılığın, diğer konargöçerlere göre kıyasla pek önemli bir yer tutmadığı

şeklinde ifade vardır. Muhtemelen bu ifadeler, daha eski devirlerle ve Sibiryaya bölgesi halklarıyla yapılan bir kıyaslamının sonucudur. Kazakların hayvancılıkla meşgul oldukları ve ihtiyaçlarını hayvanları üzerinden karşıladıkları malumdur (Yorulmaz, 2015: 505).

Kazaklar yabancı hayvanları derisi, eti, boynuzu ve sürülerini yırtıcı hayvanlardan korumak için avlamışlardır. Sincap, tilki, korsak, porsuk, kokarca, gelincik, kaklım, yaban kedisi, pars, kaplan ve nadiren de olsa domuz, derisi: tavşan, kulan, yabancı at, derisi ve eti, maral, sayga, arhar, derisi, eti ve boynuzları için; kurt hem derisi hem de hayvan sürülerinin korumak amacıyla Kazak topraklarında yaygın olarak avlanmıştır.

Fakat bir diğer görüşlere bakarsak, Avcılık kazak kültüründe zenginler ve soylular için eğlence ve spor anlamı taşıırken, avcı kuş, tazı ve tüfek sahibi fakirler için önemli bir besin ve gelir kaynağı olmuştur. Bu içi profesyonelce yapanlar avladıkları hayvanların derilerinden, boynuzlarından önemli rakamlarla gelir elde etmişlerdir. Sadece Turgay ve Akmola eyaletlerinde yıllık 300 bin rubleden fazla mal satılmıştır. Sayga boynuzları ilaç yapımı için Çin'e gönderilmekte olup çok değerliydi. Kadın şapkalarını süslemede kullanılan beyaz renkli balıkçıl kuşların telekleri de çok yüksek fiyatlardan alıcı bulmuştur. 18 yüzyılda Kazaklar yıllık ortalama Orenburg ve Troitsk kalelerine 30-40 bin tilki, 40-50 bin korsak derisi getirmişlerdi. 1890-1900 yıllar arasında sadece Yedisu'da 21088 kurt, 49767 tilki, 23426 porsuk, 28889 kokarca, 810 adet de ayı derisi elde edilmiştir.

Avcılık, kazaklar arasında aynı zamanda başlı başına bir kültürdü. Avcı hayvanların temini, eğitimi, beslenmesi, avlanma yöntemleri bilgi ve beceri gerektirirdi. Hem bunları, hem de av ve avcı hayvanların adlarını, yaşlarını, cinslerini ifade eden Kazak Türkçesinde çok sayıda kelime mevcuttur (Alan vd., 2015: 516).

2.3.2.5. Uzay Turizmi

Dünya çapındaki en büyük uzay çalışmaları merkezilerinden biri olan Baykonur uzay istasyonunun Kazakistan topraklarında yer alması, ülke turizmine bu alanla ilgili büyük imaj yaratmaktadır. Devletin geleceğe yönelik hazırladığı stratejik planlarında Baykonur uzay istasyonunu 2020 yılına kadar dünyadaki başlıca uzay çalışmaları merkezi haline getirmek hedeflenmiştir. Ülkenin uzaydan sağlamış olduğu tecrübesi; sanayi, güvenlik, politik, ekonomi ve diğer alanlarda birçok üstünlükleri de kendi beraberinde getirmektedir. Ayrıca, bir memleketin uzay üssü istasyonuna sahip olması, o ülkenin uluslararası ortamdaki itibarına da çok büyük katkı yaratmaktadır. Bu doğrultuda günümüzde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sahip oldukları uzay üssü istasyonlarına büyük miktarda yatırımlarını gerçekleştirerek uzay çalışmalarıyla ilgili bir yarış içerisine girmişlerdir. Günümüzde dünya

genelindeki uzay üssü çalışmalarını yürüten toplam ülke sayısı ancak 40'a yaklaşmışken, tüm Türk cumhuriyetleri arasında sadece Kazakistan yer almaktadır ve bu da aslında Kazakistan'a çok büyük bir avantaj olmaktadır (Magzomov, 2013: 2).

Dünyada ilk uzay üssü olarak bilinen Baykonur uzay üssü, Kazakistan'ın güney-batı bölgesinin Sırdarıya nehri kıyısında (45,6 kuzey paraleli ve 63,3 doğu boylamında) 12 Ocak 1955'te kurulmuştu. Baykonur'un insan ve uzay araştırmalar tarihindeki önemli olayları; ilk uzay aracının (04.10.1957) ; Ay'a gönderilen ilk Layka köpeğinin (03.11.1957), ilk insan Yuri Gagarin'in (12.04.1961) ve bizim için önemli olan Türk halklarından ilk kazak astronotu Toktar Aubakirov'un bu uzay üssünden uzaya fırlatılmasıdır. Bununla birlikte birçok yabancı ülkelerin astronotları, ilk uzay turist Dennis Tito da Baykonur'dan uzaya gönderilmişti (Ayezov, 2014: 3).

İnsanoğlunun tarihindeki bu kadar çok uzay çalışmalarını, dünyadaki en büyük uzay üssü olan Baykonur'dan gerçekleştirilmesindeki nedeni, Avrupalı uzay uzmanları "uzaya dünyadaki en kolay çıkılacak yer Baykonur uzay üssü" olduğunu ifade ederek açıklamaktadır. Uluslararası uzay araştırmaları merkezleri ve astronotlar da bu fikri desteklemektedirler. Buna ilaveten Rusya'nın kendi topraklarında birkaç uzay üssü olmasına rağmen, uzay çalışmalarını Baykonur'dan gerçekleştirmesindeki ısrarı da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür (Umbet, 2013: 5).

Dünyadaki aktif çalışan 15 uzay üssünün içindeki en büyüğü sayılan uzay üssü, hala astronotların uzaya en çok gönderildiği uzay üssülerinin lideri durumundadır: aşağı yukarı bütün astronotlar Baykonur'dan gönderildi. Baykonur uzay üssü bu güne kadar; 1145 taşıyıcı roket, 1181 uzay aracı ve 100 kıtalararası balistik füzenin uzaya gönderilmesiyle ünlüdür. Bununla birlikte roketlerin 40 tipi ile 80'den fazla uzay aracının değişik tipleri denendi. Bununla birlikte 6717km² araziye yerleşen Baykonur uzay üssünde; 52 roket fırlatma tesisi, 34 teknik kompleksi, yüksek sınıfta 2 hava alanı, 5 iniş alanı, meteor ve iyonosfer merkezleri, 3 uzay gemisi için yakıt doldurma istasyonu, 4 kıtalararası balistik füzeler fırlatma platformu, vs. bulunmaktadır (Dosmuhamedov, 2009: 14).

Bilimsel çalışmalarında bunun sürekliliğini sağlamak amacıyla uzay programlarında bulunan Kazak astronotları Kazakistan açısından da önemli idi. Kazakistan'ın bağımsızlığını aldıktan sonraki uçurduğu ilk astronotu Talgat Musabayev'in 1998 yılındaki uzay yolculuğunda Kazakistan'ın yer altı su kaynakları, tarım potansiyeli, kar kalınlığı ve bunun meydana getirdiği nem oranının incelenmesi, maden kaynaklarının gözlemlenip dökümünün alınması, dünya çevresindeki hava katmanlarının incelenmesi ve jeofizik sismik hareketlerin resimlerinin çekilmesi çalışmalarını yürüttü (Abil, 2009: 3).

Bu açıdan bakıldığında uzay turizmi açısından Kazakistan'ın ne kadar büyük bir uzay turizmi potansiyeline sahip kolayca anlaşılabilir, hatta dünya üzerindeki rekabetçisi olmayan tek uzay turizmi merkezi olduğunu da söyleyebiliriz.

2.3.2.6.Kış Turizmi

Kış Turizmi, özellikle turizmin çeşitlendirilmesi bağlamında giderek öne çıkan türlerden biri olan dağ ve kış sporları turizmi, doğayı tanımak, doğada bulunmak, macera yaşamak ve onunla mücadele etmek isteyen insanların tercih ettiği bir turizm türüdür.Kazakistan'ın kış turizm potansiyeli ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölümünde yer almaktadır. Ülke, bembeyaz karlarla sahip kış turizm merkezleri ile dünyanın birçok yerinden gelen turistlere ev sahibi yapmaktadır. Sık ormanlarla kaplı yüksek dağlar ve bu dağlarda yer alan şirin köyleri ile meşhurdur. Sahip olduğu kayak pistleri birçok kış sporlarını yapmasına imkân sağlamaktadır. Özellikle ülkenin güneydoğusunda yer alan Almatı şehrindeki Tiyan-Şan (Tanrı dağları) dağ sisteminin bir kısmı olan Zaili Alatau dağında bulunan “Çimbulak” kayak merkezi, uluslararası kayak spor federasyonu (FİS) tarafından onaylanmış dünyadaki kış turizmi merkezlerinin gözde yerinden biridir. Merkez neredeyse tüm kış sporları türlerinin yapılabilmesi için gerekli altyapıya sahiptir (Nikintinskiy, 2002: 36).

Ayrıca bu merkezde dünyaca ünlü buz patenti kompleksi “Medeu” bulunmaktadır. Medeu buz patenti yarışmalarının, Avrupa, Asya ve dünya şampiyonları ile büyük yarışmaların düzenlendiği bir spor kompleksidir.Dağcılık turizmi için Tian-Şan dağlarındaki “Han-Tengri” ve Altay dağlarındaki “Beluha” zirveleri çok popüler noktadadır. Kaya tırmanıcılarının ilgisini çekebilecek olan Han Tengri ise oldukça yüksek bir zirvedir. Ayrıca doğu Kazakistan'da her yıl “Beluha” uluslararası kış sporları turizm festivali düzenlenmektedir (İsangali, 2004: 76).Konu ile ilgili çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılarıyla daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

Tablo 2.6 Kazakistan'ın 2010-2014 Yıllar Arası Turizm Gelişim Göstergeleri Dağılımı Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Turizmin oluşturduğu brüt katma değer, (milyar tenge)	259,5	364,1	415,1	-	-
Tur Şirketlerin Sayısı	1350	1715	1994	2189	1777
Konaklama İşletmelerinin Sayısı	1494	1494	1526	1687	2056
Sanatoryum ve Termal Dinlenme Tesislerinin Sayısı	121	121	123	120	111
Turizm Sektöründe İstihdam Edilen					

personel Sayısı (ortalama bin kişi)					
1. Tur Şirketlerinde	6,1	4,9	5,0	6,6	6,5
2. Konaklama işletmelerinde	48,7	47,7	42,6	50,4	53,9
3. Sanatoryum ve Termal dinlenme tesislerinde	10,7	10,9	11,1	10,8	10,3
Turizm Sektöründe İstihdam Edilen Personelin Ortalama Üzerinden Aylık Gelirleri (aylık ücret tenge)					
1. Tur Şirketlerinde çalışanlar	55795	60551	71557	70475	71233
2. Konaklama İşletmelerinde çalışanlar	59312	66199	77503	763608	86272
3. Sanatoryum ve termal dinlenme tesislerinde çalışanlar	47760	58097	67277	71059	76885
Kazakistan'a gelen yabancı Turist sayısı	4097387	5685132	6163204	6841085	6332734

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015, s.9, www.stat.gov.kz,

Tablo 2.6'dagörüldüğü gibi Kazakistan'ın 2010-2014 seneleri arasındaki kaydettiği turizm verileri ve turizmden ülke bütçesine sağlanan mali destekler, turizm sektöründe faaliyet gösteren turizmin öncelikli bir alt sektörleri ve bu sektörlerde veya kurumlarda istihdam edilen personel veya iş gücü, sağlanan istihdama bu kurumlar üzerinden ödenen aylık ücretler ve genel olarak son 4 seneye ait yurt dışından Kazakistan'ı değişik amaçlarla ziyaret etmeye gelen ziyaretçilerin sayısını oluşturan veriler sunulmaktadır. Tabloyu incelediğimizde yukarıda bahsettiğimiz bütün konular üzerinden genel olarak Kazakistan turizminin sürekli ileriye doğru gelişmeler kaydettiğini, ancak bazı bölümlerde sürekli iniş çıkışlar, dalgalanmalarında olduğundan bahsedebiliriz. Yani aynı dönemde bazı bölümlerde önemli yükselişler gösterirken, bazı bölümlerde tam tersi düşüşlerin yaşandığını görmekteyiz. Örneğin; 2014 yılı verilerinde ülkedeki konaklama işletmelerinin sayısı büyük bir artış gösterirken, ülkedeki termal turizm ve sanatoryum hizmetlerinde faaliyet gösteren işletmelerin düşüş yaşamasına rağmen bu tür işletmelerdeki çalışanlar sayısının artış göstermesinden bahsedebiliriz.

Tablo 2.7 Dış Aktif Turizm (İncoming) Turizmi Açısından Kazakistan'a 2010-2014 Yıllar Arası Yurtdışından Gelen Ziyaretçilerin Sayısı ve Ülkelere Göre Dağılımı Tablosu

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam	4097387	5685132	6163204	6841085	6332734
BDT Ülkeleri	3642311	5195043	5542447	6213390	5655246
Azerbaycan	54386	63849	83811	112617	83174
Ermenistan	18121	26093	37337	54244	39934
Beyaz Rusya	12411	13302	20399	55090	55356
Kırgızistan	930493	1539885	1454124	1382706	1308139
Moldova	8483	9425	12028	16695	14432
Rusya	1041978	1346594	1371306	1780574	1757721
Tacikistan	162387	187956	176212	186214	137443
Türkmenistan	22537	26369	40185	47711	66938
Özbekistan	1341441	1332298	2288617	2494568	2007177
Ukrayna	50074	49272	58428	82971	84932
BDT-dan Dış Devletler	455076	490089	620757	627695	677488
Avustralya	3158	2980	3628	3166	3058
Avusturya	2566	2395	8447	3870	3569
Arnavutluk	106	125	441	371	382
Cezayir	138	130	165	143	166
Arjantin	258	255	274	244	217
Afganistan	2362	2236	2525	2262	2505
Bangladeş	360	284	217	221	206
Belçika	2325	1886	2275	2184	2267
Bulgaristan	1539	1591	2194	3622	2521
Bosna hersek	165	207	321	339	292
Brezilya	425	608	727	508	617
Büyük Britanya	25911	26330	27482	22389	23036
Macaristan	2846	3455	4452	3559	3701
Venezuela	202	328	348	512	454
Vietnam	188	192	748	255	452
Almanya	74311	67725	100911	75491	79572
Yunanistan	1518	1211	1523	1835	1823
Georgia	7661	10536	11686	12462	14758
Danimarka	976	969	1206	959	890
Mısır	1112	1024	1038	768	780
İsrail	4212	4614	6042	5078	5179
Hindistan	11904	13778	14716	9929	10725
Endonezya	504	692	723	747	502

Ürdün	731	672	785	509	780
Irak	153	191	275	221	260
İran	3714	3876	4265	7283	8511
İrlanda	1213	1469	2125	1670	1206
İzlanda	68	35	109	134	103
İspanya	2371	2257	3193	3398	3433
İtalya	14223	15161	18445	14961	14596
Kanada	5155	5393	6024	4798	4628
Katar	99	173	284	201	315
Kenya	56	51	130	100	67
KKTC	114	81	148	116	143
Çin	108630	128312	154226	205066	228617
Kolombiya	255	239	212	140	153
Küba	233	293	288	377	350
Kuveyt	104	102	53	161	78
Letonya	1638	1614	2785	3479	3345
Lübnan	779	799	724	519	597
Litvanya	2541	3194	4824	8465	7793
Makedonya	172	183	437	252	189
Malezya	1488	2194	2179	2300	2659
Fas	140	183	404	114	137
Meksika	178	198	279	317	232
Moğolistan	10419	11305	9077	10750	10622
Nepal	95	124	116	102	126
Nijerya	156	249	493	313	303
Hollanda	5372	5035	5983	8198	8269
Yeni Zelanda	579	616	719	569	621
Norveç	2458	2218	1482	915	756
BAE	844	854	842	914	910
Umman	130	122	155	130	135
Pakistan	2069	2437	2236	1738	1583
Filistin	152	192	185	94	125
Peru	61	62	71	119	133
Polonya	4400	5157	7405	8208	9229
Portekiz	465	517	676	690	748
Romanya	2110	2820	3139	2400	2014
Suudi Arabistan	381	329	378	294	314
Singapur	437	491	736	685	735
Slovakya	1058	1084	1524	1478	1440
Slovenya	477	511	694	853	838

ABD	20461	21463	25606	22508	25824
Tayvan	222	5460	352	386	523
Tayland	1153	908	984	685	907
Tunus	95	143	86	70	107
Türkiye	52276	60728	85857	92070	104986
Uganda	1567	30	8361	55	54
Filipinler	3708	3215	3035	1398	1230
Finlandiya	1292	1152	1825	1545	1403
Hırvatistan	999	1102	1506	1276	1170
Fransa	8606	9141	12394	10245	10935
Çek Cum.	2141	2531	3645	4111	3725
Şili	178	158	167	118	90
İsviçre	1907	1925	2330	2233	2246
İsveç	1507	1554	1947	1753	1837
Sri Lanka	160	149	541	169	142
Estonya	600	715	1074	869	880
Güney Afrika	958	1114	1497	1174	1185
Güney Kore	13740	16589	16963	16620	20445
Japon	4428	4716	6049	5202	6379
Diğer	7993	11315	14852	20197	17575

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015, s.9, www.stat.gov.kz,

Kazakistan Cumhuriyetinin bağımsızlığına kavuştuğu 1990'lı yılların ardından uyguladığı devlet genelindeki yeniden yapılandırma çalışmaları, açık ekonomi politikası, sağladığı istikrar ortamı, dünya ülkeleri ile imzaladığı çeşitli alanlardaki anlaşmaları ve yaptıkları işbirlikleri, uyguladığı gümrük ve vize politikaları vs gibi başarılı, verimli çalışmalarının sonucunda günümüz dünyasında tüm dünya ülkeleri ile her alanda istikrarlı anlaşmalarıyla iş birliği içerisinde. Devletin ülkeler arası gümrük giriş çıkışlarında uyguladığı vize politikalarında her zaman en uygun kolaylıkları uygulamaya ve en uygun gümrük tarifelerini kullanmaya gayret göstermektedir. Günümüzde dünya genelinde 100'e yaklaşık ülke vizesiz giriş çıkış işlemleri, diğer ülkelerle uygulanabilecek en uygun vize tarifesi hizmetlerini sunmaktadır.

Tablo 2.7'ye baktığımızda ülkeye gelen 2010-2014 arası yurt dışı yabancı turistler sayısının en büyük oranı BDT'ler ülkelerinden olduğu görülmektedir. Örneğin; 2013 yılında ülkeye gelen toplam 6841085 milyon yabancı turistlerin %90'lık büyük bir oranını yani 6213390 turist sayısı BDT oluşturmuştur. BDT dışında kalan ülkeler açısından en çok

turist getiren ülkeler arasında Çin, ABD, Güney Kore, Türkiye, Hindistan, Polonya, Pakistan, Moğolistan, İtalya, İspanya, Kanada ülkeleri gelmektedir.

Tablo 2.8 Dış Pasif (Outgoing) Turizm Açısından Yurt Dışına Seyahat Eden Kazakistan Vatandaşlarının 2010-2014 Yıllar Arası Kişi Sayısı ve Ükelere Göre Dağılımı (Bin kişi)

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam	6019171	8020400	9065579	10143710	10449972
BDT Ülkeleri	5270466	7031721	7834651	9037804	9375785
Azerbaycan	13628	16909	20118	22675	22793
Ermenistan	1082	1091	796	1228	1269
Beyaz Rusya	2095	4909	24409	16630	22150
Kırgızistan	2275161	3460983	3629634	3808844	3557520
Moldova	55	11	65	2	1
Rusya	1888162	2223746	2859035	3888709	4519534
Tacikistan	3651	4037	4052	5205	5630
Türkmenistan	10003	10128	9822	13568	11462
Özbekistan	915881	1083890	1195882	1218298	1206772
Ukrayna	160748	226017	90838	62645	28654
BDT-dan Dış Devletler	748705	988679	1230928	1105906	1074187
Avustralya	679	1251	816	57	95
Avusturya	7545	6562	17871	9549	8510
Afganistan	150	55	91	213	146
Bulgaristan	1947	2160	2276	3315	3370
İngiltere	11383	12376	12263	18065	21694
Macaristan	20	143	163	46	129
Almanya	35790	38702	65127	49723	48536
Yunanistan	143	1111	787	2126	2198
Gürcistan	2724	9845	7408	13138	18584
Hong Kong	22	19	-	9373	8730
Mısır	10498	2795	2678	2208	3925
İsrail	108	18	24	101	63
Hindistan	6403	7974	10171	14265	17055
İran	296	699	585	659	898
İspanya	58	37	51	110	1150
İtalya	185	84	172	258	252
KHC	301500	447994	437142	385584	336736
Letonya	2466	15	33	40	21
Litvanya	49	9	42	14	26

Malezya	7007	12148	17221	17402	15275
Moğolistan	212	636	4	9	203
Hollanda	28054	29433	30891	39622	34754
BAE	79214	102253	135796	109158	112211
Pakistan	17	5	17	29	-
Polonya	83	22	20	9	49
Romanya	121	36	62	63	81
Suudi Arabistan	1189	25	482	75	69
ABD	222	26	4	1	35
Tayland	22435	26025	40374	55066	52445
Tunus	9	14	16	35	44
Türkiye	206002	268781	419372	349531	351121
Finlandiya	24	10	198	391	418
Fransa	148	278	460	589	526
Hırvatistan	967	19	-	1	16
Çek Cum.	8235	8573	9450	8710	5848
İsviçre	125	184	167	192	356
İsveç	2	-	178	8	1
Güney Kore	7692	7751	10584	12898	20715
Japon	97	10	26	41	9
Diğer	4752	465	6822	3124	7822

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015: 18, www.stat.gov.kz,

Tablo 2.8'deki verilen veriler Kazakistan'ın "Outgoing" Dış Pasif turizmi açısından, Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmetleri Verileri dayanarak, ülkeden (turistik gezi amacı dışında hareket eden kişiler hariç) veya gümrükten yurt dışına çıkan herkesi üzerinden hazırlanmıştır.

Tablo 2.8 incelendiğinde yurt dışına çıkış yapan turistik gezi amaçlı ülke vatandaşlarında ciddi bir rakamın oluşturulduğu görülmektedir. 2014 Yılı verilerine vakarsak ülke dışına çıkış yapan vatandaş sayısı toplamı 10 449 972 milyon adam olduğu verilmiştir. Yaklaşık 17 milyon, Demografik açıdan homojen olmayan nüfus oranına sahip Kazakistan için dış aktif turizmi verileri açısından değerlendirdiğimizde oldukça çok büyük bir rakamdır. Bu rakamın ülke ekonomisine yaratabileceği büyük olumsuz etkileri de söz konusu olacaktır. Yurt dışında ziyarette bulunan vatandaşların büyük kısmı BDT ülkelerinde gerçekleştiği ve bununla yaklaşık % 60'lık büyük bir oranı Kırgızistan başta olmak üzere, Rusya ve Özbekistan'da gerçekleşmiştir. BDT ülkeleri dışında kalan ülkeler üzerinden Kazakistan vatandaşlarının en çok tercih ettikleri devletlerin başında; İngiltere, Türkiye, Tayland,

Hindistan, Mısır, Güney Kore, Hollanda, BAE yer almıştır. Bu ülkelere ziyaret eden Kazakistan vatandaşlarının sayısı minimum 100 bin kişiden maksimum 500 binin arasında değişmektedir. Bunların içinde en çok gidilen ülke Türkiye, Güney Kore, Mısır ve Tayland'dır.

Tablo 2.9 Kazakistan'a Gelen Yabancı Turistlerin Geliş Amaçlarına Göre Dağılımı Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam	2548868	2845832	3026227	3307752	3808894
Yıllık İzin	759962	710652	906192	1113469	1683734
Akraba Ziyareti	85844	86128	123590	122029	-
İş amaçlı	1658301	1981088	1935756	1984319	2113861
Tıbbi ve Sağlık	6469	8211	9116	14380	
Din ve İnanç	7206	9486	12994	11611	-
Alışveriş	23034	27377	29151	14560	-
Diğer	8052	22890	9428	47384	11299

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015: 25, www.stat.gov.kz

2010-2014 senelerine ait dönemlerde yurt dışından Kazakistan'a gelen ziyaretçilerin geliş amaçlarına göre bazı kategoriler üzerinden ayrıt edilmektedir. Ülkeye gelen ziyaretçilerin büyük bir oranı iş amaçlı olduğu görülmektedir. Çalışmamızın önceki kısmında bununla ilgili bahsedilmişti. Belirtmek gerekirse bunun ana nedenleri de Kazakistan'ın 1990'lı yılı kavuştuğu bağımsızlığı sonrasında dünya pazarına sunulan yeni pazardan pay almak isteyen yabancı yatırımcıların ülkeye giriş yapma oranı çok hızlı bir yelpazeyle arttığından bahsedilmektedir. Bir sonraki sırayı yıllık izin veya doğrudan tatil veya gezi amaçlı kullananlar sahiplenmiştir ve sürekli artış içerisinde büyümeye devam etmiştir.

Tablo 2.10 Kazakistan'da 2010-2014 Arası Ülke Genelindeki Turizme Hizmet Veren Sosyo-Kültürel Kurum, Kuruluşların Sayısı ve Yıllara Göre Dağılım Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Tiyatrolar	59	64	60	62	61
Sirk merkezleri	5	7	5	5	5
Müzeler	205	2016	221	224	231
ZOO Park	5	6	6	5	5
Konser Kuruluşları	67	74	67	45	44
Kulüp ve kültür kurumları	3120	3169	3162	3164	3180
Kütüphaneler	4137	4171	4192	4185	4186

Sinema tiyatroları	123	118	127	125	116
Park ve Mesire alanları	84	92	103	112	119
Özel koruma altındaki doğal alanlar	113	112	113	114	114

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti, Tarım, Orman ve Yaban Hayatı Bakanlığı Komitesi İstatistiksel Veriler 2015, www.government.kz, www.stat.gov.kz

Tablo 2.10’da Kazakistan genelinde, hizmet sektörünün bir alt sektörleri ve turizmin tamamlayıcı sektörleri olarak adlandırılan, yerel halka yönelik çeşitli sosyal-kültürel aktiviteler sunarak gününbirlik düzenlenen turlar, geziler, boş zaman değerlendirme, eğlence faaliyetleri vs gibi çok çeşit amaçlarla eğlence faaliyetleri sunan özellikle ülkenin iç turizminin gelişmesinde büyük bir rolü olan kurum kuruluşlar hakkında İstatistiksel bilgi verilmektedir. Tablo 2.10’da görüldüğü gibi, Ülkenin sahip olduğu özel koruma altına alınan doğal alanlar, Park ve mesire alanları, tarihi müzeler, kulüp ve kültür kurumları, kütüphaneler sayısı ve sinema tiyatrosu açısından büyük bir potansiyele sahiptir.

Tablo 2.11 Kazakistan’daki Turizm Eğitimi Veren Kurum ve Kuruluşların Kategori ve Yıllara Göre Dağılımı Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora	52	52	54	51	40
Mesleki Orta Okullar	63	55	55	53	55
Devlete Ait Okullar veya Üniversiteler					
Lisans, Yüksek Lisans veya Doktora	18	18	18	17	15
Mesleki Orta Okullar	11	20	19	22	22
Özel Okullar veya Üniversiteler					
Lisans, Yüksek Lisans veya Doktora	34	34	36	34	25
Mesleki Orta Okullar	52	35	36	31	33
Eğitim Alan Öğrenci Sayısı	1611	1667	1338	990	814

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti, Milli Eğitim Bakanlığı İstatistiksel Veriler Bülteni 2015, www.stat.gov.kz

Kazakistan’da turizm eğitimi diğer ülkelerde de olduğu gibi devletin kendi okullarında, üniversitelerinde veya mesleki liselerinde ya da özel okul eğitim programlarında kendi alanına özgü bir akademik eğitim dalı olarak öğrenim verilmektedir. Kazakistan’daki turizm eğitimi veren üniversiteler veya okulların başında, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in kararnamesi ile ülkedeki turizm sektörünü geliştirmeye yönelik uygulanan programlar

sonucunda ve bu programlarla ilgili akademik çalışmaları yürütecek olan Kazakistan Turizm Araştırmaları Enstitüsü gelmektedir.2010-2014 dönemlerine ait verileri içeren tablo 2.11 incelendiğinde, ülke genelinde turizm eğitimi alan 6420 öğrenci, turizm eğitimi veren toplam 95 tane eğitim kurumlarının ve bunların yaklaşık 40 tanesi üst düzey eğitim veren (Üniversite), geri kalan 55 tanesi ise ortaokul veya mesleki lise olduğu görülmektedir. Ülkede turizm eğitimi veren okulların 37'si devlete ait okullar iken, kalan 58 tanesi özel eğitim kurumlarındandır.

2.3.3.Kazakistan'ın Turizm Altyapısı

Genelde ticari malların tipik arz fonksiyonu; fiyat, teknolojik bilgi düzeyi, üretim faktörlerinin maliyeti, iklim koşulları, zevk ve tercihler, geleceğe yönelik beklentiler gibi çok sayıda faktörden oluşmaktadır. Ancak turizm arzını genellemek, turizmin sektörler arası ekonomik, sosyal çevresel ilişkilerinin karmaşıklığından dolayı oldukça zordur. Çünkü turizm arzını oluşturan unsurlar temelde, “turizme bağımlı” ve “turizme bağımsız” olmak üzere ikiye ayrabilmektedir. Turizme bağımlı arz unsurları arasında; doğrudan turizm ürünü üreten ve sunan kurum ve kuruluşlar (turizm polisi, danışma büroları vs), ulaştırma kuruluşları (Havaalanları, tren ve otobüs terminalleri vs) , konaklama işletmeleri, özel mal ve hizmet üreten pazarlayan işletmeler (kuyumcular, halıcılar, araba kiralama şirketleri vb), pazarlama ve tanıtım kuruluşları (tur operatörü, seyahat acentesi vb), turizmi destekleyen kuruluşlar (döviz bürosu, bankalar vs) yer alır. Turizmden bağımsız unsurları olarak da; kumsal, deniz, iklim vb. doğal özellikler, arkeolojik ve tarihi yapı ve kalıntılar, yöresel giysi ve yemekler vb. değerler, fuar vb. etkinlikler, ulaştırma, su, otopark vb. altyapı sayılmaktadır (Aydın ve Gencür, 2015: 44).

Yukarıda bahsettiğimiz turizmin bağımsız unsurları olarak adlandırdığımız turizm altyapısı veya arz konusunda Kazakistan'ın güçlü bir turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen, günümüze kadar bu potansiyeli değerlendirmeye yönelik bağımlı arz unsurlarıyla ilgili belli bir altyapıyı oluşturamadığı görülmektedir. Bunun ana nedeninin başında ise Kazakistan turizminin 1990'lı yıllara kadar Sovyetler Birliğine bağlı olması, aynı zamanda bu dönemde turizm sektörü merkezi yönetim kontrolünde faaliyetini yürütmesi ve ülkedeki turizm altyapısına geliştirmeye yönelik faaliyetlerin ele alınmaması gelmektedir. Ülkedeki turizmi geliştirmeye çalışmalar ancak Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra ele alınmaya başladı. 1993'te Dünya Turizm Örgütüne (DTÖ) üye olmasıyla başlayan çalışmalar önceki dönemlerinde ancak ülkedeki turizmin bağımlı altyapı arz kaynakların araştırılması, sınıflandırılması ve ulaşılan sonuçların, turistik güzergâhlar halinde sistematik hale getirilmesi

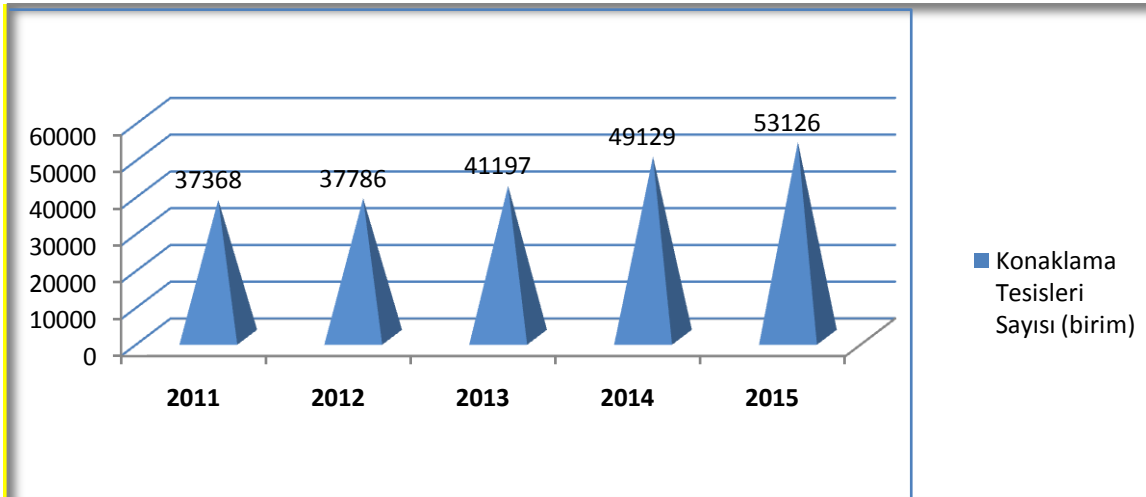
gibi çalışmaları kapsaya bildi. Turizmin ülkedeki bağımsız altyapı arz unsurlarıyla ilgili faaliyetler 2000’li yıllardan sonra özellikle 2005 yıllarından sonra daha yoğun bir şekilde ele alınmaya başladı. Ülkede bulunan Sovyetler döneminde ait inşa edilen zamanı geçmiş veya eskirmiş alt yapıların, yol, konaklama, ulaşım, iletişim vs gibi öncelik sektörlerin yeniden yapılandırılmasında veya yenilerinin inşa edilmesinde yoğun çalışmalar gerçekleştirildi.

Günümüzde Kazakistan yaklaşık 53,126 yatak kapasitesine sahip olmasına rağmen ülkedeki konaklama tesisleri konusunda bir standardizasyonun daha oluşturulmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte ülkedeki turizm potansiyelini tanıtmaya yönelik çalışmaların çok zayıf kaldığı, seyahat acenteleri talebinin oluşmaması, düzenlenen turların çok pahalıya düşmesi ve olumsuz güvenlik imajını belirtmektedir. Turizmin gelişmesinde engel olan bir diğer faktör ise ülkedeki turizme yönelik talep yetersizliği, Kazakistan için yaratıcı bir strateji ile imaj çalışmalarının olmaması, ürün geliştirme araştırmaları, özel pazar bölümleri doğrultusunda çalışmaların olmamasıdır (Küçüktopuzlu, 2012: 334).

2.3.3.1. Konaklama İşletmeleri

Turizm sektörü yapısal olarak üç ana dayanak noktası üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bunlar sırasıyla konaklama sektörü, ulaştırma sektörü ve pazarlamadır. Bir ülkenin turizm sektöründeki gele bildiği başarı noktası doğrudan bu dayanak noktalarının koordineli bir biçimde çalışmasına bağlı olmaktadır. Bu dayanak noktalarının içinde, konaklama sektörü, hava yolu ulaşımı ve pazarlama ile birlikte sektörün ana gövdesini oluşturmaktadır. Ancak, konaklama sektörünün konumu ve ağırlığı, turizmin, yurtdışından turist getirme temeli üzerinde gelişmektedir (Karabulut, 2006: 4).

Kazakistan Cumhuriyetinin İstatistik Ajansı 2015 Aralık verilerine göre Kazakistan’da toplam yatak kapasite sayısı 53.126 olduğu görülmektedir ve bu kapasitenin %39’luk büyük bir oranı 21000’lik yatak kapasitesi Almatı, Astana ve Doğu Kazakistan bölgelerine ait olduğu görülmektedir. Ülkedeki turistik faaliyet gösteren toplam tesisi sayısı ise 692 olduğu, bunun içinde 385 otel, 13 kamping, 40 sanatoryum, 17 tedavi amaçlı sanatoryum, 14 sağlık pansiyonu, 7 sağlık tedavi merkezi, 8 pansiyon, 29 dinlenme merkezi, 31 dinlenme evi, 24 turistik bazı, 35 tedavi kampı, 5 dağ-kayak bazı, 66 konaklama evi, 9 avcılar evi, 2 çocuk yetişkin turizm merkezi, 7 sağlık tedavi kompleksi bulunmaktadır. Ülkede bulunan toplam 385 otelin 340’ı özel sektöre ve kalan 45 tesisin 22’si devlete ve 23’i ise Kazakistan dışında diğer ülkelere aittir (www.vizitkazakhstan.kz, erişim tarihi, 03.04.2016).

Şekil 2.1 Kazakistan'daki 2011-2015 Yıllara Göre Yatak Kapasitesi Sayısı

Kaynak: Kazakistan İstatistik Ajansı, 2015, http://www.stat.kz/vs_scheta/vs_scheta/Pages/default.aspx

Son beş yılı içeren Şekil 2.1'de Kazakistan'ın toplam yatak kapasitesinin oluşturduğu rakamları yıllar itibarıyla gösterilmektedir. Tabloya baktığımızda Kazakistan'daki yatak kapasitesinin son üç yıl içerisindeki artışında çok büyük bir yükseliş görülmektedir. Özellikle 2013 ve 2014 yılları arasında %16,5 gibi büyük bir oranla 7,932 yatak kapasitesi artış kaydetmiştir. Ülkenin homojen olmayan nüfusunun demografik özellikleri açısından bakıldığında sergilediği kapasite sayısı düşük bir rakam olmadığını ve bugüne kadar ülke genelindeki konaklama tesisleri konusunda bir standardizasyonun ve standartlara uygun kalite anlayışının oluşturulmaması da olumsuz yönde söz konusu olacaktır.

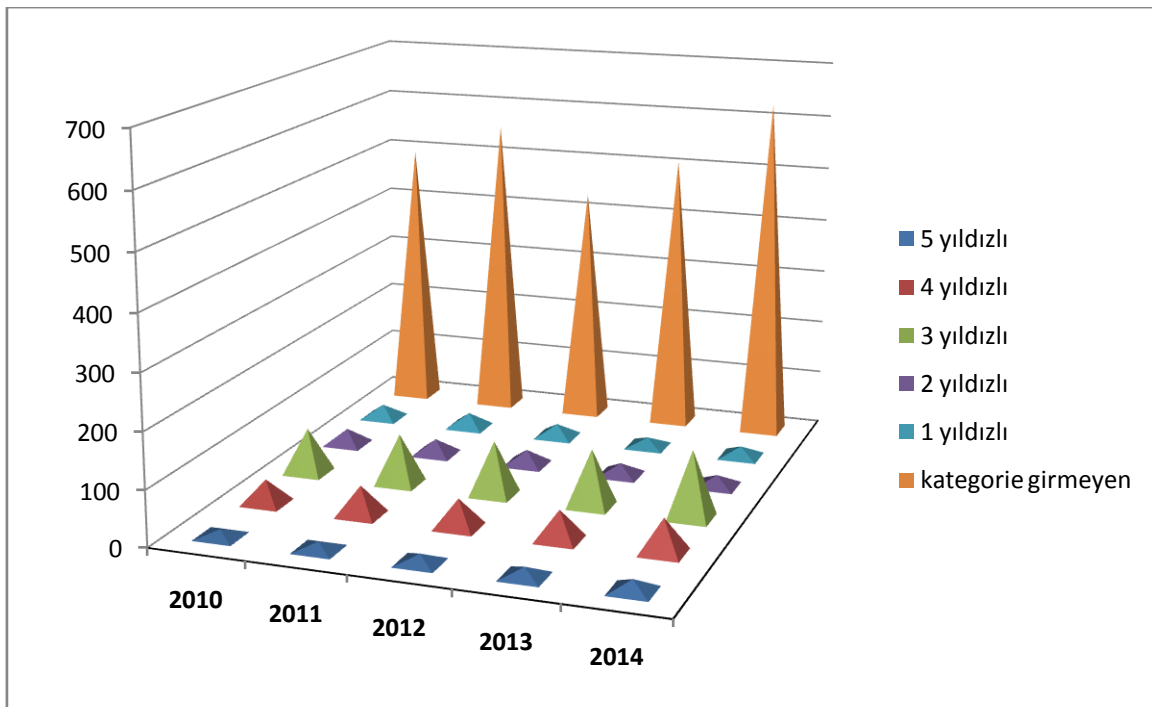
Tablo 2.12 Kazakistan'daki Konaklama İşletmelerinin Kategorilerine Göre Dağılımı Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam	1494	1645	1526	1678	2058
5- Yıldızlı	13	14	16	17	20
4- Yıldızlı	43	53	51	53	61
3- Yıldızlı	82	91	98	103	122
2- Yıldızlı	29	28	27	22	20
1-Yıldızlı	25	27	24	17	19
Kategoriye Girmeyen	496	556	435	511	630

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015, s.23, www.stat.gov.kz

Tablo 2.12'de Kazakistan'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin kategorilerine göre sınıflandırılmasına dair veriler verilmektedir. Genel olarak baktığımızda son beş yıl

içerisinde Kazakistan'daki konaklama sektöründeki değişiklik veya artışlar sürekli hızlı bir gelişme oranıyla kaydedilmiştir. Özellikle 2013-2014 seneleri arasında ülke genelinde çeşitli kategorilerdeki 380 tane otelin faaliyete geçirildiği görülmektedir. Ancak, faaliyette bulunan bu işletmelerin çoğu kategori sınıflandırmalarına girmeyen küçük ölçekli pansiyon, apart otel, motel, kamping gibi işletmelerden oluşmaktadır. Ülke genelinde faaliyet gösteren sadece 20 tane 5* otel ve 61 tane 4* otelin bulunduğu ve bu tip kategorideki otellerin artışındaki hızda çok düşük olduğu görülmektedir. Son beş yıla ait dönemde ülke genelinde sadece 5 tane 5* otel faaliyete geçirilirken, 4* otel sayısı ise sadece 18'dir. Bu otellerin yarısından fazlası Almatı ile Astana şehirlerinde yer almaktadır ve şehir içi otel konseptinde hizmet vermektedir.

Şekil 2.2 Kazakistan'daki Konaklama İşletmelerinin Kategorilerine Göre Dağılımı

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015: 23, www.stat.gov.kz

Tablo 2.13 Kazakistan'daki Ülke Genelinde Faaliyet Gösteren Restoran, Lokanta ve Bar'ların Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam	19813	19343	20208	20738	23380
Restoranlar	1964	1674	1831	1910	1765
Lokanta ve Barlar	6409	6630	6516	8730	9516
Toplam Koltuk Sayısı	1051997	999923	1047085	1150045	1358232

Sunulan Yiyecek ve İçecek Hizmetlerin hacmi (Milyon Tenge)	156010,9	185308,9	220484,2	238307,7	269320,5
--	----------	----------	----------	----------	----------

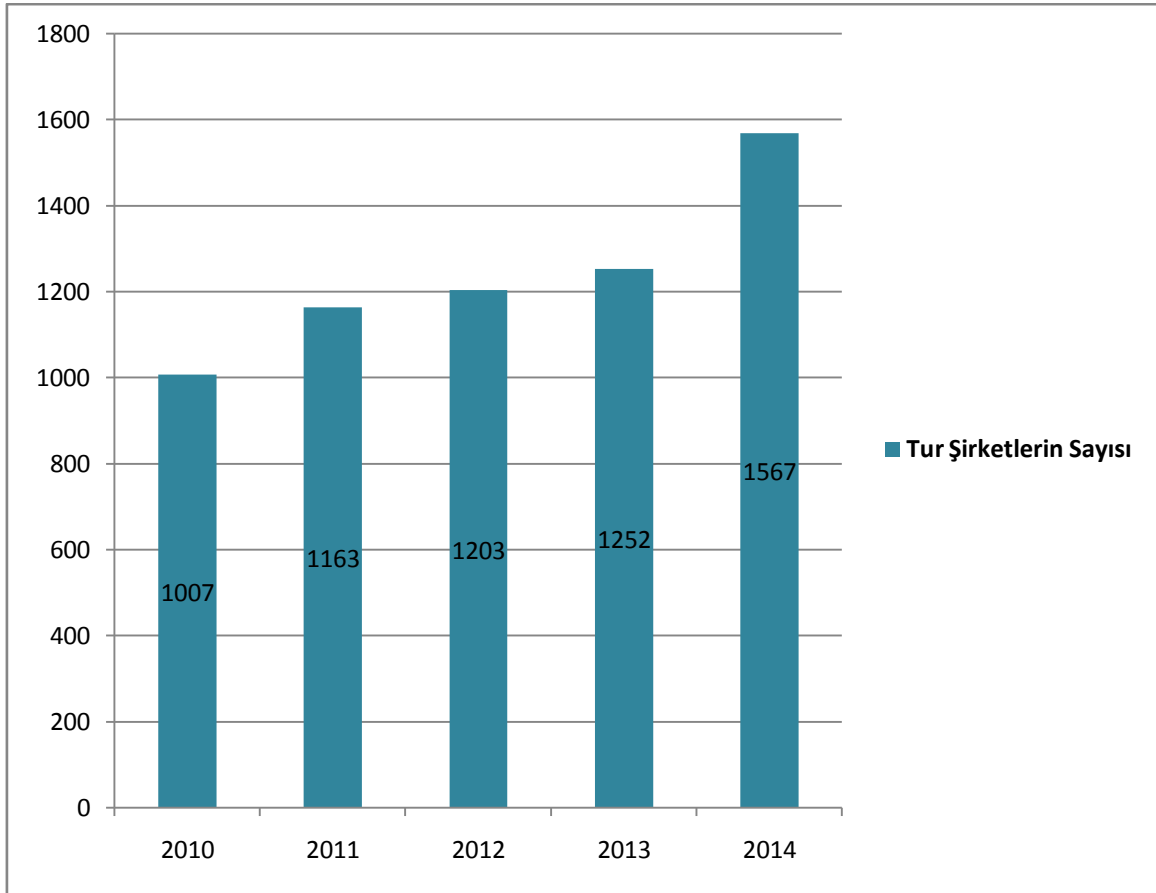
Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015: 42, www.stat.gov.kz

2.3.3.2.Seyahat İşletmeleri

Seyahat Acenteleri örgüt yapısının büyüklüğüne, sunduğu hizmetin niteliğine ve ponksiyonlarına göre, yasal, yapısal ve işlevsel olmak üzere genellikle üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Yasal açıdan sınıflandırmada ise seyahat acenteleri, A; B; ve C grubu seyahat acenteleri olmak üzere üç farklı gruba ayrılmaktadır ve bahsettiğimiz bu kurumların hepsi seyahat edenler ile hizmet üretenler arasında aracılık eden, tüketicilere seyahat hizmeti satan, bu hizmetler için yer ayırtan, bilet veren ve karşılığında ödemeleri kabul eden işletmelerdir (Avcı ve Sunaktutlu, 2006: 2).

Bir diğer tanıda, seyahat acenteleri yolculuk yapmak isteyen kişilerin, yolculuğa ilişkin tüm gereksinimlerini karşılayan ticari kuruluşlardır. Tur düzenleme, transfer, enformasyon, kongre ve konferans organizasyonu, turistik gezi düzenleme, münferit araç kiralama, ulaştırma biletlerini satma, seyahat işletmelerinin ürünlerini satma, turistik enformasyon ve tanıtım malzemeleri satma gibi tüm hizmetleri gören, turizm ekonomisine ve genellikle ülkenin ödemeler dengesine de katkıda bulunan turizm sektörünün tamamlayıcı ticari kuruluşlarıdır (Kalkan, 1995: 134).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 211 Sayılı Turistik faaliyetler Mevzuatı'na göre ülkedeki faaliyet gösteren seyahat işletmelerini; Tur Operatörleri, Seyahat Acenteciliği ve Günübirlik Gezi İşletmeciliği olarak faaliyet türlerine göre üç çeşit ruhsatname kategorisi vermektedir. Kazakistan Milli İstatistik Komitesi'nin yayınladığı 2014 yılına ait verilerine göre, ülkede bu ruhsatnameler altında faaliyet gösteren toplam 1567 işletmenin olduğunu kaydetmiştir. İşletme sayısı 2013 yılında toplam 1252 iken 2014 yılında bu sayı %25,6'lık büyüme oranı göstermiştir ve bu işletmelerin büyük kısmı Almatı, Astana ve Güney Kazakistan'da faaliyet gösterdiği görülmektedir. Almatı'da toplam seyahat işletmelerinin yaklaşık 600'i, Astana'da 200'i bulunmaktadır.

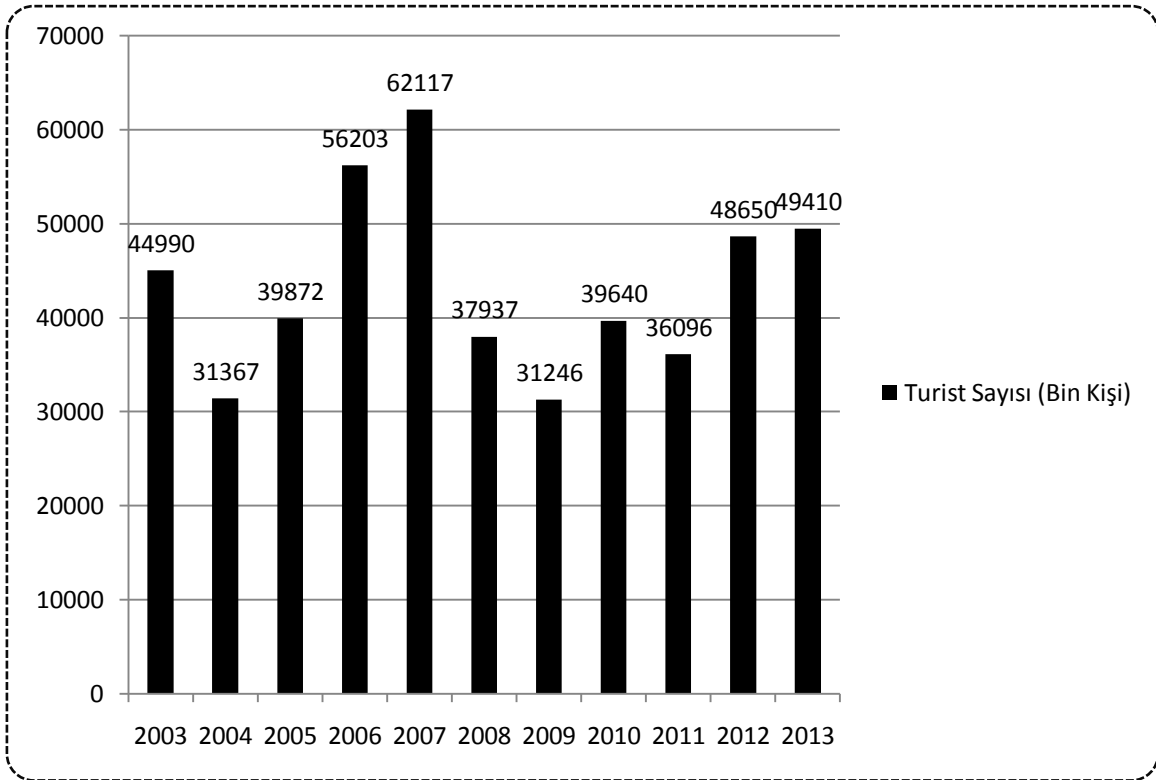

Şekil 2.3 Kazakistan'ın Ülke Genelinde Faaliyet Gösteren Turistik İşletmelerin Toplamının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti, Milli İstatistik Komitesi, Kazakistan'daki Faaliyet Gösteren Şirketlerin İstatistiksel Veriler Bülteni, 2015,

http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersBusinessRegisters?_afLoop=31771061587205032#%40%3F_afLoop%3D31771061587205032%26_adf.ctrl-state%3Djfet4axok_34

Ülkede bulunan seyahat işletmelerinin geri kalan kısmı ise Karaganda, Aktau, Kızılorda, Şimkent, Pavlodar, Kokshetau ve Taraz şehirlerinde bulunmaktadır. Almatı ve Astana'nın ülke genelinde seyahat işletmelerinin en çok yer olmasının temel nedeni de, bu bölgeler ülkenin en kalabalık olmasıyla birlikte, turizm potansiyeli açısından diğerlerine göre daha üstün olması, özellikle iş ve kongre turizmi, kış turizmi gibi turizm türlerinin yoğun olduğu bölgeler olmasıdır.

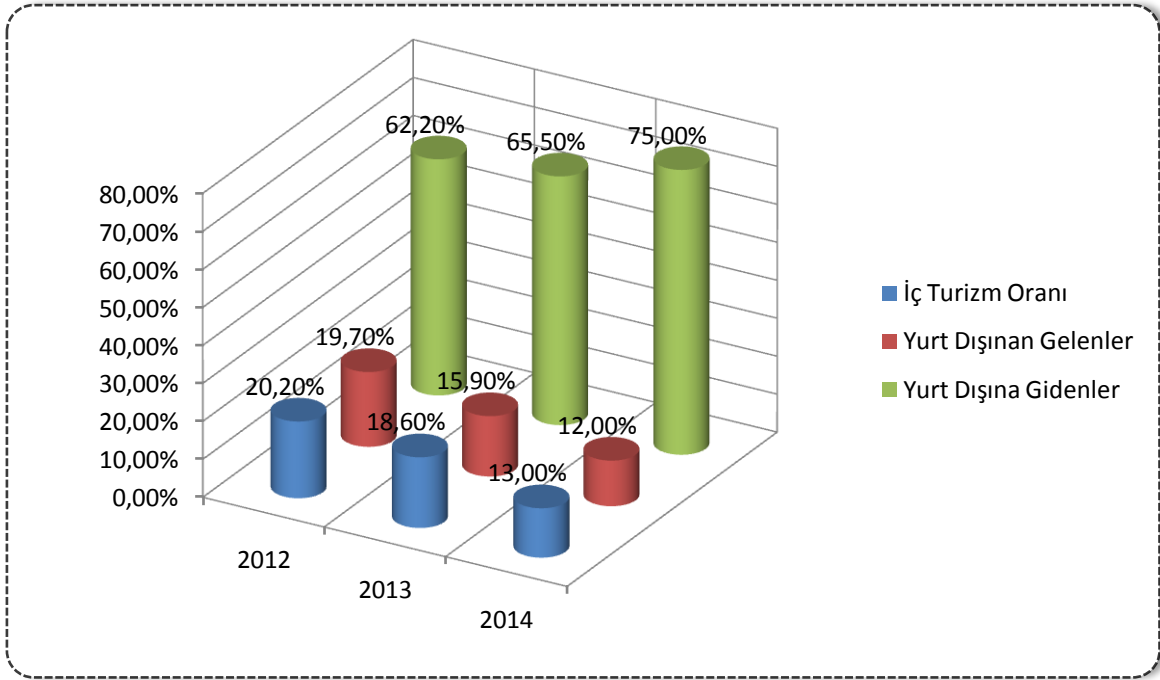

Şekil 2.4 Kazakistan'da Faaliyet Gösteren Seyahat İşletmelerinin Hizmet Sunduğu Yabancı Turist Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti, Milli İstatistik Komitesi, Kazakistan'daki Faaliyet Gösteren Şirketlerin İstatistiksel Veriler Bülteni 2015,

http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersServices?_afLoop=31.770.973.658.068.277#%40%3F_afLoop%3D31770973658068277%26_adf.ctrl-state%3Djfet4axok_17

2003 ve 2013 seneleri arası Kazakistan'da faaliyet gösteren seyahat işletmelerinin ülkeye getirdiği yabancı turistler ile ilgili verilen Şekil 2.4'teki istatistiksel verileri baktığımızda, verilen rakamlar arasında sürekli dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Yani, 2003 yılında ülkeye seyahat işletmeleri aracılığıyla gelen yabancı turistler sayısı 44990 iken, 2004 yılında ise bu rakam % 30'luk eksilme ile 31367 turist sayısına azalma kaydetmiştir. Seyahat işletmeleri aracılığıyla ülkeye gelen yabancı turist sayısı bir sonraki senelerde ise tekrardan hızlı bir artış gösterdiği de görülmektedir. Özellikle 2006 ve 2007 senelerinde %80 ve %72'lik büyük bir oranla 118320 yabancı turist çekmiştir. Bir sonraki senelerde ise ülkeye gelen yabancı turist sayısı yavaş bir dalgalanmayla iniş-çıkışla devam etmiştir. 2012 yılında seyahat işletmelerinin hizmet sunduğu toplam yabancı turist sayısı 48650 bin kişiyle bir önceki seneden %29,6'a artış göstermiştir.

Şekil 2.5 2012-2013 Senelerine Ait Kazakistan Turizminin Genel Görünümü Dağılımı % Üzerinden

Kazakistan'da faaliyet gösteren seyahat işletmeleri dünyadaki yaklaşık 80'e yakın devletle iş birliği içerisinde yukarıda bahsettiğimiz faaliyetler genelinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Almatı şehrinde bulunan 25 seyahat işletmesi ve ülkenin il merkezinden Hindistan'a, Türkiye'ye, BAE, Pakistan'a, Kore Cumhuriyetine, Yunanistan'a ve Polonya gibi devletlere doğrudan charter seferleri düzenlemektedir. Ülkede faaliyet gösteren seyahat işletmelerinin büyük kısmı yurtdışı turları amaçlı faaliyet göstermektedir. Bunun anan nedeni de ülke vatandaşlarından olan iç turizme göre yurt dışı turlarına katılma oranı isteklerinin yüksek olması aynı zamanda ülkedeki iç turizmin genel alt yapısının oluşturulmaması ve gereken kolaylıkların sağlanamaması, bu durumda yurt içi ve yurt dışı turlarındaki fiyat farklılıkların neredeyse benzerlik göstermesi vs gibi birçok nedenlerden bahsedebiliriz. Yukarıdaki verilere baktığımızda 2012 ve 2013 yıllarında ülke genelinde gerçekleşen turist sayılarındaki oranı ortalama 63,85% ile Çıkış turizmi (Outgoing tourism) sahiplenmiştir. İkinci sırada ortalama %39'luk oranla iç turizm gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi yurt dışına çıkanlar sayısı 2013'i yılı bir önceki yıla göre %3'lik bir artış kaydetmişken, yurtdışından gelenler ile iç turizm hareketindeki durum ortalama %3'lik bir gerileme yaşamıştır. 2014 yılında ise geçmiş senelere benzer şekilde devam etmiştir. Bu durumdan özellikle şu olayı varsaymış olabiliriz. Kazakistan turizm pazarındaki dinamik olay ve ülkedeki turizmin gelişmesi doğrudan ülkedeki iç turizminin yeni bir düzene getirilmesine bağlıdır. Yukarıda da görüldüğü gibi ülke vatandaşlarının yurtdışına çıkma oranı artınca,

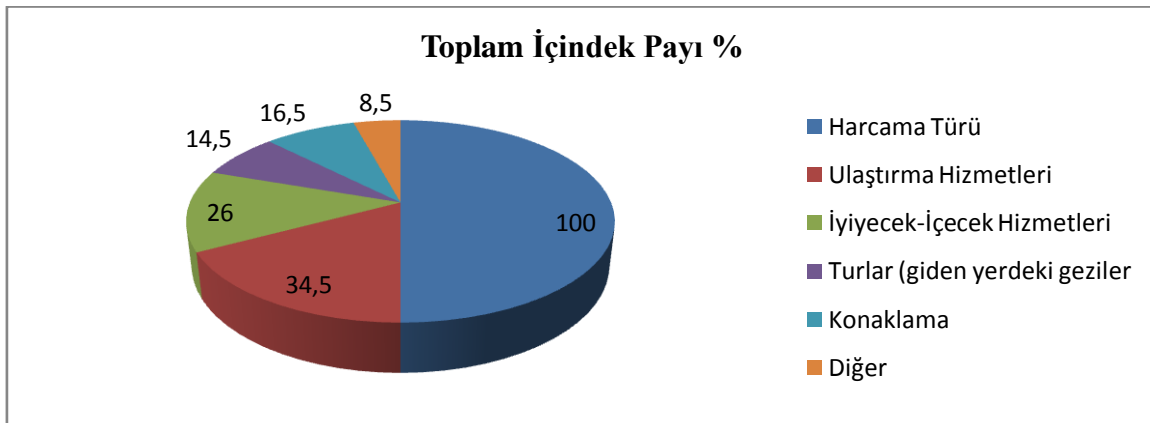

ülkedeki iç turizm pazarında aynı oranla düşüş yaşanmaktadır. Ayrıca yurtdışından gelen turist sayısı da sürekli azalma göstermiştir.

2.3.3.3.Ulaştırma Altyapısı

Ulaştırma hizmetleri turizmde, üretilen ürünlerin ve hizmetlerin dağıtımına yarayan bir mal ulaştırmasından ziyade, turistik mal ve hizmetleri doğrudan doğruya tüketicilerin taşınması ile ilgili bir hizmet faaliyetidir. Turizm ulaştırması, turistlerin turistik amaçlarla yaptıkları seyahatlerde ekonomik prensiplere uygun olarak, turizm pazarlarından turist çekim merkezlerine hızlı, güvenli ve düzenli bir şekilde taşınmasını sağlayan bir hizmet faaliyetidir (Gürdal, 1990: 22).

Turizmde gerçekleştirilen tüm turistik faaliyetlerin temelinde ve her aşamasında ulaşım ve ulaştırma hizmetlerinin büyük ağırlığı vardır. Ulaştırma, turizm talebini çabukluk, ucuzluk, emniyet ve konfor yönünden etkilemektedir. Bilindiği gibi turistlerin çoğunun zamanı ve maddi imkânları sınırlıdır. Dolayısıyla gideceği yere en kısa zamanda, güven içinde, en ekonomik şartlarda ulaşmak isterler ve turizm süresinden maksimum faydayı elde etmeyi amaçlarlar. Seyahat aracının sunduğu konfor ve hız ile ödenen bedel, seyahate katılan insanların sayısı ve nitelikleri üzerinde temel belirleyicileri haline gelmiştir. Turizmdeki ulaştırma hizmetlerinin önemin, bu alanda yaptıkları harcamalarda da açıkça göstermektedir. Tablo: görüldüğü gibi turistlerin seyahat süreci boyunca harcadıkları toplam harcamalarının %35 gibi büyük bir bölümünü ulaştırma hizmetleri sahiplenmektedir (Dallı, 2005: 28).

Şekil 2.6 Kazakistan'ın Turizm Harcamaları İçinde Ulaştırma Hizmetlerinin Aldığı Payı Gösteren Dağılımı

Kaynak: Kazakistan Ulaştırma Bakanlığı İstatistik Komitesi 2015 İstatistik Veriler Bülteni, http://www.stat.gov.kz/faces/respondentsPage/respondentsArhive/respondentsArhive2015/respondentsStatForm2015?_adf.ctrl-state=1017oqo2dl_33&_afLoop=33380418141790308

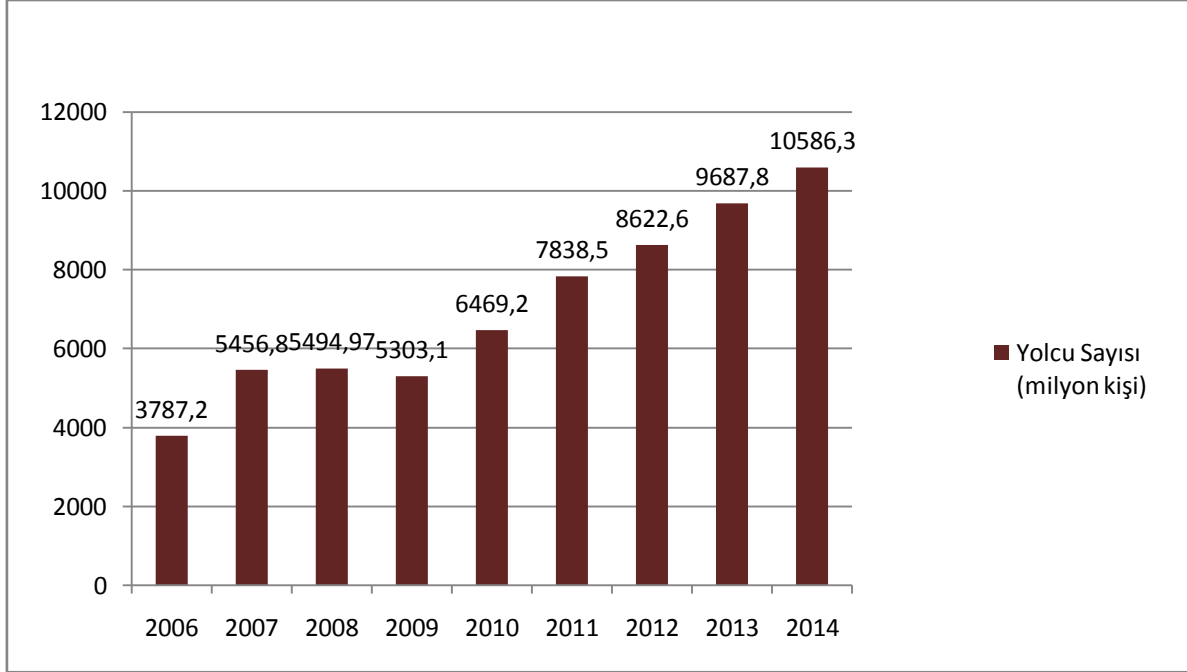
Bir Ülkenin turizm arzı ne kadar zengin ve çekici olursa olsun, turizm talebini etkileyen faktörlerden biri olan ulaşım sanayinde yollar, araçlar ve hatlar mükemmel kaliteli bir şekilde faaliyet göstermedikçe, hizmetler düzenli olarak zamanında yapılmadıkça, ülke içi ve dış ülkelere olan ulaştırma ağında gerekli koordinasyon ve işbirliği sağlanmadıkça kültürel ve ekonomik alanlarda olduğu gibi turistik alanlarda da istenilen sonuçların elde edilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda, ulaştırma bir yerin turistik gelişiminde vazgeçilmez bir önceliğe sahiptir. Bir bölgenin ulaşılabilirliği arttıkça, o yerin doğal, tarihi, kültürel güzelliklerinden çok daha fazla oranlarda yararlanma imkânı doğacaktır ve sonuçta turizm talebi bundan olumlu etkilenecek, turizm gelirlerinde ve turist sayısında artış sağlanacaktır (Ahipaşaoğlu, 1997: 18).

Yukarıdaki bahsettiğimiz faktörleri Kazakistan açısından ele alırsak ülkedeki turizmin gelişmesine olumsuz yönde etkileyen öncelikli faktörlerin başında ulaştırma hizmetleri ve altyapısının büyük etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ulaşım altyapısıyla ilgili çalışmalar ancak Kazakistan'ın Bağımsızlığına kavuştuğu yıldan itibaren ülke genelinde başlatılan ulaşım ve yol altyapısıyla ilgili düzenleme çalışmaları ve çeşitli devlet programları doğrultusunda yola konulmuştur ve bu programlar sayesinde devlet günümüze kadarki kısa bir süre içerisinde ancak ülke içindeki ana ulaşım güzergâhlarındaki sorunlara çözüm üretmeyi başarmıştır. Ülkedeki turizm ve turistik yerlere olan ulaşım altyapısı güzergâhlarıyla ilgili sadece merkezi bölgelerdeki olan bölümlerine çözüm sağlayabilmiştir. Bunun ana nedeni ise ülkenin sahip olduğu büyük coğrafyanın bu tür çalışmalarda zaman sürecine gereksinim duymasına ve ülkedeki turistik güzergâhların da yerleşim olarak bir birinden uzak mesafe sergilemesi ve bu tür altyapı çalışmalarının maddi açıdan da büyük yatırımlara ihtiyaç duyması olarak söyleyebiliriz.

Hava Yolu Ulaşımı: Uluslar arası turizm pazarında önemli rol oynayan ulaştırma hizmetleri basında havayolu ulaşım şirketlerinin önemi çok büyüktür. Günümüz dünyasında uluslararası turizme katılan turistler en çok bu ulaşım türünü tercih etmektedirler. Günümüzde Kazakistan genelinde uluslar arası düzeyde faaliyet gösteren bir tane milli havayolu şirketi “Air Astana” yedi tane uluslar arası havayolu şirketleri “KLM”, “Lufthansa”, “British Airlines”, “Asiana Air Arabia”, “Chine South Airlines”, “Turkish Airlines”, sürekli hizmet vermektedir ve ülke genelinde uluslar arası düzeyde faaliyet gösteren 10 tane havaalanı terminalleri, Astana, Almatı, Aktobe, Atırau, Karaganda, Kostanai, Pablodar, Petropabl, Semei, Oskemen ve Şimkent şehirlerinde bulunmaktadır.

2014 yılındaki istatistiksel verilerin sonuçlarına göre ülke içinde ve uluslar arası düzeyde faaliyet gösteren havayolu şirketleri aracılığıyla gerçekleşen toplam yolcu sayısı

2013 yılında taşıdığı yolcu sayısı 9.687,8 milyon kişi olduğu ve 2014 yılında ise bu rakam %9'luk bir artışla 10.586,3 milyon yolcu olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Kazakistan'da ülke içi ve uluslar arası düzeyde faaliyet gösteren hava yolu şirketlerinin genelinde 2006 ve 2014 seneleri arası gerçekleştirdiği yolcu sayısı verilmektedir.

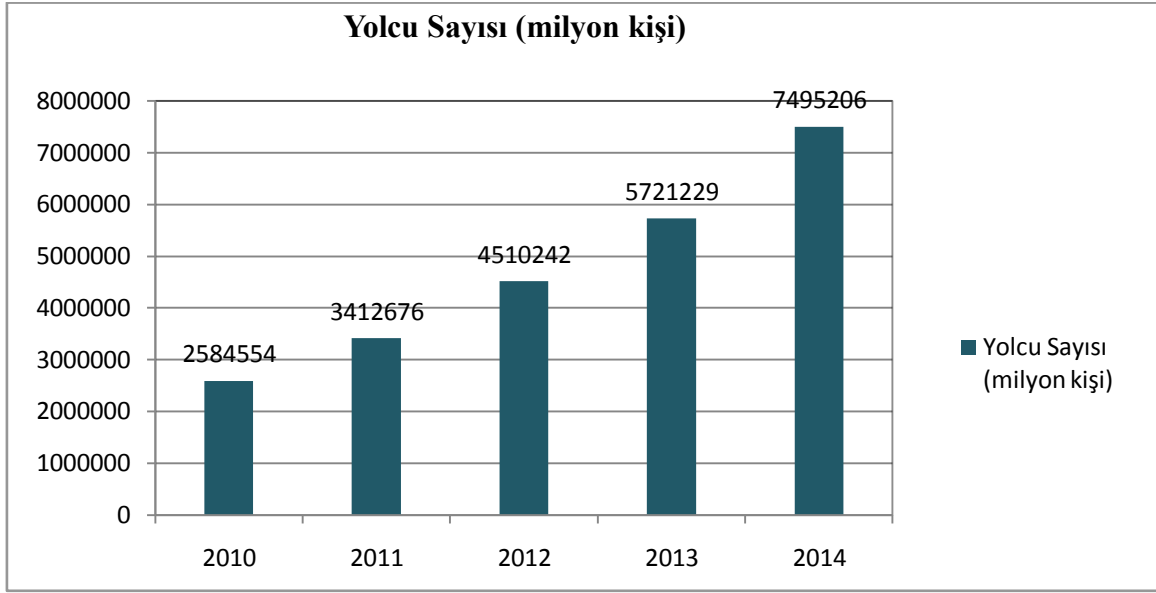
Şekil 2.7 Kazakistan'daki Havayolu Şirketlerinin 2006-2014 Seneleri Arası Gerçekleştirdiği Toplam Yolcu Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: K.C. Milli İstatistik Ajansı Ulaştırma Bakanlığı Verileri üzerinden hazırlanmıştır 2015, http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTransport?_afLoop=31.858.843.341.507.141#%40%3F_afLoop%3D31858843341507141%26_adf.ctrl-state%3Dz3su4dsbr_50

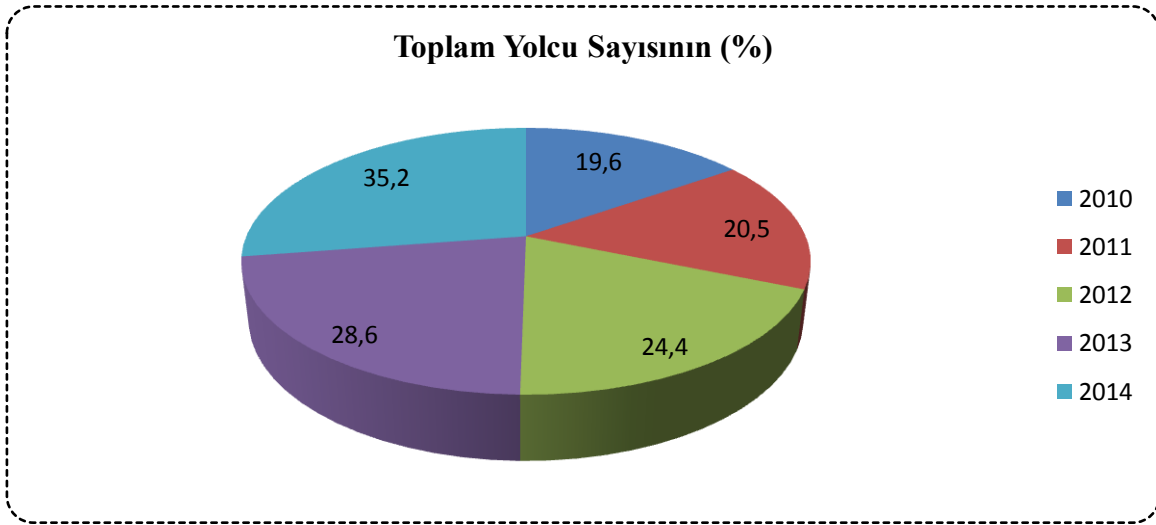
Şekil 2.7'de verilmiş 2006-2014 dönemleri boyunca havayolu faaliyetlerindeki gerçekleşen yolcu sayısındaki durum 2009 yılına kadar bir yavaşlıkla dalgalanma yaşadığını ve 2010 yılından itibaren sürekli aynı düzey üzerinden artışla devam ettiği görülmektedir.

Demir Yolu Ulaşımı: Son dönemlerde uygun fiyatlarıyla, ulaşım kolaylıklarıyla, gelişmiş modern, konforlu hizmetleri ile özellikle iç turizmde öne çıkan ulaşım olanaklarının biride demir yolu ulaşım türüdür. Kazakistan Cumhuriyetinin Milli İstatistik Komitesinin açıkladığı verilerine göre 2014 yılında demiryolu ulaşımıyla yolculuk yapan yolcu sayısı 7495206 olduğu, ülke genelindeki toplam ulaşım araçlarıyla gerçekleşen yolcu sayısının % 35,2'i oluşturduğu görülmektedir. Günümüzde Kazakistan topraklarında kendine özgü 132 demiryolu güzergâhı bulunmaktadır ve bu güzergâhların 69 şehirlerarası, 49 yerel ulaşım, devletlerarası ulaşım 11 ve uluslar arası düzeyde 3 tane demiryolu güzergâhıyla ulaşım

sağlanmaktadır. Bununla birlikte Kazakistan toprakları aracılığıyla BDT devletlerine yönelik ulaşım hizmeti gerçekleştiren 17 demiryolu güzergâhı bulunmaktadır.

Şekil 2.8 2010-2014 Senelerine Ait Kazakistan'daki Demiryolu Ulaşımıyla Gerçekleştirilen Yolcu Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 2.9 2010-2014 Senelerinde Kazakistan Genelinde Tüm Ulaşım Araçlarıyla Gerçekleşen Yolcu Sayısından Demiryolu Ulaşımının Aldığı Payı % Üzerinden Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: K.C. Ulaştırma Bakanlığının istatistik Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır 2015, http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTransport?_afzLoop=31867843043439362#%40%3F_afzLoop%3D31867843043439362%26_adf.ctrl-state%3D49jvkf7yz_42

Günümüzde Kazakistan'daki ulaşım altyapı sistemindeki en çok gelişmiş olan türü ülkedeki demiryolu altyapısıdır. Temeli Sovyet Birliği döneminden oluşturulmaya başlayan demir yol ulaşım altyapısı günümüzde ülkenin tüm bölgelerine ve BDT ülkelerine aynı

zamanda uluslararası düzeyde de çeşitli alanlarda kaliteli, konforlu ve güvenli olanaklarıyla taşımacılık ve ulaştırma hizmetleri sunmaktadır.

Şekil 2.9'da da görüldüğü gibi, ülkedeki faaliyet gösteren tüm ulaştırma hizmetleri (havayolu, karayolu, su ve denizcilik vs) içerisinde demiryolu ulaşımıyla yolculuk yapan yolcu sayısının oranı çok büyük olduğunu ve yolcuların demiryolu hizmetlerine olan tercihlerinin sürekli artışla devam ettiğini görebiliyoruz. 2010 yılında demiryolu ulaşımından yararlanan yolcu sayısı, ülke genelinde ulaşım faaliyetlerinde gerçekleşen toplam yolcu sayısının % 19,6'ı oranını almışken 2014 yılına kadarki beş sene süresinde %15,6'ı artış oranıyla artarak ulaşım hizmetlerinde gerçekleşen toplam yolcu sayısının %35,2'ne ulaşmıştır.

Karayolu Ulaşımı: Diğer ulaşım hatlarından daha sıkı bir ulaşım ağına sahip olan karayolu, turizm yörelerini turizme açar, bir turizm merkezi çevresindeki turist çekiciliklerin merkeze bağlantısını sağlayarak bütünlük oluşturur, turizm bölgeleri arasındaki ilişkiyi sağlar, geçtiği yerler üzerindeki veya yakınındaki doğal ve kültürel değerlerin tanınmasında yardımcı olur. Kazakistan topraklarında kullanımdaki faaliyet gösteren otoyol uzunluğu 87 bin kilometredir ve bu otoyol güzergâhları Rusya ve eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinin yanı sıra Çin, Türkiye ve İran'a ayrıca Karadeniz, Akdeniz ve Hint Okyanusu Limanlarına kadar ulaşım sağlamaktadır. Bununla birlikte 5 Aralık 2000 yılındaki N1809 tarihli KC Hükümeti Kararı ile ulusal öneme sahip olan kamu yolları ülkede turizmin daha da geliştirilmesine ve önemli turistik mekânlara götürmesi amacıyla büyük etkiler yaratmıştır. Bahsettiğimiz bu kamu yolların rotası aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

- a. Taşkent-Çimkent-Taraz-Almatı-Khorgos
- b. Çimkent-Kyzylorda-Aktöbe-Uralsk-Samara
- c. Almatı-Karaganda-Astana-Petropavlovsk
- d. Astrakhan- Atyrau-Aktau-Türkenistan sınırında
- e. Omsk-Pavlodar-Semipalatinsk-Chelyabinsk-Ekaterinburg

Karayolları ağının vatandaşların ve ülke ekonomisinin ihtiyaçlarına göre gelişmesi için Kazakistan kara ulaştırma altyapısının geliştirilmesine yönelik Hükümet kararnamesi ile 2006-2012 dönemini kapsayan devlet programı uygulamaya konulmuştur. Programın ana öncelikleri temel uluslararası transit koridorların yeniden yapılandırılması; karayollarında iyileştirme, köprülerin yeniden yapılandırılması, kırsal yerleşimlere ulaşımın sağlanabilmesi, yerel yolların yeniden yapılandırılmasından oluşmaktadır. Programa göre 7.205 km ulusal yol inşa edilecek ve yeniden yapılandırılacak olup, 1660 km yol tamamen tamir edilecek, 16.800 km yol tamir edilebilecek ve 412 köprü yeniden yapılandırılacaktır. Toplam yeniden yapılandırma için 18.089 km yol tahmin edilmektedir.

Karayolu ulaşımıyla ilgili ülke genelinde hatta uluslararası düzeyde yürütülen bir diğer kapsamlı çalışmada, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in fikri ile ortaya atılarak komşu ülkelerle birkaç memorandumlar gerçekleştirilerek sonuçta uygulama kararı 2009 yılında alınan "Batı Avrupa- Batı Çin" projesidir. Proje kapsamında beş asır geçmişten, Batı ve Doğuyu bağlayan ticari yol "Ulu İpek Yolunun" canlanması, ülkenin transit potansiyelinin geliştirilmesi, ülkenin güney ve batı bölgeleri araç bağı temasının sağlanması, yol boyundaki turizm altyapısının oluşması, tarihi, dini ve Sosyo-kültürel kaynakların korunması ve yeniden canlandırılması bulunmaktadır.

Aynı zamanda, "Batı Avrupa-Batı Çin" araç koridoru Çin'den Avrupa'ya yük taşınmasının en kısa ve hızlı yolu olacaktır. Aynı hareket deniz yoluyla 15 gün alıyorsa, demir yolu aracı ile 45 günde gerçekleştiriliyordu ve bu proje kapsamı sonucunda ulaşım süresi sadece 10 gün olarak gerçekleşmiş olacaktır. Uluslararası transit yolu "Batı Avrupa-Batı Çin" Kazakistan toprağı üzerinden 2787 km uzunlukta oluyorsa, onun 2452'si rekonstrüksiyona verildi. Güzergah ülkenin beş bölgesinden geçecek olup (Almatı, Jambul, Güney Kazakistan, Kyzylorda, ve Aktobe eyaletlerinden) proje 2015 yılında tamamlanacağı planlanmıştır (Adenova, 2013: 122).

Tablo 2.14 2010-2014 Senelerine Ait Kazakistan'daki Karayolu Ulaşımıyla Gerçekleşen Yolcu Sayısı ve Turizm Gelirinden Aldığı Payı Dağılımı Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam Yolcu Sayısı	13.186,5	16.647,2	18.484,6	20.004,3	21.293,2
Karayolu Ulaşımıyla Yolculuk Yapan Kişi Sayısı	10.594,4	13.259,2	14.687,5	15.757,4	16.775,4
Kazakistan'ın Toplam Turizm Geliri Milyar ABD Doları	1,263	1,524	1,572	1,717	1,823
Turist Taşıma (Ulaşım) Geliri Milyon ABD Doları	231	315	225	257	295
Kazakistan Turizminin Toplam Geliri İçindeki Payı %	18.2	20.6	14.3	14.6	16.1

Kaynak: Index Mundi, Country Facts (Mundi Endeksi, Ülkeler Bilgileri),

<http://www.indexmundi.com/facts/kazakhstan/international-tourism>

2010-2014 seneleri arası Kazakistan'da karayolu hizmetlerden yararlanan yolcu sayısı ile ilgili verilen tablo 2.14'e baktığımızda 2010 yılında toplam yolcu sayısının yaklaşık % 80'i bu ulaşım türünden yararlandığı, 2011 yılında ise bu oran bir önceki seneye

göre %25'lik bir artış göstererek 13.259,2'i yolcuyla gerçekleştirmiştir. Bir sonraki dönemlerde ise her yıl bir birine çok benzer bir rakamla, ortalama %10,5'lik bir oran artışıyla 2014 yılı 16.775,4 yolcuyla gerçekleştirmiştir. Bu da belirtilen dönemlerdeki ülke genelinde ulaşım aracılığıyla gerçekleşen toplam yolcu sayısının ortalama %75'lik bir oranına dek gelmektedir. Bununla birlikte 2010-2014 arası Kazakistan'ın turizm sektöründen elde ettiği toplam gelirin %83,8 bu tür ulaşım faaliyetinden sağlandığı görülmektedir.

2.3.3.4. Tanıtım

Turizmde tanıtımı, bir ülkenin turistik potansiyelini oluşturan doğa, kültür, tarih, arkeoloji, deniz, güneş vs gibi temel nitelikleri ve turizm pazarındaki her türlü tutundurma tekniklerini kullanarak, potansiyel turistleri bilgilendirme ve ülkenin turistik değerleri hakkında olumlu imaj yaratma faaliyetlerinin tümü olarak tanımlayabiliriz. Günümüzde uluslararası turizm alanında yaşanan yoğun rekabet ortamında Kazakistan'ın dış aktif turizmden beklediği verimi sağlayabilmesi ve sahip olduğu büyük potansiyeli değerlendirerek ülkeye olan talebi artırabilmesi için öncelikle tanıtım ve imaj yaratma konularına önem vermesi gerekmektedir. İyi yönde oluşmuş bir imaj, bir turistik çekim merkezinin en önemli sermayesidir.

Günümüzde Kazakistan turizm potansiyeli ile ilgili tanıtım konusundaki çalışmalarda yetersiz ve zayıf kalmaktadır. Buna çözüm üretme açısından kamunun ve özel sektörün yaptığı tanıtım faaliyetlerinin mutlaka bir plan, program ve sistem içerisine oturulması gerekmektedir. Tanıtım faaliyetleri ile ilgili çalışmalar Kazakistan'da ikinci dünya savaşından sonraki gelen sanayileşme endüstrisi ile başlamaktadır. Sanayileşme endüstrisinin gelişmesi, ülkenin yer altı ve üst doğal kaynaklarının tanıtılması, dünya pazarlarına çıması, yabancı yatırımcıların ülkeye yönlendirilmesi gibi faaliyetler açısından önem kazanmaya başlamıştır. Ülkedeki tanıtım faaliyetleri gerçekleştirme açısından kurulan ilk tanıtım şirketi 1951 yılında "Reklam ve Ticari Ekipmanlar" adıyla kurularak kısa bir süre sonra tekrardan "Kazak ticari reklam" şirketi olarak değiştirilmiştir. İlk kurulduğu dönemlerde Sovyetler Birliği Yönetimine bağlı kurum statüsünde faaliyet gösteriyordu ve 1981 yılından itibaren Kazakistan cumhuriyetinin kendi yönetimine bağlı faaliyet gösteren kurum statüsüne değiştirilmiştir ve bu kuruma bağlı ülke genelinde "Kik" ve "Tatyana" adında iki tanıtım şirketi faaliyet gösteriyordu.

1990 yılında bağımsızlığına kavuştuğu dönemden sonraki tanıtım faaliyetleri ile ilgili çalışmaların başında 19 Aralık 2003 yılında yürürlüğe giren "Tanıtım ve Reklam" adlı resmi kanun gelmektedir. Bu kanun sayesinde ülke genelinde ve BDT içinden Rusya, Ukrayna ve

Baltık ülkelerinin yönelik yükseköğretim kurumlarında Kazakistan hakkında tanıtım ve reklamcılıkla ilgili eğitim ve kurslar verilmeye başlatılmıştır (Seyfolla, 2015: 2).

Ancak, Günümüzde Kazakistan pazarındaki tüketici malların büyük çoğunluğunu yabancı mallardan oluşması nedeni ile ülkedeki tanıtım faaliyetleri yürüten kurum, kuruluşların çoğu yabancı mal veya ürünlerin ülke genelinde tanıtılmasına yönelik hizmet sunmaktadır. Ülke genelindeki tanıtım kanallarıyla ilgili faaliyet gösteren kurumlara yönelik yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, ülkedeki tanıtım faaliyetleri kanallarında ülke veya ülkeye ait tanıtım faaliyetleri gazete veya dergi tanıtımlarında %40'dan, televizyon ve iletişim kanallarındaki tanıtım faaliyetlerinin %25'den az oranının kullanıldığına ulaşılmıştır. Bu tanıtım faaliyetlerinin de neredeyse %90 oranı sanayi üretiminden gelen mal veya hizmetlere yönelik olduğu bilinmektedir. Buradan da görüldüğü gibi, ülkenin oluşturduğu eşsiz ve güzel doğal kaynaklarıyla ilgili, tarihi arkeolojik ve Sosyo- kültürel varlıklarıyla ilgili özellikle ülkenin turizm potansiyelinin gelişmesine yönelik tanıtım faaliyetlerindeki çalışmalarda eksik ve zayıf kaldığı anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMCILARI ÇEKME AÇISINDAN KAZAKİSTAN'IN KIŞ TURİZM POTANSİYELİ

3.1. Dünya'daki Kış Turizm Potansiyelinin İncelenmesi

İnsanlar, sanayileşmenin getirdiği şehirleşme ortamından ve bu sonuçta çıkan günümüzdeki sanayileşmenin ve şehirleşmenin kirli ortamından, trafik sıkışıklığından ve günlük hayatın sıkıntılarından kurtulmak, dinlenmek, doğa ile yakınlaşmak, temiz dağ havasından yararlanmak, sportif faaliyetlere katılmak için dağlık ve ormanlık bölgeleri tercih etmeye başlamışlardır. Bu tercihler zamanla, doğa yürüyüşü, tırmanma ve kış sporları gibi sportif amaçlı hareketlerinde gelişmesiyle, yaygın olarak yapılan ve birbirine bağımlı olarak gelişen kış turizmi ve kış sporlarına olan talebi arttırmıştır.

Kış turizmi genellikle odağında kayak ve kış sporlarının bulunduğu ve buna uygun karlı ve eğimli alanlara yapılan seyahatleri, konaklama ve diğer hizmetlerden yararlanmayı kapsayan faaliyet ve ilişkilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (İncekara, 1998: 3)

Kış turizmi, büyük ölçüde karlı ortamlara bağlı bir turizm türü olduğu için orta yükseklik ve eğime sahip, kayak ve diğer yürüyüş, tırmanış gibi alışkanlıkların yapılabilmesine imkân sağlayan fiziki çevrelere sahip bölgelerde gelişebilmektedir.

Bir bölgede kış turizminin gelişebilmesi, bu turizm türünün en önemli etkinliklerinden biri olan kayak sporuna uygun kaliteli kar varlığına da bağlıdır. Ayrıca karın yerde uzun süre kalması, belli yükseklikteki yerlere, turistleri taşıyacak telesiyej ve teleski gibi temel bazı mekanik tesislerin bulunması da gerekmektedir. Konaklama ve ulaşım, diğer turizm türlerine göre kış turizminin gelişmesi için daha önemli bir yere sahiptir. Çünkü kış turizminin doğası gereği konaklama tesislerinin belli bir yükseklikteki yerlere kurulması gerekir. Ayrıca bu yüksek yerlerde ulaşım imkânlarının oluşturulması ve kesintisiz olarak sürdürülebilmesi önemlidir.

Kış turizmi faaliyetlerinin en önemli ürünlerinden biri kayak sporudur. Bu spor çoğu insanda bir bağımlılık haline gelmekte ve tatil alışkanlıklarını kış turizmi ürünlerine doğru kaydırmalarına neden olmaktadır. Kış turizmi, ulaşım, konaklama, iletişim gibi fiziki altyapı olanakların yüksek standartlarda sağlanmasını ve bunların da eğlence ve diğer turizm aktiviteleri ile desteklenmesini gerektirmektedir (Türkdoğan, 2010: 12).

Günümüzde dünya genelinde 2000'in üzerinde kayak merkezi bulunmaktadır. Bugün dünyada 10'u kapalı kayak tesisi bulundurmak üzere toplam 80 ülkede kayak tesisi olduğu hesaplanıyor. Ancak bunların 2000 kadarında kayak merkezi var. Toplam telesiyej sayısı da

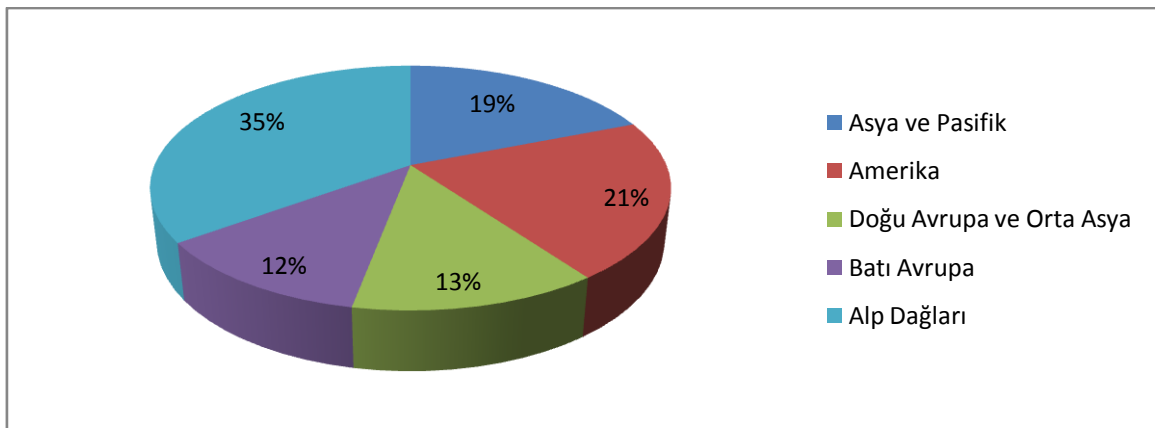
26934. Kış turizmine uygun dağlardaki toplam yatak kapasitesi 6 milyon seviyesindedir. Sektörün büyük çoğunluğu yıllık ziyaretçi sayısı 100 bin ve üzerinde olan kayak merkezlerinde faaliyet göstermektedir. Bu tür kayak merkezlerinin sayısı toplamın % 20'sini oluştursa da, kayakçıların % 80'ini ağırlıyor.

Tablo 3.1 Dünya Genelindeki Kayak Merkezleri ve Telesiyej'lerin Sayısı ve Ülkelere Göre Dağılımı

%	Alpler	Batı Avrupa	Doğu Avrupa ve Orta Asya	Amerika	Asya Pasifik
Kayak Merkezi Dağılımı	36	12	12	22	12
Telesiyej Dağılımı	40	16	15	15	14

Kaynak: TURSAB Kış Turizm Raporu 2014, http://www.tursab.org.tr/dosya/12196/tursab-kis-turizmi-raporu119314251845_1_12196_3978793.pdf

Dünyadaki kayak merkezlerinin %36'ı olan önemli bir kısmı Alp'lerde yer alıyor. Bilindiği üzere, Orta Avrupa'da yer alan Alpler, İsviçre, Avusturya, Fransa ve İtalya boyunca uzanıyor. Bunu % 22'ile Amerika, % 12'lik pay ile Batı Avrupa ve Doğu Avrupa- Orta Asya bölgeleri takip ediyor. Telesiyej dağılımında ise Alp'lerin yüzdesini biraz daha artırarak %40'a çıkardığı göze çarpıyor. Yıllık ziyaretçi sayısı 1 milyon üzerine çıkan 47 kayak merkezi bulunuyor ve bunların da %83'ü yine Alplerde faaliyet gösteriyor (TURSAB Kış turizm Raporu, 2014).

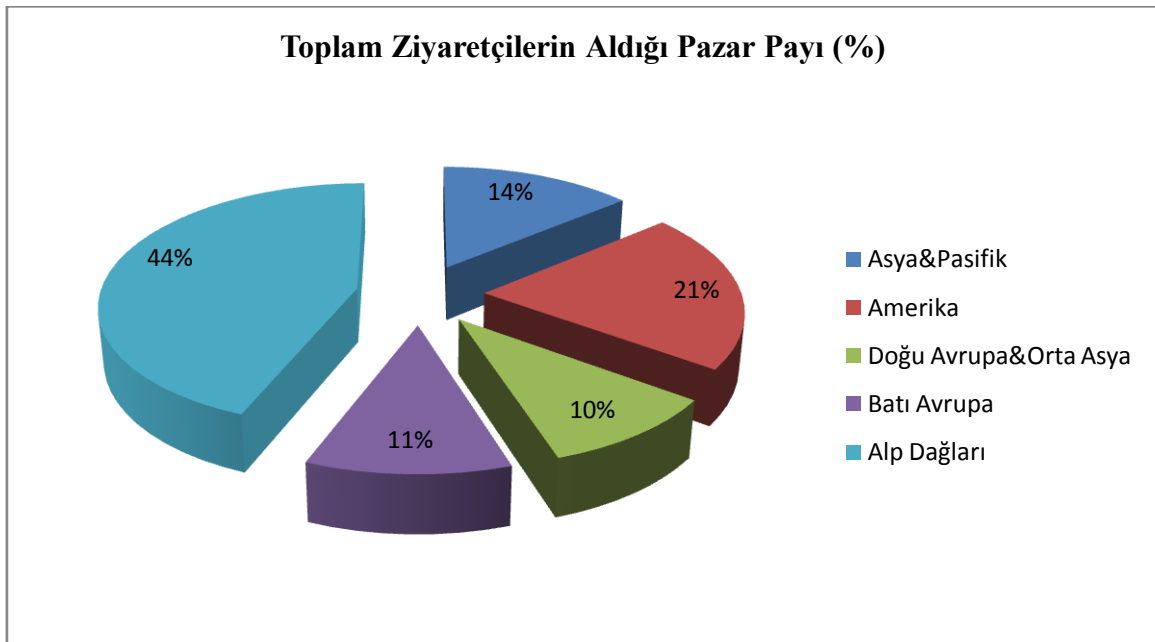
Şekil 3.1Dünya Çapındaki Kayak Merkezlerinin Bölgelere Göre Dağılımı (% üzerinden)

Kaynak: 2015 International Report on Snow&Mountain Tourism, <http://www.vanat.ch/RM-world-report-2015.pdf>

Kış turizm faaliyetlerinin temelini oluşturan dağ ve kayak merkezlerinin dünya çapındaki dağılımını inceleyen Şekil 3.1'e baktığımızda, dünya çapındaki mevcut kayak merkezlerinin büyük kısmını % 35'lik bir oranla Al Dağları, %21 oranını Amerika, %19'luk

oranını Asya ve pasifik bölgeleri oluşturduğu görülmektedir. Yani buradan görüleceği gibi kış turizmi ve kayak spor merkezlerinin Alp Dağları, Amerika ve Asya Pasifik kıtalarında daha çok gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Batı Avrupa %12 ve Doğu Avrupa ve Orta Asya %13'lük payıyla benzerlik göstermiştir.

Yüksek dağ zirveler ile uzun mevsimsel iklim şartları ile kış turizmine büyük potansiyel yaratabilecek olan Orta Asya bölgelerinin, kış turizmi ve kayak merkezleri açısından diğer bölgelere göre zayıf kalması ve gelecekteki geliştirilecek kış turizm pazarındaki fırsatları göstermektedir. Bu potansiyel sayesinde ülke kalkınmasında yurtdışından yabancı sermaye yatırımlarını çekme açısından da ilgi çekebilecek büyük bir hedef pazar olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 3.2 2010-2014 Seneleri Arası Dünya Çapında Kış Turizmine Katılan Toplam Ziyaretçilerin Oranı ve Pazar Payı (%)

Kaynak: 2015 İnternational Report on Snow&Mountain Tourism, <http://www.vanat.ch/RM-world-report-2015.pdf>

2010-2014 seneleri arası dünya çapındaki kış turizmine katılan toplam ziyaretçi sayısının en büyük oranını yinede Alp dağlarındaki destinasyonlar sahiplendiği görülmektedir. Toplam ziyaretçi sayısının % 44'ü bu bölgeye aittir. İkinci büyük oranı ise %21'le Amerika almıştır. Asya ve Pasifik, Doğu Avrupa ve Orta Asya ve Batı Avrupa ülkeleri benzer rakamlarla geri kalan oranları sahiplenmiştir.

Tablo 3.2 2013 Yılına Ait Dünyadaki Kayak Merkezleri ve Ziyaretçi Göstergeleri Dağılımı Tablosu

Ülke	Nüfus	Kayak Alanları Sayısı	Yerli kayakçı katılım Oranı (%)	Yerli kayakçı sayısı	Yabancı Turist Sayısı	Yabancı Kayakçı Oranı (%)
Andora	82627	3	20,0	16.525	1.830,000	95,0
Arjantin	40.482,000	22	2,5	1.012,050	4.300,000	25,0
Ermenistan	2.968,586	3	2,0	59.372	575.000	2,0
Avustralya	21.007,310	10	2,0	420.146	5.600,000	1,5
Avusturya	8.205,533	254	36,0	2.953,992	21.400,000	66,0
Bosna Hersek	4.590,310	11	5,0	229.516	311.000	50,0
Bulgaristan	7.262,675	32	3,0	217.880	5.700,000	25,0
Kanada	33.212,696	288	15,0	4.981,904	15.800,000	13,8
Şili	16.454,143	21	3,0	493.624	2.750,000	15,0
Çin	1.330,044,544	350	0,3	3.325,111	50.900,000	0,5
Çek Cum.	10.220,911	176	20,0	2.044,182	6.100,000	35,0
Finlandiya	5.244,749	76	24,0	1.258,740	3.423,000	17,0
Fransa	64.057,792	325	19,0	12.170,980	74.200,000	28,0
Ermenistan	4.630,841	5	2,0	92.617	1.052,000	10,0
Almanya	82.369,552	510	14,0	11.531,737	24.200,000	10,0
Yunanistan	10.722,816	22	2,0	214.456	14.900,000	10,0
Macaristan	9.930,915	34	5,0	496.546	9.100,000	10,0
İzlanda	304.367	13	20,0	60.873	1.235,000	5,0
Hindistan	1.147,995,904	15	0,1	1.147,996	5.100,000	1,0
İran	65.875,224	19	1,0	658.752	2.034,000	1,0
İtalya	58.145,320	349	8,0	4.651,626	43.200,000	15,0
Japonya	127.288,416	547	9,0	11.455,957	6.800,000	3,0
Kazakistan	15.340,533	10	1,5	230.108	3.447,000	2,0
Güney Kore	48.379,392	18	6,0	2.902,764	7.800,000	10,0
Kırgızistan	5.356,869	16	1,0	53.569	2.147,000	20,0
Yeni Zelanda	4.173,460	25	7,0	292.142	2.458,000	36,0
Norveç	4.644,457	213	25,0	1.161,114	4.300,000	8,0
Polonya	38.500,696	72	6,0	2.310,042	11.900,000	10,0
Romanya	22.246,862	44	3,0	667.406	1.272,000	5,0
Rusya	140.702,096	170	2,5	3.517,552	19.400,000	2,0
Slovakya	5.455,407	91	18,0	981.973	1.298,000	25,0
Slovenya	2.007,711	44	15,0	301.157	1.668,000	17,0
Güney Afrika	48.782,756	1	0,2	97.566	7.000,000	0,0
İspanya	40.491,052	34	5,0	2.024,553	52.200,000	10,0

İsveç	9.045,389	228	20,0	1.809,078	4.900,000	8.0
İsviçre	7.581,520	240	37,0	2.805,162	8.300,000	50.0
Türkiye	71.892,808	16	1,0	718.928	25.500,000	15.0
Ukrayna	45.994,288	41	2,0	919.886	20.700,000	5.0
ABD	303.824,640	481	4,3	13.064,460	54.900,000	5.6

Kaynak: 2014 International report on mountain tourism- Overview of the key industry figures for ski resorts, April 14, http://www.isiaski.org/download/20140517_ISIA_Vuokatti_1b_presentation_vanat.pdf

Tablo 3.2’i incelendiğinde kayak endüstrisindeki büyüklüklerin nüfusa orantılı olarak dengeli bir dağılımın olmadığı 300 milyon nüfusu bulunan ABD’nin yabancı kayakçı açısından pazarın en büyük sahibi olduğu, Avusturya, İsveç ve Norveç %25’in üzerinde yerli kayakçı katılımı oranı ile öndeki üç ülkeyi oluşturduğu görülmektedir. En fazla yerli kayakçı ABD, Fransa ve Almanya’da bulunmakta her yıl yaklaşık 12 milyon kayakçı ülkelerindeki kayak merkezlerini kullanmaktadırlar.

Dünya kış turizminde ilk üçü oluşturan Fransa, ABD ve İspanya’da yabancı kayakçı açısından bakıldığında sadece Fransa’da hissedilir bir ağırlığın olduğu görülmektedir. Diğer taraftan tabloda yer alan tüm ülkelerde yerli kayakçıların pazardaki ana kitleyi oluşturduğu sadece Andora, Avusturya ve İsviçre’de %50-90 arasında yabancı kayakçı oranının olduğu gözlenmektedir.

3.2. Kazakistan’ın Kış Turizm Potansiyeli

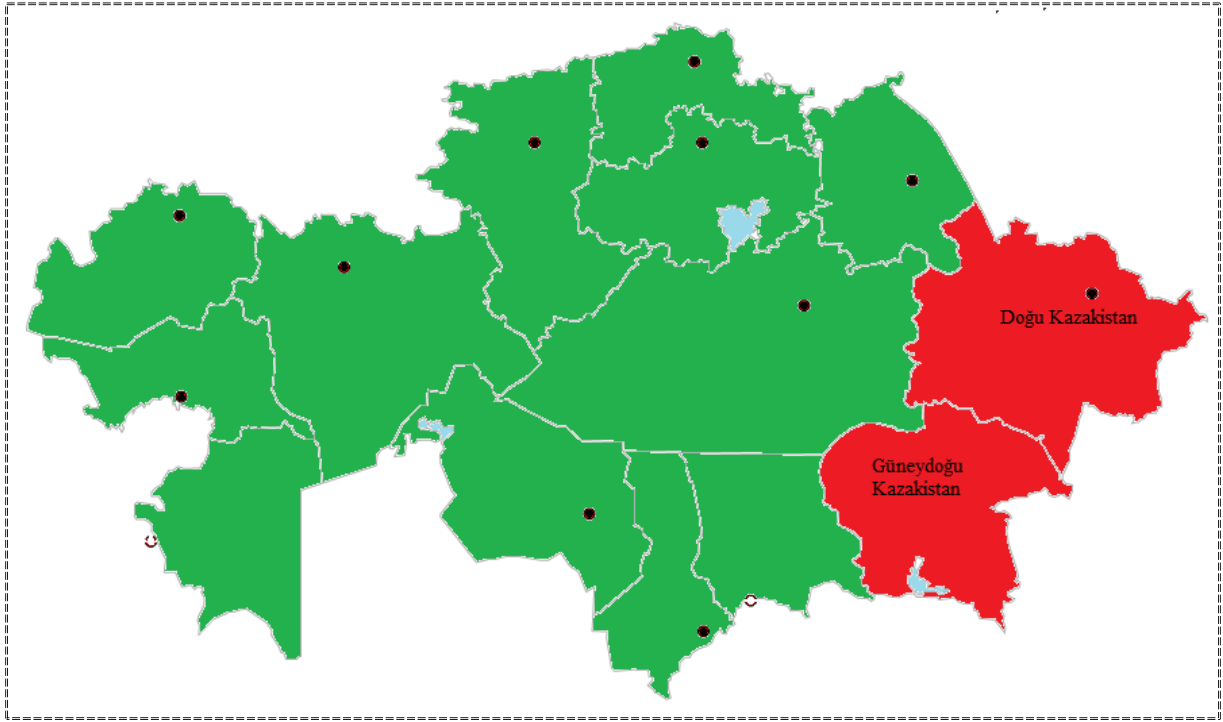
Yeryüzü şekilleri açısından büyük çeşitlilik gösteren Orta Asya coğrafisinde dağlar geniş bir yer tutar ve dünyadaki en yüksek dağ zirvelerinde bu bölgede bulunmaktadır. Orta Asya’daki dağların turizm açısından çekiciliği her geçen gün artmaktadır. Bu büyük coğrafide başta Pamir Dağları olmak üzere, Tanrı dağları (Tien Şan) ve Altay Dağları, dağcılık ve turizm bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, dağların çok yüksek oluşu (7000-8000 m), ikincisi ise buraların Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya başta olmak üzere dünyanın diğer kıtalarındaki dağlara göre daha bakir olmalarıdır. Yukarıda bahsettiğimiz dağların büyük bölümü Kazakistan coğrafisinde yer almaktadır. Özellikle ülkenin güney ve güneydoğu bölgelerinde yer alan Tanrı dağları ve Altay Dağları kesimlerinin yüksek zirveleri, geniş yamaçları, kar kalınlığı ve uygun iklimi yüksek sezon şartları ile kış turizmi açısından bölgeye büyük potansiyel yaratmaktadır.

Tanrı Dağları (Tien Şan): Bugünkü siyasi coğrafya konumuna göre, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Çin’in Sincan Uygur Özerk bölgesinin merkezi kısımlarına yayılır. Tanrı Dağlarının toplam 1.000.000 km² alanı kapladığı hesaplanmıştır. Tanrı Dağlarının bir

bölümü ise Kazakistan'ın güney kesimlerinde yer almaktadır. Altay Dağları: kuzey batıdan güneydoğuya doğru, Rus, Moğol ve Gobi- Altay olarak uzanan üç parçadan oluşur. Toplam uzunluğu 2.120 km olup Kazakistan bölgesine ait olan kesimi ise ülkenin doğusundaki Öskemen kentinin 300 km doğusunda bulunan 4.506 m yükseklik zirveye sahip Beluha dağıdır.

Günümüzde Kazakistan'ın doğu ve güneydoğu topraklarında yer alan bu iki dağ, yüksek zirveleri ile oldukça uygun iklim şartlarıyla, üzerinde bulundurduğu kar kalınlığı ve başka bunun benzer önemli olanaklarıyla ülkede kış turizmine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde, kış turizmi ve kayak merkezleri ve dağa tırmanma “Alpinizm’in” gelişmesinde, Alp Dağları başta olmak üzere Avustralya ve Amerika ülkelerindeki dağların kış turizmine yarattığı potansiyeli kendinde bulundurmaktadır. Ancak günümüzde bu bölgelerin kış turizmi açısından yeterli derecede değerlendirilmemesi, altyapı hizmetlerinin tamamlanmaması, ülkenin bulundurduğu potansiyel ile ilgili uluslar arası düzeyde tanıtımın yetersiz kalması bu bölgenin kış turizmi açısından gelişmesini kısıtlamaktadır.

Sadece 2010 yılından itibaren Kazakistan Cumhuriyetinin uyguladığı bölgesel kalkınma programları kapsamında, 29 Aralık 2012 yılında devlet başkanı Nazarbayev'in No: 1761 sayılı kararnamesi ile yürürlüğe giren “2013-2020 Turizm Geliştirme” programı sayesinde çalışmalar başlatılmıştır. “2013-2020 Turizmi Geliştirme” programının ana özelliği de ülkenin bulundurduğu turizm potansiyelini bölgeler açısından turizm türlerine göre incelenerek değerlendirilmesi planlanmıştır. Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda Kazakistan'ın doğu ve güneydoğu bölgesi, ülkedeki kış turizminin gelişmesi açısından büyük potansiyel sergileyen en uygun bölgeler olarak seçilmiştir ve bu bölgelere yönelik “Kış Turizminin Geliştirme 2020” devlet program ve altyapı projeleri hazırlanmıştır.

Şekil 3.3 Kazakistan'ın Siyasi ve Fiziki Haritası

Kaynak: <http://tr.freemeteo.com/havadurumu/?language=turkish&country=kazakhstan>.

Yukarıda verilen Şekil 3.3'teki haritada kırmızı rengi ile boyanmış olan bölge, Kazakistan'daki kış turizmin geliştirilmesine yönelik devlet tarafından program kapsamına giren doğu ve güneydoğu bölgesidir. Ülkedeki kış turizmine yönelik yapılan faaliyetlerin büyük kısmı bu bölgelerde gerçekleşmektedir. Geçmişten günümüze kadar gerçekleşen uluslar arası düzeydeki tüm sportif faaliyetler, olimpiyatlar, kış turizmine yönelik çeşitli faaliyetlerin çoğu bu bölgede düzenlenmektedir. Özellikle güneydoğu bölgesindeki Almatı şehri çevresindeki uluslar arası düzeydeki kayak merkezleri, çeşitli sportif faaliyetler kompleksi, ayrıca Kazakistan'da gerçekleşen "2011, 7. Asya Kış Olimpiyatları" açısından çok büyük rol oynamıştır. Kış olimpiyatları oyunlarında gerçekleşen faaliyetlerin türünün yaklaşık % 90'dan fazlası bu bölgede gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu bölgenin ağırladığı turist sayısında da son yıllarda çok büyük artışlar yaşandığı ve ziyaretçiler tarafından çok büyük ilgi çekmeye başladığı görülmektedir. Özellikle, kış mevsiminde, Aralıktan, Şubat ayı sonlarına kadarki sürede bu bölgeye olan talep artışının çok yüksek olduğu ve bölgede bu talepleri karşılayabilecek kadar altyapı potansiyelinin yetersiz kaldığı ve bununda bazı olumsuz faktörlerin oluşmasına sebep doğurduğu görülmektedir.

3.2.1. Almatı Kentinin Kış Turizm Potansiyeli

Almatı kenti, Kazakistan'ın güneydoğusunda Tien Şan alatav "Tanrı Dağı" platosunda yer alıyor. Günümüzde yaklaşık üç milyon nüfusu ile Orta Asya'nın en gelişmiş kozmopolitin şehri olarak sayılmaktadır. Tarihi ipek yolu üzerinde olan bu şehir, tarihi eserleri, parkları, yaklaşık yarım saat içerisinde ulaşabileceğiniz dağların manzarası, kış turizmi, tiyatrolar, müzeler ile pek çok turiste ev sahipliği yapıyor. Aynı zamanda iş seyahatlerinde de Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri, Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan arasında önemli ulaşım noktalarından biridir.

Elma'nın anavatanı olarak bilinen Alma-ata'nın ismi, şehirde bulunan binlerce çeşit elma ağacından geliyor. İklim açısından özellikle kış aylarında hafif iklime ve yüksek kar yağışına sahiptir. Yaz aylarında hava sıcaklığı ortalama 22 derece olup, kış aylarında ise -8 dereceye ulaşmaktadır. Kıta iklimine sahip Alma-ata da gündüz ve gece sıcaklığı arasında önemli farklar olur. Özellikle kış aylarında geceleri hava sıcaklığı -26 derecelere kadar düşebilir. Kış sporları açısından oldukça uygun bir kent olarak bilinmektedir.

Almatı eyaleti turizm başkanlığının 2014 yılında verdiği istatistiksel verilerine göre, bölge genelinde 528 turistik hizmette faaliyet gösteren kurumların bulunduğu ve bunların 143 konaklama, 113 avcılık turizmine yönelik, 44 termal turizmi tesisleri, 17 kamplar, 205 küçük ve orta boy tatil köyleri, 6 tanede turizme faaliyet gösteren diğer tesisler bulunmaktadır.

Ülkedeki, altyapı hizmetleri Sovyet Birliği döneminde oluşturulan ve günümüze kadar yerli ve uluslar arası düzeyde, gelen ziyaretçilere kış turizmine yönelik faaliyet gösteren, dünyaya tanınmış "Şimbulak", "Medeo" gibi kayak merkezleri bulunmaktadır. Bununla birlikte ülkenin bağımsızlık sonrası faaliyete geçirilen ve önümüzdeki dönemlerde bölgede kış turizmini geliştirmeye yönelik planlanan, hatta bazılarının inşaat yapıları başlatılarak tamamlanması devam eden projeler bulunmaktadır.

"Şimbulak"Kayak merkezi deniz seviyesinden 2260 metre yükseklikte, güneydoğu Kazakistan bölgesindeki Altay dağlarının en güzel geçitlerinden birisinde, Almatı kent merkezinden 25 km uzaklıkta bulunmaktadır. Kış aylarında ortalama soğukluk -7 derece olup, ideal güneşli iklim şartlarına sahiptir. Ortalama kar kalınlığı 150 cm olup bölgede Kasım ve May arasında yüksek miktarda kar yağmaktadır. Kayak merkezinde, yeşil, mavi, üç adet kırmızı ve bir adet siyah pistten oluşan sekiz kayak pisti bulunmaktadır. Bununla birlikte 2003 yılında ekstrem kayak sevenlerin hizmetine dört kişilik teleferik hattı hizmete açıldı ve 2001'de ise bölgede gerçekleşen 7. Asya Kış olimpiyatlarına olan hazırlık sayesinde teleferiklerin tümü yenilenip yerine gondolsalı teleferikler hizmete açıldı. Bu asansörler kayak severleri 2260 metreden 3163 metreye kadar çıkarabilmektedir.

“Şimbulak” aynı zamanda sadece Kazakistan’ın değil, bütün BDT bölgesinin gözbebeğidir. Kar kalitesi, hem tutma hem de kayma bakımından çok yüksektir. Özellikle kayak severlerden yeni başlayanlar için, bu bölgenin daha düz ve yumuşak pistlere, hem profesyonel kayakçılar için uzun, virajlı ve hızlı iniş pistlerine, snowboardçılar için ise éhalf pipe” ve ekstrem pistlere sahip olmasıdır. Aynı zamanda “Şimbulak” pistleri Uluslararası Kayak Spor Federasyonu (FİS) sertifikalıdır. Hızlı iniş ve slalom-giant pistleri ise zorluk bakımından dünyadaki ilk 10’a girmektedir. Şubat 2011’de düzenlenen 7. Asya Kış Olimpiyatlarında “Şimbulak” kayak merkezi slalom, süper-giant ve hızlı iniş yarışlarına ev sahipliği yapmıştır.

“Şimbulak” Kayak merkezinin özelliklerinin kısaca aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz;

- En uzun Pisti – 3800 metre;
- Genişlik – 100 ile 600 metre;
- Kayma yüksekliği – 2260 ve 3163 metre arası;
- Ortalama eğim – 45 derece;
- Genel kayma gölgesi – 99 dönüm (acre);

Kayak merkezi yukarıda bahsettiğimiz hizmetler dışında ekstra olarak; Teleferik ve teleserj asansörleri, ulaşım, konaklama, kayak okulu, snowpark, kayak ekipmanı kira ve bakım istasyonu, spor ekipmanı mağazası, restoran ve barlar, açık hava kafeleri, çocuk oyun alanları, eğlence programları, kızak ve balonla kayma alanları gibi hizmetleri sunmaktadır. Bunun dışında spor etkinlikleri ile ilgili, kayak, snowboard, snowlide ve özellikle kış sezonlarında ise profesyonel ve amatör yarışlarında sürekli düzenlenmektedir.

“**Akbulak**” Kayak merkezi Almatı kentinden 35 kilometre uzaklıkta olup Talgar şehri ve Talgar dağlarının eteğinde bulunmaktadır. Pist uzunluğu 5000 metre olup, pist eğimi 55 derecedir. Teleferik hattının uzunluğu 3700 metredir. En yüksek zirvesi deniz seviyesinden 2700 metre yüksekliktedir. Kayak tesisinde ana piste hizmet veren gandolalı teleferik bulunmaktadır. Onun arkasından ana pistin devamı olan piste koltuklu teleferiklerle ulaşılabilir. Yeni başlayanlar için küçük pist çalışmakta, ayrıca kızakçılar için özel pist bulunmaktadır. Ana pistin devamı olan pist seviye olarak siyah pisttir ve gondolalı pistin sonunda başlayarak en yüksek tefeye kadar uzanmaktadır.

Aynı zamanda Yerel dağlar flora ve fauna açısından eşsiz ve güzeldir. Kayak yaparken, nefis yeşillik kokusunu içinize çekebilir. Ayrıca önünüzde yüzlerce kilometrelere uzanan Yedisu (Jetisu) vadisinin baş döndürücü manzarasını seyredebilirsiniz. Şehir yorgunluğunu atmak isteyenler yazın buz gibi dağ nehri, köpüklü şelaleler, etraftaki kadifemsi bitki örtüsünün keyfini çıkartabilirler. Biraz daha yüksekte sizi gelincik, yonca ve peygamber

çiçeği, yabani soğan kaplı inanılmaz güzellikteki çayırıklara karşılaşılabirsiniz. Biraz daha tırmanırsanız, buzlu taş manzarası ortaya çıkar. Talgar buzulları dağcıların vazgeçemediği ziyaret bölgesidir. Buranın en yüksek noktası – Talgar tepesi (4973 metre) sadece en iyi dağcıların erişebildiği bir tepedir.

“Tabagan”Kayak merkezi Almatı kentinden 25 km uzaklıkta yer almaktadır. Her seviye kayakçılar için pistleri bulunmaktadır. Ülkedeki iklim kışın çok yumuşak olmasına rağmen karı bol olup, kayak sezonu Aralık ayının ortasından Nisan ayının ortasına kadar sürmektedir. Ayrıca kar üretim makineleri sezonu biraz daha uzatabilmekte. Kayak merkezinde 2 kişilik teleferik ile 2 telesierj hattı bulunmaktadır. Kayak alanı ise 55 dönümdür. Tabagan’da gecede kayılabiliyor. Snowboard için özel pisti ve snowparkı var, kış aylarında Snowboard Federasyonu Kupa yarışları Tabagan’da yapılmaktadır. Geceleri tesiste konaklayanlar müzik ve ışık gösterilerine katılabilir, renkli ışıklarla aydınlatılmış pistlerde güvenli bir şekilde kayabilirler. Kayak merkezinde ziyaretçiler kayak ve snowboard dışında kar mobilleri kiralayıp tepeleri keşfe çıkabilirler. Tesiste çocuk kar mobilleri de bulunmaktadır. Aynı zamanda “Tabagan” turistik merkezi dağ turizminin geliştirilmesi için tüm koşulları sağlamaktadır. Tesisi yaz aylarında farklı eğlenceleri sunmakta; at çiftliğinde keyif yapılabilir, çimenliklerde kaymayı deneyebilir, kurumsal toplantı veya eğlenceler düzenlenebilir.

“Medeo”Dünyadaki en büyük spor kompleksleri sırasında yer alan “Medeo” yapay buz kayak merkezi Almatı kentine 18 km mesafe, Küçük Almatı geçsinde deniz seviyesinden 1691,2 metre yükseklikte yer almaktadır. İlk Altyapı çalışmaları Sovyetler Birliği dönemine ait olan spor kompleksinin ilk inşaat faaliyetleri 1949 yılında başlamıştır. İlk kez 1951 yılında doğal buz pisti olarak kullanılmaya başlamıştır ve 1972 yılında “Medeo” spor kompleksi olarak inşa edilmiştir. Yapay buz kayak merkezinin toplam alanı 10,5 bin metre, koşu genişliği 5 metre olup 400 metre dönümüne sahiptir. Kayak pisti merkezinin ana bölümü hokey ve figür patenti oyunlarına yönelik tasarlanmıştır. 12.500 koltuk kapasitesine sahip olan kompleks aynı zamanda 2 tane yüzme havuzu ve spor salonu, otel, yemek odası, sinema, kütüphane ve medya merkezi faaliyetleri sunan idari bölümleri de bulundurmaktadır. Kayak merkezindeki yapay buzun kalınlığı yaz mevsiminde 3-4 santimetre ve kış sezonlarında ise 10-15 santimetre ulaşmaktadır ve kompleks günlük 9 bin ziyaretçiyi ağırlayabilme kapasiteye sahiptir. Bu tip spor faaliyetlerinden günümüze kadar gerçekleşen olimpiyat kayıtlarının yaklaşık 150’den fazlası bu kayak merkezinde gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte 19 Aralık 2012 tarihli “Almatı ve Almatı kenti yakınlarındaki bölgelerde geliştirilmesi gereken dünya standartlarına uygun kayak merkezleri” adlı devlet başkanı Nazarbayev’in No: 1761 sayılı kararnamesi ile başlatılan devlet programı kapsamında

başlatılan bazıları tamamlanmış olan günümüzde faaliyete sunulan “Akbulak”, “Tabagan”, kayak merkezleri başta olmak üzere, “Alatau”, “Taujetisu”, “Dolina-3”, “Talhiz”, “Moinak” turizm üssü ve Kaskelen, tekeli bölgesinde inşaatı devam eden kayak merkezleri ve yatırım bekleyen projeler bulunmaktadır.

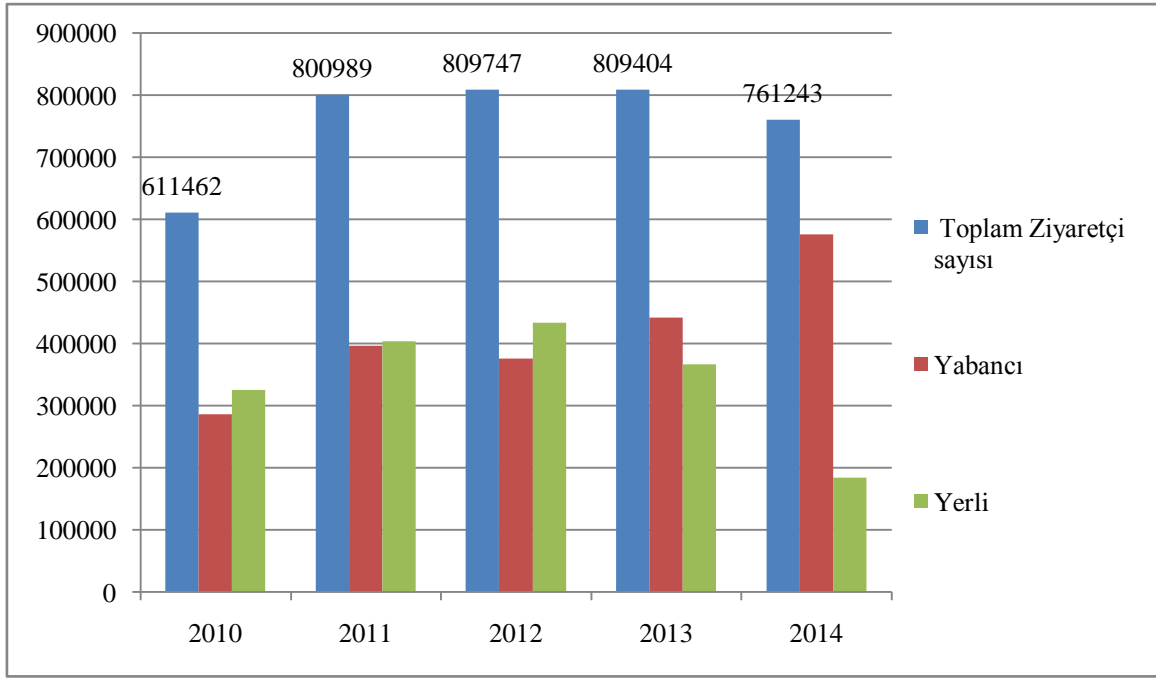
Tablo 3.3 2010-2014 Yıllar Arası Almatı Şehrine Gelen Yurtiçi ve Yurtdışı Ziyaretçilerin Sayısı Dağılımı Tablosu

	Toplam Ziyaretçi Sayısı	Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Yerli Ziyaretçi Sayısı
2010	611462	286119	325343
2011	800989	396588	404401
2012	809747	376048	433699
2013	809404	442066	367338
2014	761243	576432	184811

Kaynak: K.C. Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, Almatı Şehrinin İstatistik Bölümü, 2015, http://www.almaty.stat.gov.kz/index.php?option=com_content&view=category&id=88&Itemid=163&lang=kz

Almatı kentine 2010-2014 yıllar arası ziyarete gelen toplam ziyaretçi sayısını inceleyen tablo 3.3’e baktığımızda, son beş senede Almatı kentinin ağırladığı ziyaretçi sayısı ne yazık ki bir milyona ulaşamadığını görmekteyiz. Turist çekme açısından yüksek potansiyele sahip Kazakistan’ın başlıca şehirlerinin biri olan Almatı’nın geride kalmasının başlıca nedenleri ise, bölgedeki potansiyeli değerlendirmeye yönelik turistik altyapı hizmetlerinin yetersiz kalması, ülkede bulunan sayısız doğal kaynaklarla ilgili tanıtımdaki zayıflık, ayrıca bölgedeki faaliyet gösteren turistik işletmelerin, konaklama sektörlerinin uyguladığı fiyat politikasının çok yüksek olması, sunduğu hizmette karşılığını verememesi, yerel halkın turizm anlayışının oluşmaması, kaliteli eğitim sistemlerinin olmaması bunun sayesinde eğitimli iş gücünün yetersizliği vs gibi faktörlerin etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3.3’teki verilere bakarsak bölgeye en çok turisti gelen yıl olarak 2011-2012 seneleri görülmektedir (809,747 ziyaretçi). Buna da 2011 yılında gerçekleşen 7. Asya kış oyunları olimpiyatlarının büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ziyarete gelen toplam ziyaretçi sayısından, yerel ve yabancı ziyaretçi sayısı arasında da büyük farklılığın olmadığı görülmektedir. Buradan da yerel halkın katılım potansiyeline göre yurtdışından bölgeye olan ilginin yüksek olduğunu anlayabiliriz.

Şekil 3.4 2010-2014 Seneleri Arası Almaty Şehrini Ziyaret Eden Yerli ve Yabancı Turist Sayısı

Kaynak: K.C. Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, Almaty Şehrinin İstatistik Bölümü, 2015, http://www.almaty.stat.gov.kz/index.php?option=com_content&view=category&id=88&Itemid=163&lang=kz

3.2.2. Doğu Kazakistan Bölgesinin Kış Turizm Potansiyeli

Doğu Kazakistan eyaleti, 76-87C doğu enlemleri ile 47-51C kuzey boylamları arasında yer alan geniş bir coğrafi bölgedir. Bölgenin yüz ölçümü 283.000 km² olup, sınırları kuzeyde Rusya Federasyonu'nun Altay sahası, doğu ve güneydoğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneybatıda ise Alaköl (Alacagöl) ve Sasikköl gölüne kadar uzanmaktadır.

Aynı zamanda doğu Kazakistan'ın tarihi, siyasi ve kültürel gelişiminde Güney Sibirya'daki en yüksek bölge olan Altay Dağ silsilesinin önemi çok büyüktür. Kazakistan Altay'ı, Altay Dağları silsilesinin güney, güneybatı bölümünü kuşatmaktadır. Bölgenin en yüksek zirvesi 4506 metre yüksekliği ile birlikte kaplanan kalın karları, geniş buzlukları ve uygun iklimi ile ülkedeki kış turizmine, kayakçılar ve dağ tırmanıcılarına büyük potansiyel yaratmaktadır (Gürsoy, 2012: 5).

Aynı zamanda Doğu Kazakistan doğal kaynaklar bakımından da çok zengin yatakları olan bir bölge olarak bilinmektedir. Bölgede Mendeleyev tablosunda kaydedilen maddelerin neredeyse hepsinin yatakları bulunmaktadır. Ayrıca bölge farklı açılardan da çeşitli avantajlara sahiptir. Örneğin: Doğu Kazakistan bölgesinin tabiatı insan eli değmemiş bir güzelliğe sahiptir. Bölgede bulunan ormanlar hala detaylı olarak incelenmemiştir. Doğu Kazakistan doğasının güzelliğinden dolayı buraya gelen turistler tarafından ona "Küçük

İsviçre” adı verilmiştir. Bölgenin benzersiz güzel tabiatı Doğu Kazakistan’da turizmin gelişmesine imkân sağlamaktadır. Aynı şekilde zengin ve sulu nehirler, göller ağının mevcut olması tarımın gelişmesi için çok uygundur. Fakat devlet tarafından bu avantajlar hiç dikkate alınmamaktadır. Bununla birlikte turizm sektörünün geliştirme isteği ile bu işe el atan özel girişimcilerin çalışmaları devletin bürokratik sistemi tarafından durdurulmaktadır. Doğu Kazakistan, hem doğal kaynaklar açısından hem de tabiatı açısından büyük avantajlara sahip olmasına rağmen bölgede çok sayıda sanayi tesisleri ve işlenen madenler yüzünden çevreyle ilgili krize girmektedir. Bölgenin çevreyle ilgili eksenli sorunları ülkede turizmin gelişmesine, turizm sektörüne yönelik altyapı yatırımlarının çekilmesine engel yaratmaktadır (Okassova, 2012: 63).

Ülkenin doğusunda bulunan Kazakistanlı Altay dağ yamaçları bölgede kış turizminin gelişmesi açısından çok büyük potansiyele sahip bölge olarak bilinmektedir. Yamaçlarında bulundurduğu kalın kar oranı ve kaplanan çok büyük buzluk alanları ve bölgedeki kış mevsiminin uzun sürmesi ile birlikte, Altay ile Sibiryadağlarının en yüksek zirvesi olan “Beluha” zirvesinin (4506metre) bu bölgede olması ülkenin kış turizm potansiyelini daha çok güçlendirmektedir. Günümüzde “Beluha” zirvesi dağ tırmanıcıları ve kayakçılar tarafından çok büyük ilgi duyarak tercih edilmesine rağmen bölge kış turizmi amaçlı ziyaretçilerin beklentilerini karşılama açısından çok geride kalmaktadır. Bulundurduğu potansiyeli esasa alarak değerlendirme yaparsak bölgede, ziyaretçileri ağırlayan uluslar arası düzeydeki kayak merkezleri sayısız kadar yetersiz olup turizm altyapısı ile ilgili çalışmaları devlet tarafından hiç ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Devlet tarafından bölge kalkınmasına yönelik yapılan günümüze kadarki çalışmaların büyük bölümü ülkedeki turizm sektörüne yönelik değil, diğer sanayi kollarının altyapı hizmetlerine yönelik yapılmıştır. Bölgenin bulundurduğu turizm potansiyeli ile, özellikle kış turizm potansiyelinin geliştirilmesi, altyapı hizmetlerinin tamamlanması veya yenilenmesi, genel olarak bölgenin kış turizm açısından değerlendirilmesi ile ilgili çalışmalar ancak 2012 yılından itibaren devlet başkanı Nazarbayev’in, doğu ve güneydoğuda kış turizminin geliştirilmesine yönelik uyguladığı No: 1761 sayılı kararnamesi ile ele alınmaya başlamıştır. Program sayesinde ülkede uluslar arası düzeydeki “Beluha” kayak merkezi başta olmak üzere bazı projelerin altyapı inşaatları devam etmektedir ve “Altaiskie Barsi”, “Orel”, “Nurtau”, gibi kayak merkezleri gelen ziyaretçilere hizmet sunmaktadır.

“Altaiskie Barsi”Kayak merkezi Doğu Kazakistan’ın Oskemen kentindeki Sogra ilçesine 9 kilometrelik mesafede yer almaktadır. Kayak merkezinin uzunluğu 560 m, teleferik hattı

hizmet sunmaktadır. İnış amaçlı 674 metrelik 2 adet sürme yamaç ve 530 metrelik 2 adet sürme yamacı bulunmaktadır.

“**Orel**”Zyrianovsk kentinden 13 kilometrelik masefede yyer almaktadır. Kayak merkezinin bulunduğu bu bölgeyi şüphesiz ki doğu Kazakistan bölgesinin incisi diyebiliriz. Bu kayak merkezi daha çok sürüklenmeyi, adrenalini ve büyük darbeyi sevenlerin tercihinine yönelik olarak amaçlanmıştır. Toplam büyüklüğü 2500 metre olup en yüksek zirvesi ise 1156 metredir. İnış yolları oldukça geniş olup bazı yerleri 100 metreye kadar uzanmaktadır.

“**Nurtau**”Kayak merkezi doğu Kazakistan’ın Oskemen kentinden 35 kilometre, Bobrobka şehrinden 8 kilometre uzaklıkta olup, Oskemen kenti çevresindeki Resort amaçlı tatil merkezleri sırasında faaliyet göstermektedir. Merkez kış sezonunda dağ turizmine yönelik hizmetler sunarken, yaz mevsimlerinde ise aile ziyaretçilere ve gençlere yönelik turistik hizmetler sunmaktadır.

Doğu Kazakistan Bölgesinin İstatistik Ajansı Komitesinin verdiği verilere göre 2014 yılında bölgeye gelen toplam ziyaretçi sayısı 460 bin kişi olduğu ve bölge ekonomisine turizmden gelen gelir miktarı ise 4,806 milyar Kazakistan tengesi olarak gösterilmektedir. Bölge genelinde turizm kaynaklı özel koruma altına alınan 10 doğal alan, 120’nin üzerinde arazi üzerine yerleştirilmiş alan, 85 tane tatil merkezi, 5 tane tatil köyü,, 35 tane de termal ve sağlık tesisleri ziyaretçilere turistik faaliyet sunmaktadır (www.stat.gov.kz, erişim tarihi, 19.04.2016).

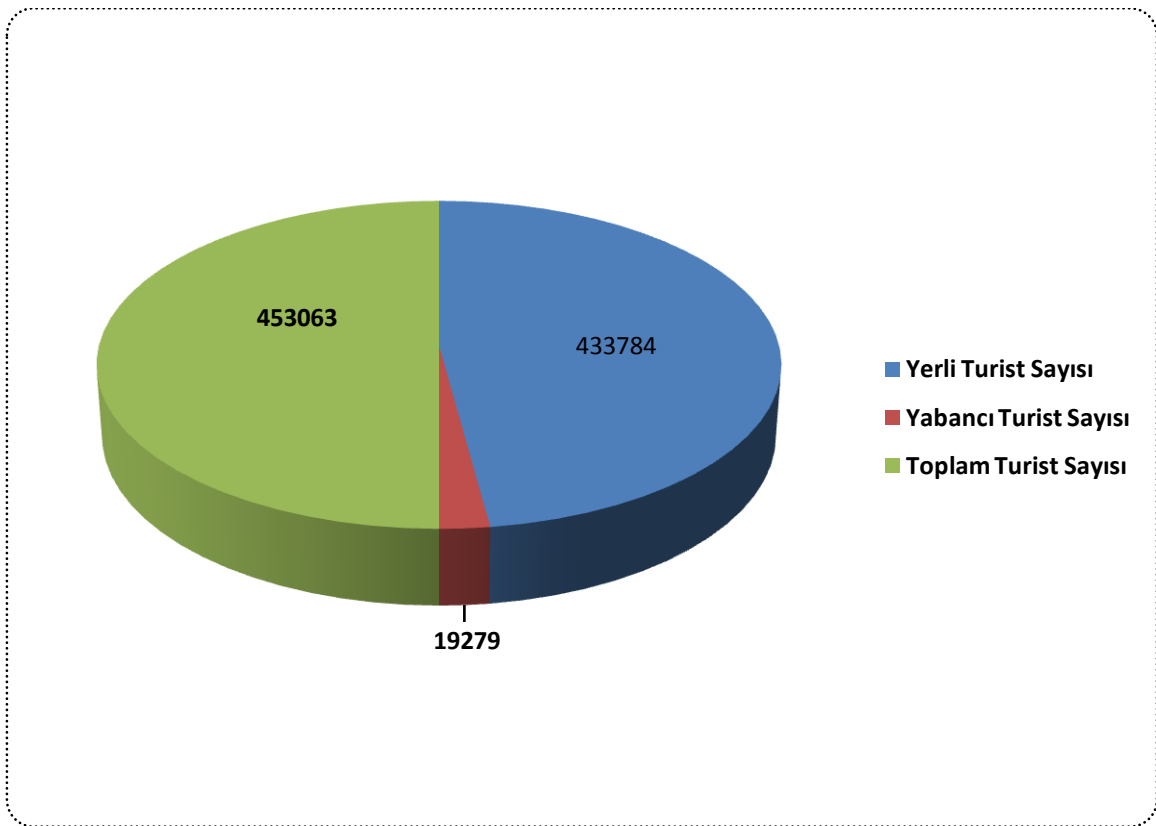
Tablo 3.4 2010-2014 Seneleri Doğu Kazakistan Bölgesini Ziyaret Eden Turist Sayısını İnceleyen Dağılımı Tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014
Ülke Genelinde	2548868	2845832	3026277	3307752	3808894
Doğu Kazakistan Bölgesi	287788	355613	375410	387030	453063
Oran Olarak (%)	11.30	12.50	12.40	11.7	11.8

Kaynak:K.C. Milli Ekonomi bakanlığı İstatistik Komitesi 2010-2014 arası Veriler Bülteni, 2015.http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTourism?_afzLoop=32930054060391402%#%43F_afzLoop%3D32930054060391402%26_adf.ctrl-state%3D156a9zxsci_70

Tablo 3.4’te 2010 ve 2014 seneleri arası doğu Kazakistan bölgesinin ağırladığı toplam ziyaretçi sayısı verilmektedir. Veri sonuçlarına göre doğu Kazakistan bölgesi ülke genelinde gerçekleşen toplam ziyaretçi sayısının 2010 yılında %11.30 (287788 kişi), 2011

yılında %12.50 (355613), 2012 yılında %12.40 (375410), 2013 yılında %11,7 (387030 kişi) ve 2014 yılında ise %11,8 (453063 kişi) olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin ağırladığı turist akımına baktığımızda fark edilecek kadar bir dengesizliğin yaşanmadığını her sene benzer durumda iniş çıkışlarla devam ettiğini görmekteyiz. En çok ziyaretçi ağırladığı sene ise 2011 ve 2012 senelerine aittir. Bölgeyi ülke genelindeki turizm bölgeleri açısından değerlendirdiğimizde, doğu Kazakistan'ın ağırladığı ziyaretçi sayısı çok geride olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde doğu Kazakistan bölgesi turizm potansiyeli açısından öncelikli bölgeler sırasındadır. Turizm potansiyeli açısından bölgenin bulundurduğu eşiz temiz doğal güzellikler açısından, tarihi-kültürel eserler açısından, akarsular, nehirler, göller, dağlar, yaylalar açısından çok büyüktür.

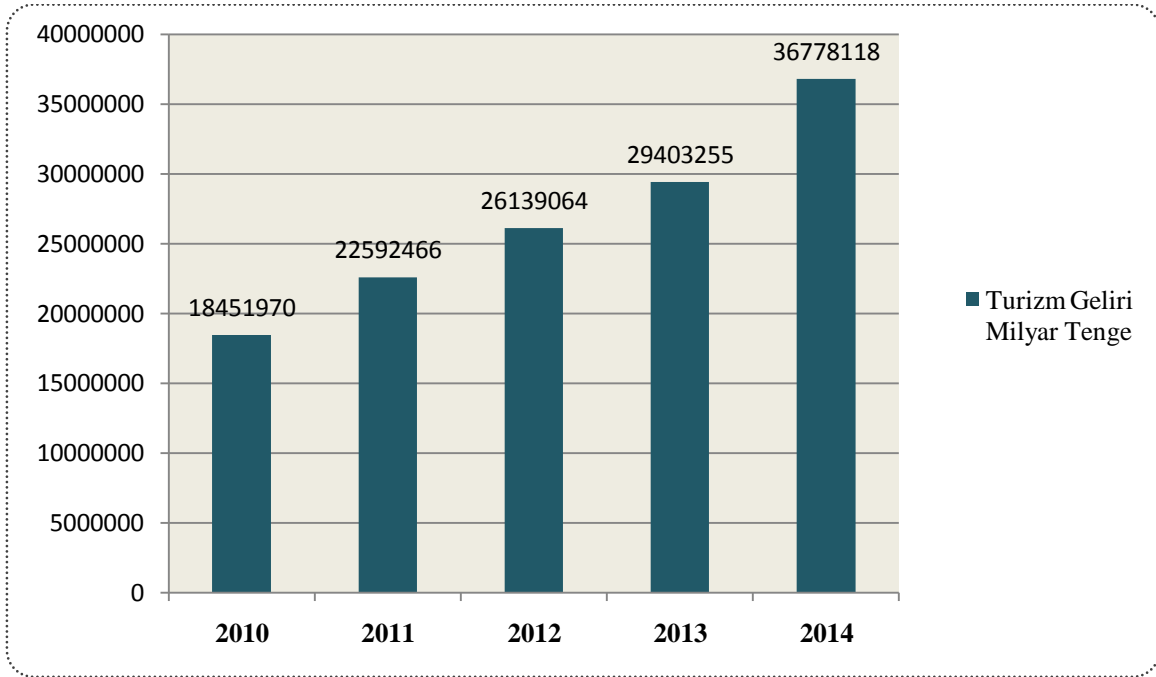
Şekil 3.5 2014 yılında Doğu Kazakistan Bölgesini Ziyaret Eden Yerli ve Yabancı Turist Sayısı

Kaynak: K.C. Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi 2010-2014 arası Veriler Bülteni, 2015.

http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTourism?_afLoop=32930054060391402#%40%3F_afLoop%3D32930054060391402%26_adf.ctrl-state%3D156a9zxsci_70

Doğu Kazakistan bölgesi bölgeye gelen yabancı ziyaretçiler açısından çok geride kalmıştır. Örneğin: Bölgenin ağırladığı 2014 yılındaki toplam ziyaretçi sayısının sadece %4.25'lik bir, çok az oranının yabancı ziyaretçilerin ve % 95.75'lik çok büyük bir

oranını yerli ziyaretçilerin aldığı görülmektedir. Buna göre ülkenin yurtdışı tanıtımlarındaki, destinasyon imajının çok zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 3.6 Doğu Kazakistan Bölgesindeki Turizm Gelirinin Yıllara Göre Dağılımı (milyar tenge)

Kaynak: K.C. Milli Ekonomi bakanlığı İstatistik Komitesi 2010-2014 arası Veriler Bülteni, 2015. http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTourism?_afLoop=32930054060391402#%40%3F_afLoop%3D32930054060391402%26_adf.ctrl-state%3D156a9zxsci_70

Turizm sektörünün bölge ekonomisine sağladığı ekonomik gelir düzeyine yönelik verilen Şekil 3.6'ya baktığımızda bölgenin ağırladığı ziyaretçi sayısına kıyasla olumlu yönde olduğunu görebiliyoruz. Ekonomiye sağladığı gelirlerdeki sürekli artış oranı özellikle 2013 ve 2014 yılları arasında çok yüksek bir artış oranını kaydetmiştir. 2014 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %80'lik oranla 3.264.191 bin Kazakistan tengesi fazlalığını eklemiştir. 2011 yılında ise bir önceki yıla %81.67 oranla artarak 22.592.466 bin tenge ve 2012 yılında 26.139.064 tengeye ulaşmıştır.

3.2.3. Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyelini İncelemeye Yönelik SWOT Analizi

Yabancı sermayenin güvenilir ve karlı alanlara doğru yönelmesi nedeniyle, Kazakistan'da yapılacak turizm yatırımlarında büyük artış olması beklenmektedir. Çünkü Kazakistan turizm sektörü için en önemli özellikler olan doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel açıdan oldukça zengindir. Üstyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde tek başına yerli sermaye yeterli olmayacağından, yabancı sermayenin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yabancı sermayeden sadece döviz kaynağı sağlaması şeklinde değil, aynı zamanda modern işletmeciliğin gerektirdiği yöntemleri, yetiştirilmiş personeli ve ileri teknolojiyi de yanında getirmesinden, yeni piyasaların ele geçirilebilmesi ve Kazakistan turizminin daha kolay tanıtılması açısından da desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm bu özellikler nedeniyle yabancı sermayeli firmaların konaklama, altyapı ve üstyapı yatırımlarına yönelmeleri Kazakistan turizmi için bir zorunluluk haline gelmiştir (Çeken, 2003: 124).

Günümüzde dünya genelinde birçok ülke açısından ülke ekonomisinin gelir kaynağı olarak büyük katkı sağlayan turizm sektörü, ülkemiz açısından da son yıllarda önemli gelişmeler göstererek, ülkenin ekonomi kalkınması açısından öncelikli sektörler haline gelmiştir. Ülkede turizm sektörünün daha da gelişmesi için sektöre yönelik yatırımların daha da etkin bir biçimde geliştirilmesi söz konusudur. Bu nedenle, turizm yatırımlarının etkinliğini artırmak için, turizm yatırımlarının güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatlar ve tehditlerin belirlenmesi, stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır.

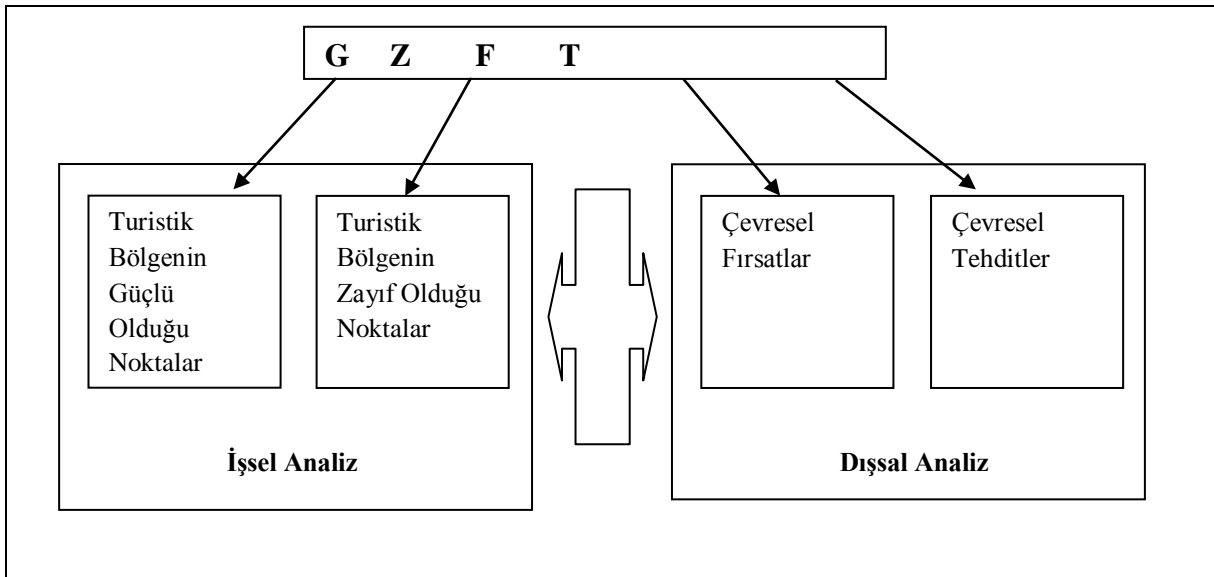
Bu çalışmanın amacı da; Kazakistan'daki turizm sektörüne yönelik yapılan yatırımların durumunu incelemeye yönelik SWOT analizinin yapılması suretiyle, turizm yatırımlarına daha etkin, verimli ve başarılı olabilmesi için neler yapılması gerektiğinin belirlenmesidir.

3.2.4. SWOT Analizinin Tanımlanması

SWOT; İngilizcedeki strengths(üstünlükler), weaknesses (zayıflıklar), opportunities (fırsatlar) ve threats (tehditler) kelimelerinin baş harflerinden üretilmiş bir kısaltmadır. SWOT analizi bir ülkenin veya coğrafi bölgenin, bir sektörün veya şirketin, ya da yatırımın kendi bireysel özelliklerinden ortaya çıkan güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilerek geleceğe yönelik olarak kontrol edilebilen veya edilemeyen çevre faktörlerinden kaynaklanan fırsat veya tehditlerin saptanmasını amaçlayan bir analiz yöntemidir(Karadeniz ve Kandır, 2007: 197).

Ayrıca, Türkçe yazınlarda GZFT kısaltmasıyla, stratejik plan hazırlıkları kapsamında kullanılan en önemli araçlardan bir tanesi olarak bilinen de bir analiz yöntemidir. Ülkeler veya kurumlar gelecek hedeflerini sağlıklı koyabilmek ve bu hedeflere nasıl ulaşacaklarını belirleyebilmek için önce mevcut durumlarının değerlendirmesini yapmak zorundadırlar. Neyi ve Nasıl başaracağız sorusuna yanıt verebilmek için önce ülke kendi içindeki güçlü yanlarını, zayıf yanlarını bilebilmeli, bunları bölgeye dış çevreden gelebilecek fırsat ve tehditler çerçevesinde değerlendirmelidir. İyi bir plan güçlü yanların fırsatlarla buluşturulabilmesi, zayıf yanların ise gerekli stratejiler geliştirilerek iyileştirilip dış çevrenin bölge üzerinde oluşturduğu her türlü olumsuz etki yapabilecek tehditlerden bertaraf edilmesi ile gerçekleşir.

Tablo 3.5 GZFT Analizi

Bir ülkenin turizm politikalarının belirlenmesinde de SWOT tekniğinden yararlanılarak, ülkenin turizm potansiyelinin içsel (güçlü ve zayıf yönleri) ve dışsal (fırsatlar ve tehditler) faktörleri ortaya çıkarılabilmektedir. Ülkenin bulundurduğu turizm potansiyelinin güçlü ve zayıf yönlerinin açıkça bilinmesi ve analiz edilmesi, bölgenin ulaşmak istediği hedeflerine uygun stratejinin seçilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, ülkedeki turizm potansiyelinin sunmuş olduğu imkânların her zaman değerlendirmeye tabi tutulması ve ortaya çıkan sonuçlar sayesinde, oluşmuş hataların görülmesine ve düzeltilmesine fırsat sağlayan bir araç olacaktır (Güngör ve Arslan, 2004: 68).

Bu araştırmada GZFT analizinin kullanılmasındaki amaç, ülkenin kış turizm potansiyeline yönelik elde edilen teorik bilgiler, istatistiksel veriler, ülke ve kurumların yayınladığı mevzuatlar ve raporlardan elde edilen veri sonuçları dikkate alınarak, ülkeye doğrudan yabancı yatırımları çekme açısından, ülkedeki kış turizm potansiyelinin sağladığı üstün ve zayıf yönlerinin incelenmesi, günümüzdeki ve gelecekteki ortaya çıkabilecek fırsat ve tehditlerin belirlenmesi, aynı zamanda ülkenin kış turizm potansiyeline yönelik gerçekleşen yatırımlara karşı ortaya çıkabilecek fırsat ve tehditlere karşı üstünlüklerin ne yönde kullanılacağı, zayıflıkların nasıl bertaraf edileceğinin tespit edilmesidir.

Tablo 3.6 SWOT (GZFT) Analizi- Güçlü ve Zayıf Yanları

Güçlü Yanlar	Zayıf Yanlar
1. Turistlerin güvenliğini sağlamakta önemli yer alan Ekonomik ve Politik İstikrar	1. Turizm ve kış sporlarında yetişmiş insan gücü eksikliği
2. Coğrafi konum Asya ve Avrupa kıtalarının ortak noktasında yer alması	2. Turizm altyapısının uluslar arası kriterlere uygun olmaması
3. Zengin kültür, örf ve adet, Kazak halkının geleneksel konukseverliği	3. Kayak okullarının yetersizliği
4. Yağan kar miktarı, İklim koşulları ve Yüksek sezon	4. Gastronomi sunumunun zayıf olması
5. Kış sporlarına uygun doğal alanlar ve Doğanın bozulmamış olması	5. Ulaşım yetersizliği
6. Almatı kenti başta olmak üzere doğu ve güneydoğu bölgesinin sahip olduğu dağlar ve bu dağlardaki doğal pistlerin yüksek kış turizm potansiyeline sahip olması	6. Bu konuda kapsamlı ve koordineli bir katkıda bulunabilecek bir koordinasyon organının olmaması
7. Ülkede kış turizmi ile birlikte ekoturizm, uzay turizmi aktif (alpinizm, rafting, safari turları) turizmini geliştirme olanakları	7. Araştırma yetersizliği nedeni ile stratejik kararların alınmasındaki güçlükler
8. Uluslar arası düzeydeki kış olimpiyatları oyunlarının ülkede Gerçekleşmesi ve gerçekleşecek olması	8. Temel alt yapı eksikliği
	9. Tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olması
	10. Hizmet düzeyinin düşük olması
	11. Fiyatlardaki yükseklik
	12. Yatırımdaki devlet teşviklerin zayıflığı

Her ne kadar söz konusu ülkelerin çoğu yer altı ve yer üstü varlıkları bakımından zengin bir konumda olursa olsun, bu varlıkların düzenli bir şekilde işletilmesi, üretilip dünya pazarına sunulmasını sağlayan en önemli unsurların başında o ülkedeki sağlanan ekonomik ve siyasi istikrarın olmasıdır.

Kazakistan 1991 sonrasında ciddi bir ekonomik bunalım yaşamış, sahip olduğu petrol ve doğal kaynakların zenginliği ile bu bunalımı asgari düzeye indirmiştir. Kazakistan'ın bu özelliği başta ABD olmak üzere Rusya Federasyonu, Çin ve Batı Avrupa'nın bölgede ticari faaliyetler gerçekleştirmesine imkân tanımıştır.

Bağımsızlığını kazanmasıyla beraber hemen-hemen bütün uluslar arası örgütlenmenin içine girmeyi başaran Kazakistan, bu konuyla dünyada kendinden söz ettiren bir Türk devleti olmayı başarmıştır. Dış politikasında çok yönlülüğe önem veren Kazakistan, ekonomi gücüyle de Batılı ülkelerin ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Rusya'yla olan derin ekonomik ve siyasi işbirliğinin yanı sıra NATO'nun Barış İçin İşbirliği Örgütünde bulunmaktadır. Ayrıca 2010'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği teşkilatının başkanlığını üstlenen Astana, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün de en önemli ülkesidir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı bölgedeki bütünleşme çabalarına çok önem vermiş ve bu bölgede kurulan birçok örgütün temelini de atmıştır. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, CİCA (Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı, Orta Asya Birliği ve Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü) bunlardan en önemli olanlardır.

Kazakistan uluslar arası arenada özellikle ekonomik ve siyasi istikrar açısından önemli bir noktaya gelmesine katkı sağlayan bu örgütlere borçludur. Bu örgütler sayesinde günümüzde ülkede çok güçlü ekonomik ve siyasi istikrar sağlanarak tüm dünya ülkeleri açısından önemli bir ülke konumunu kazanmıştır.

Kazakistan'ın önemli jeopolitik konumundan ve sahip olduğu doğal kaynaklarından kaynaklanır. Bağımsızlığına kavuştuktan sonra diğer Türk cumhuriyetleri gibi iç sorunlarla boğuşmayan Kazakistan bütün enerjisinin kalkınmaya ve modern dünyada iyi bir yer edinmeye harcamıştır. ABD, Çin ve Rusya'nın bu coğrafyadaki yarışlarının odak noktasını oluşturan Kazakistan, uluslar arası örgütlerde aktif rol üstlenerek, dünyayı ilgilendiren konularda söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Orta Asya devletlerinden özellikle Kazakistan, BDT ve Çin Halk Cumhuriyetiyle sınır olması, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Rusya, Kafkasya daha doğusu karayoluyla dünyaya açılan kapı konumundadır. Çin'de üretilen tüketim malları çok düşük maliyetle karayoluyla BDT ülkelerinden biri olan Kazakistan'a ulaşmakta, oradan bütün dünyaya sevk edilmektedir.

Bununla birlikte, bir ülkenin sahip olduğu kültürel farklılıkları, kapsadığı kültür çeşitleri ve o bölgede yaşayan etnik grupların oranı, yabancı yatırımcıların yatırım için uygun pazar arayışlarında öne sürdükleri önemli kriterlerin başında gelmektedir.

Kazakistan toprakları kendi içinde yaklaşık 130 değişik etnik grubu ve kültürü yaşatan ve bu etnik gruplar arasında çok başarılı bir ekonomik büyümesiyle siyasi istikrarı sağlamayı başarabilen, Orta Asya ülkelerine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %80'i çekmeyi başaran ülke olmasıyla önem kazanmaktadır.

Ayrıca kış turizm açısından ülkenin bulundurduğu doğal güzellikleri, yüksek dağları genç pistleri ve bu dağlardaki kar kalınlığıyla birlikte kış mevsiminin uzun sürmesi ülkenin kış turizmindeki potansiyelini diğer ülkelere kıyasla oldukça güçlendiren önemli bir faktördür.

Aynı zamanda, Kazakistan coğrafyası binlerce yıldan beri Çin, Hindistan, İran ve Avrupa pazarları güzergâhı üzerinde bulunmasından dolayı daima ticaret kervanlarının güvenli geçiş konumunda olmuştur. Tarihi İpek ve baharat Yolları'nın önemli bir kısmı olan, günümüzde Kazakistan topraklarında bulundurduğu eski tarihi kentleri üzerinden geçmiştir. Günümüzde ise bu tarihi geçiş güzergâhlarını gelişmiş karayolu ve demiryolu ağlarıyla donatılıp, ulaşım güvenliğini sağlayarak kentlere modern ticari, alışveriş, depolama ve

sevkiyat merkezlerinin oluşturulması tekrar bu tarihi ticari yolların canlanmasına ortam sağlayacak aynı zamanda artı değer üretimine fırsat verecek istihdam, ekonomik gelişmenin yanı sıra devletlere önemli vergi girdisi sağlayacaktır.

Tablo 3.7 SWOT (GZFT) Analizi- Fırsatlar ve Tehditler

Fırsatlar	Tehditler
1. Asya ve Avrupa arası konumu	1. Bürokratikleşme
2. Dünya genelinde kış turizmine olan ilginin artması	2. Almatı kentindeki hava ve çevre kirliliği
3. Ulusla ve Uluslar arası rekabetin olmaması	3. Şehirdeki Yoğun trafik sorunları
4. Yurt içindeki kış turizmine olan ilginin artması	4. Gümrükte ve vergi ödeme de rüşvet
5. Rusya ve Çin gibi büyük pazara sahip ülkelerle sınır olması	5. Coğrafi konum nedeniyle yakın çevrede yaşanan terör olaylar
6. Ülkenin İpek yolu güzergâhında yer alması	6. Yerel halkın turizm anlayışının gelişmemesi
7. Ucuz iş gücünün bulunması	7. Kamu kurumları arasında gerekli koordinasyonun kurulamaması
8. Avrupa Birliğindeki finansal destek sağlayan sektörlerin içinde turizm sektörüne de yer verilmesi	8. Altyapı yetersizliği
9. İş turizmdeki hareketlenme	
10. Devletin uyguladığı özelleştirme politikası	
11. Bakir yada neredeyse bozulmamış dağlık ve başka doğal kaynakların çok sayıda bulunması	
12. Küreselleşme olgusu içerisinde Avrasya bölgesinin artan önemi ve Kazakistan'ın siyasi ve ekonomik yönden stratejik önem kazanmış olması	

Günümüzde Kazakistan'ın turizm sektörünün gelişmesini olumsuz etkileyen faktörlerin başında turizm eğitimi gelmektedir. Başta, ülke turizmiyle doğrudan ilgilenen bakanlık vs devlet kurumlarının olmaması, turizm sektörüne yönelik çalışmalar yürüten akademik araştırma kurumlarının ve bilimsel araştırmaların olmaması, turizm eğitimi alan yetersiz iş gücü ve buna yönelik eğitim veren kurumların yetersiz kalmasıdır. Bir ülkeye yatırım yapmaya amaçlayan, yabancı yatırımcı bir şirket veya iş adamlarının yatırımlarını

gerçekleştirmek istediği ev sahibi ülkeye girmeden karar alma süresinde inceledikleri Pazar araştırmaları içeriğinde ön plana koyduğu kriterlerin biri de şüphesiz, yatırım alanıyla ilgili ev sahibi ülkenin bulundurduğu eğitilmiş ve ucuz iş gücüdür. Bu açıdan bakarsak Kazakistan'ın turizm sektörünün gelişmesinde, öncelikle bu sektöre yönelik verilen eğitim faaliyetlerine bir düzenlemenin getirilmesi, uluslararası kriterlere uygun eğitim standartlarının, akademik araştırma faaliyetlerinin, devlet tarafından doğrudan turizm sektörünün geliştirilmesiyle ilgilenecek kurum ve kuruluşların hayata geçirilmesine öncelik verilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte öncelik verilmesi gereken ikinci bir önemli faktör ise, ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların, tarihi eserlerin, kış turizmi açısından sahip olduğu büyük potansiyel dağların, kayak pistlerin uluslararası düzeyde yeterince tanıtılmasıdır. Ülkenin zengin doğal kaynaklarının tanıtımı uluslararası düzeydeki faaliyet gösteren büyük tur operatörlerin yaptığı tanıtım faaliyetlerinde yer verilmesine yol açmak, pazarlanmasını sağlamak ve bu faaliyetlerin gerçekleşmesini doğrudan devlet yönetimi kendisinin eline alarak, devlet tarafından bütçe ayırmasıdır. Bunun sonucunda gelecek geri dönüşlere, (örneğin; yatırım yapmak isteyen yatırımcılara vs) devlet tarafından en uygun şartların uygulanması, tedvir ve teşviklerin hazırlanması gerekmektedir.

Bununla birlikte, bu denli önemli bir tarihi, doğal, kültürel ve egzotik turizm tesislerinin inşası, sevk ve idaresi turistlerin ulaşım yollarının hazırlanması, havalimanlarının restore edilmesi, kara, hava ve demir yolunun dünya standartları seviyesine getirilmesi ve turizmin her sahasında uluslararası düzeye çıkarılması gerekmektedir ve bunun içinde yabancı dış yatırım ve sermaye, bilgi ve teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Aynı zamanda, turizm ve özellikle uluslararası turizmin faaliyet sahasına giren ülkeler ekonomik kalkınma ve döviz girdisinin yanı sıra istihdam ve ülkenin sosyal yönden gelişmesinde büyük katkı sağlamaktadır. Unutulmaması gereken batılı turistlerin ve tur şirketlerinin bir ülkeye girmesinde turizm altyapısı ve tesislerin dünya standardında bulunmasının yanı sıra söz konusu ev sahibi ülkenin siyasal istikrarı ve toplumsal barışının bulunması olmazsa olmaz şartlardan biri konumundadır.

3.2.5. Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyelini Analiz Eden TOWS Matrisi

Kazakistan'ın kış turizm potansiyelini araştırma esnasında elde edilen veriler ve turizmin geliştirilmesi için ortaya çıkan öneriler ışığında SWOT (GZFT) analizinden türetilen TOWS Matrisi ile bu destinasyonun turizm potansiyelinin daha verimli kullanılması ve kış

turizminin geliştirilerek turizm pazarında daha fazla pay alabilmesi için oluşturulması gereken stratejilerin seçimini yapmaya çalışılmıştır.

Bu matrisin temelinde, anahtar rolündeki iç (güçlü ve zayıflıklar) ve dış (fırsatlar ve tehditler) etkenleri en iyi şekilde eleştirilerek GF, ZF, GT ve ZT stratejilerini geliştirmek yatmaktadır. GF stratejileri, yararlanmakta kullanılacak üstünlükleri vurgularken; ZF stratejileri, fırsatların kaçmasına sebep olacak zayıflıkların ortadan kaldırılmasını önermektedir. GT stratejileri ise, tehditleri engelleyecek veya azaltacak üstünlükleri vurgular; ZT stratejileri ise, zayıflık ve tehditleri azaltmaya yönelik savunma taktikleridir.

Tablo 3.8 TOWS Matrisi

İş Etkenler Dış Etkenler	(S) Güçlü Yönler – G	(W) Zayıf Yönler – Z
(O) Fırsatlar – F	SO stratejileri - GF Güçlülüğü, fırsatları avantaja çevirmek için kullanma	WO stratejileri - ZF Fırsatları avantaja çevirerek zayıflığın üstesinden gelme
(T) Tehditler – T	ST Stratejileri - GT Tehditlerden kaçınmak için zayıflığın üstesinden gelme	WT Stratejileri - ZT Zayıflık ve Tehditlerin olumsuz etkisini minimize etme

Tablo 3.9 Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyeline Yönelik Geliştirilen TOWS Matrisi

GF –Stratejileri	ZF – Stratejileri
<p>1. Turistlerin güvenliğini sağlamakta önemli yer alan ülkedeki sağlanan ekonomik ve politik istikrar öncülüğünde ülkedeki kış turizm potansiyelinin dünya pazarına tanıtımının yapılmasına uygun coğrafik konumu ve dünya genelindeki kış turizmine olan ilginin artmasını esasa alarak yabancı yatırımcılara yönelik devlet tarafından yeni stratejilerin geliştirilmesi (G1; F2; F3)</p> <p>2. Ülkede gerçekleşecek olan uluslar arası düzeydeki kış olimpiyatları sayesinde iş turizm hareketlerini arttırmak ve bunu esasa alarak Ülkede bulunan kış turizmine yönelik çok sayıda bozulmamış doğal kaynakların tanıtılmasındaki bir fırsat olarak yabancı yatırımcılara yeterince tanıtımını yapmak (G8; F9; F11)</p>	<p>1. Devletin uyguladığı özelleştirme politikasını ve Ülkenin İpek yolu üzerinde bulunmasındaki fırsatını değerlendirerek, bölgenin turizm altyapı sorunlarının giderilmesinde yabancı yatırımcıları bu bölgeye yönlendirmek ve bu amaçla devlet tarafından destekler sunmak, buna uygun stratejik planlar hazırlamak(Z2; F10; F6)</p> <p>2. Önümüzdeki dönemlerde Kazakistan'da gerçekleşmesi planlanan kış olimpiyatları oyunlarına yönelik devlet tarafından yapılan hazırlık aşamalarında, ülkedeki turizm ve kış sporlarındaki yetersiz eğitilmiş iş gücüne ve eğitim veren kurumlara ve bölgedeki kış turizm potansiyelinin tanıtımlarına öncelik verilerek, ülkenin turizm sektöründeki yetişmiş insan gücü eksikliğinin ve</p>

<p>3. Ülkedeki ucuz iş gücü faktörünü ve devletin uyguladığı özelleştirme politikasını ve dünya genelinde ekonomik ve siyasi açıdan ülkenin kazanmış olduğu önemini esasa alarak önümüzdeki dönemlerde gerçekleşecek olan uluslar arası kış olimpiyatları oyunlardan sağlanacak katkısıyla bölgenin kış turizm potansiyeline yabancı yatırımcıları çekmeye yönelik stratejiler hazırlamak</p> <p>(G9; G10; F7; F8; F10 F12)</p>	<p>tanıtım faaliyetlerindeki aksaklıkların giderilmesini sağlayarak yabancı yatırımcıların daha çok yatırımda bulunmasına fırsat yaratmak</p> <p>(Z1; Z3; Z9; F9)</p>
<p>GT – Stratejileri</p>	<p>ZT – Stratejileri</p>
<p>1. Küreselleşme olgusu içerisinde Avrasya bölgesinin artan önemi ve Kazakistan'ın siyasi ve ekonomik yönden kazanmış olduğu stratejik önemi göz önüne alarak, devlet tarafından uygulanan özelleştirme kapsamındaki yabancı yatırımcılara yönelik uygulamalarda gümrük ve vergi ödeme ile ilgili sunulan avantajlara yeni düzenlemeler getirilerek daha derinleştirilmesi, ülkeye gelen yabancı yatırımcıların gümrük geçişlerinde ve vergi ödemelerindeki karşılaştıkları sorunlara (rüşvet, bürokratikleşme vs) çözümler getirmek (G10; G12; T1; T4;)</p> <p>2. Bölgenin bulundurduğu kış turizm potansiyeli ile birlikte, eko-turizm, uzay turizmi, alpinizm, rafting ve safari turları gibi diğer turizm türlerinin de kalkınmasındaki alt yapı ve yerel halkın turizm anlayışı gibi sorunların giderilmesinde veya minimize edilmesinde, turizmin bu türlerine yönelik yapılan yatırımlarda daha elverişli, üstün kolaylıkların sağlanması ve daha üstün avantajların sunulması gerekmektedir</p> <p>(G7; T7; T8;)</p>	<p>1. Bölgedeki ulaşım (halk otobüsleri, tramvay, trolleybüs, raylı tren vs) sistemlerine veya güzergâhlarına yeni düzenlemeler getirilerek, bölgedeki yoğun trafik sorunlarını gidermek (Z5; T3;)</p> <p>2. Bölgedeki turizm potansiyeli ile ilgili mesleki okullarda, üniversitelerde araştırma merkezlerine yer verilerek bu konuyla ilgili araştırma yapan akademisyenlere devlet tarafından maddi manevi destekler sağlanarak güncel araştırmalar, raporlar, stratejik planların hazırlanması, sosyal medya kanalları başta olmak üzere değişik iletişim kanallarında turizm sektörü ile eğiti seminerler, konferanslar düzenlemek, tanıtım ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek ve böylece yerel halkın turizm sektörü ile ilgili bilinç düzeyinin artmasını sağlamak (Z7; T6)</p> <p>3. Turizm sektörüne yönelik yatırımlardaki devlet teşviklerine yeni düzenlemeler getirilerek, turizm yatırımlarıyla ilgili kapsamlı ve koordineli katkıda bulunabilecek koordinasyon organının oluşturulması ve turizm sektörünün geliştirilmesine yönelik kamu kurumları arasında gerekli koordinasyon sisteminin oluşturulması</p> <p>(Z6; Z12; T7;)</p>

3.2.6. Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kış Turizm Potansiyelinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Enerji kaynaklarının belirli bir süre sonra tükenecek olması, genç üstelik hızlı trendle artış gösteren nüfus yapısına sahip bulunmalarından dolayı yetkililer ülke kalkınması ve önümüzdeki uzun vadeli kalkınma planlamalarında her türlü kalkınma alternatifini göz önünde bulundurmaları gerekiyor. Ülke coğrafyasının kalkınmasında öncelikli hedefinin turizm, ticaret ve enerji kaynaklarının intikali yönünden yatırımların yapılması, altyapılarının hızlı bir şekilde onarılarak hizmet sektörünün çağdaş normlara kavuşturularak kısa ve uzun vadeli planlamaların yapılması söz konusu alanlarda bilimsel alanlarda araştırmalar ve fizibilite raporların hazırlanması ve planların yapılarak hayata geçirilmesi gerekmektedir (Karaağaçlı, 2010: s. 9).

Kazakistan'da kış turizminin gelişmesinde öncelikle yapılması gereken değişimlerin başında ülkedeki tüm turizm mevzuatıyla ilgili yeniden yapılandırmanın yapılmasıdır. Çünkü dünya turizmindeki talep yapısının değişmesi, alternatif turizm türlerindeki talebin artışları, turizm yatırımcılarının alternatif turizm pazarlarına yönelik arayışları, Kazakistan gibi turizm potansiyeli açısından çok çeşitli daha dokunulmamış ve bozulmamış doğal kaynaklara sahip ülkelere büyük avantaj sağlamaktadır. Bu avantajı önceliğe alarak ülkedeki turizm sektörünün kalkınmasında ihtiyaç duyduğu finansman sıkıntısını ancak yurt dışından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını turizm alanına çekerek giderebilecektir. Bu avantajı değerlendirebilmesi için öncelikle;

- Devlet tarafından geçici altyapı oluşturmak için kaynakları israf etmenin önüne geçmek, gerekli görülen bölgeleri en kısa zamanda uluslararası turizme açmak, altyapı yetersizliğinden doğacak olumsuz propagandaları önlemek ve turizme açılacak bölgelerin altyapısının devlet tarafından öncelikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Turizm alanında yeni yöntem, uygulama ve standartların eğitiminin verildiği ortak akademik kurumların kurulmasını, var olanların gelişmesini teşvik etmek, ikili ve çok taraflı anlaşmalarla bilgi ve teknoloji transferini sağlamak, karşılıklı seminerler, konferanslar ve bilimsel toplantılar düzenlemek, turizm ve hizmet sektöründe eğitim gören öğrencilere başta Türkiye üniversiteleri olmak üzere yabancı üniversitelerde staj ve uygulamalı eğitime ağırlık vermek.
- Kitle iletişim araçlarını kullanarak halkın çeşitli konularda bilinçlendirilmesine öncülük etmek, turizmin gelişmesinin ülke kalkınmasında ve gelişmesindeki rolü ve önemi hakkında halkı bilinçlendirerek vatandaşların desteğini kazanmak.

- Yabancı sermaye ile ortaklık yapacak kamu ve özel sektör girişimcileri belirlenmelidir. Bunların yabancı girişimcilerle bir araya getirilmesi ve ortak yatırım yapmaları için devlet tarafından gereken yardım destekleri en üst düzeyde sağlanmalıdır (yasal düzenlemeler, arazi ve vergi indirimleri, uluslararası kuruluşlardan sağlanacak krediler, gümrük geçişleri, güvenlik önlemleri vs).

- Bürokratik engeller azaltılmalıdır. Ülkede bürokratik engeller çok aşamalı ve çok onaylı olup, uygulama gününe kadar uzun süreli bir vakit kaybettirmektedir. Bu nedenle Yabancı Sermaye genel müdürlüğü yatırımcılar işlemlerinde tek yetkili kurum haline getirilerek bütün yatırım işlemlerini koordine edecek donanımına kavuşturulmalıdır. Yabancı sermaye teşvik edilirken yerli turizmciler karşısında haksız rekabete neden olabilecek uygulamalardan kaçınılmalıdır.

- Turistik bölgelerdeki eksik altyapı yatırımları devlet tarafından tamamlanmalıdır.

- Ülkenin bulundurduğu kış turizm potansiyeline yönelik eksiksiz ve tarafsız şekilde yabancı yatırımcılara tanıtılmalı, tanıtım eksikleri ise bir an önce giderilmelidir.

- Turizm sektöründe yatırım yapacak yabancı yatırımcılara, yatırım alanı, yeri ve türü gibi konularda gereken destek sağlanarak, yerli ortaklara büyük önem verilmelidir.

- Turizm sektöründe yap-işlet-devret modeline hız ver verilmelidir.

- Turizm teşvik yasasının kapsamı genişletilmeli ve kalkınmada öncelikli sektör haline getirilmeli.

- Ülkenin zengin doğal güzelliklerini, tarihi ve turistik varlıklarını, halkın zengin kültürel yapısını, misafirperverliğini, el sanatlarını ve başka varlıklarını yansıtacak uzun ve kısa metrajlı belgesel ve tanıtım filmleri, kitapçılık, broşür ve kasetler hazırlayarak ulusal kanallardan, dost ülkelerin kitle iletişim araçlarından ve internetten sosyal paylaşım sitelerinin olanaklarını kullanarak tanıtım seferberliğine öncülük edilmelidir.

SONUÇ

Dünya nüfusunun son zamanlardaki gelir seviyelerinin artarak sosyal durumlarının ve boş zamanlarının artması, teknolojik gelişmelerin hızlanması insanların daha kolay seyahat edebilmelerine imkân sağlamıştır. Buna koşut olarak günümüzün hızla büyüyen ekonomik sektörlerinin başında gelen turizmde de alternatif türler son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Bu türlerden biri olan kış turizmi başta Fransa, Avusturya, İsviçre olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde üst düzeyde değerlendirilmektedir. Farklı ülkelerde her yıl düzenlenen sportif faaliyetlerle hızla büyüyen ve gelişen bu turizm çeşidi boş zaman değerlendirmede de önemli alternatiflerden biridir.

Günümüzde yabancı yatırımcılar tarafından yatırım yerinin belirlenmesinde dikkate alınan en önemli unsur ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarın olmasıdır. Doğrudan yabancı yatırımların uzun vadeli özelliğe sahip yatırım niteliğinde olması nedeniyle DYY yapacak şirketler yatırım yapacağı ülkede, istikrarlı bir iş ortamının bulunmasına (döviz kuru, enflasyon), ulaşım ve altyapı olanaklarının yeterliliğine, etkin bir çalışma mevzuatının varlığına ve pazara giriş olanakları tanınmış olmasına (serbest rekabete dayalı bir piyasanın oluşmuş olması) çok büyük önem vermektedirler. Yatırım yerinin değerlendirilmesinde ikincil olarak göz önünde tutulan kriterler ise teşvik tedbirleri, yabancı sermaye mevzuatı, işgücü yeterliliği ve kalitesi, güvenlik sorunları ve diğer altyapı unsurlarıdır.

Kış turizm potansiyeli açısından oldukça zengin olan Kazakistan'ın bu potansiyelini harekete geçirmede temel sorunlardan biri alt yapı eksikliği ve bölgenin yarattığı potansiyel ile ilgili tanıtımdır. Tanıtımda kalitesinin yanı sıra özellikle Almatı bölgesi gibi merkezlerin sahip olduğu ulaşım kolaylıkları da vurgulanmalıdır. Tesislerin standartları yükseltilerek Avrupa turizm otoritelerinin kataloglarına girecek kış turizmi merkezinin sayısı arttırılmalıdır.

Ayrıca, ülkenin sahip olduğu kış turizm potansiyelinin gelişmesinde yurt dışından doğrudan yabancı sermaye akımını bu bölgelere yönlendirebilmek ve daha da arttırabilmek için bazı yabancı merkezlerde irtibat büroları kurarak ülkenin turizm potansiyeli ve yabancı yatırımcılara yönelik devlet tarafından sağlanan avantajlar veya kolaylıklar ile ilgili tanıtım faaliyetleri, araştırma faaliyetleri yapılması ve bir ölçüde danışmanlık hizmeti sağlanması yararlı olabilecektir.

Devlet tarafından vergi mevzuatında bu tür yatırımlara yönelik değişiklik yapılarak özellikle de çifte vergilendirmeyi önleyen düzenlemelere gidilmesi ve

gümrükuygulamalarında da düzenlemeler yapılması ve basitleştirilmesi de ülkeye daha çok yabancı yatırımcılar açısından olduğu kadar yararlı ve teşvik edici olabilecektir.

Son olarak 1982'de Türkiye'de olduğu gibi ülkenin turizm sektörünün kalkınması ve geliştirilmesine yönelik stratejik Teşvik ve Yatırım kararnamesi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmelidir. Tanıtım amaçlı fonlar oluşturularak yerel ve uluslararası birlikler kurulmalıdır. Yerel ölçekte turizm gelişme planlamaları yapılmalı, altyapı düzenlemeleri sırasında özel sektörün görüşleri ve katılımı da sağlanmalıdır. Sektörde çalışacak personelin uluslararası standartlarda eğitilmesi, turizmin geliştiği başta Türkiye olmak üzere diğer dünya ülkeleri ile işbirliği yaparak tecrübe edinmeli. Ülke için yaratıcı bir strateji ile imaj çalışmaları yapılmalı, ürün geliştirme araştırmaları, özel Pazar bölümleri, fiyatlama ve güvenlik temelinde düzenlettirici çalışmalar başlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abeldinova, B. (2004). *Kazakistan'ın Petrol Sanayine Yapılan Yabancı Yatırımlar ve Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Abil, E. (2009). "Dünya Turistleri Sır Bölgesinde", *Egemen Kazakistan Gazetesi*, No: 90-93: 3
- Adenova, A. (2013). *Uluslar arası Turizm Fuarlarının Kazakistan Turizmine Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ahipaşaoğlu, S. (1997). "Tur Operatörleri Yer hizmetleri Maliyetlerinde", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 18
- Akdış, M. (1988). "Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler İnceleme Yarışması, Yased yayınları, 33: 76
- Akdış, M. (1998). "Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler" , *YASED yayınları*, 33: 74.
- Alan, H., Kara, A. ve Yorulmaz, O. (2015). *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına*, İstanbul: Aktif Matbaa, 2. Baskı
- Aldasheva, A. (2004). *1999-2000 yıllar Kazakistan'ın Uluslar arası Turizmin Gelişim Tarihi*, Almatı: Al-Farabi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (İstoriya Razvitiya Mejdunarodnogo Turizma- Kazakistan v 1991-2000 gg.).
- Algan, N. (1988). *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*. İstanbul: YASED yayınları.
- Alkin, E. (2001). "Büyüme-İstikrar-Yabancı Sermaye İlişkisi", Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 13-15
- Ateş, M. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Olası Etkileri: Türkiye Örneği*, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Avcı, U ve Sunaktutlu, T.A. (2006). "Seyahat Acentelerinde Yönetici Eğitimi ve A Grubu Seyahat Acentelerinde Orta ve Üst Kademe Yöneticilerin Eğitimine Yönelik Bir Araştırma", *Mevzuat Dergisi*, 65: 2
- Aydemir, C. Arslan, İ. ve Uncu, F. (2012). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23: 70

- Aydemir, K. D. (1983). “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, *İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik Yayınlar Dizisi, 13: 26*
- Aydın, A. ve Gencür, A.S. (2015). “Türkiye’nin Turizm Arzı, Piyasa Yapısı ve Global Riskler: Keşifsel Bir Yaklaşım”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimler Dergisi, 2(2): 44*
- Aydoğuş, İ. ve Yıldırım, S. (2005). “Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7: 21*
- Ayezov, E. (2014). “Baykonur Uzay Limanı”, *Parasat Dergisi, 21: 3*
- Baimukhamedova, G. (2008). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları ve Kazakistan Uygulaması*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bakbergenov, T. (2005). “Kosvenno Vse Mı Turisti”, *Mir Puteşestviy Dergisi, Art Strike yayını, 4(Biz hepimiz Turistiz).*
- Bal, H. ve Göz, D. (2010). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, *Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2): 453.*
- Baypakov, K. (2000). *Türkistan. Almatı: Ayna Yayınları*
- Bayraktar, F. (2003). “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları” , *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar Müdürlüğü, 17-18.*
- Bayraktutan, Y. ve Arslan, İ. (2008). “Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: KO-Entegrasyon Analizi”, *KMU İİBF Dergisi, 10(14): 3*
- Benli, O. (2006). “Kazakistan Ülke Profili”, *T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İGEME (İhracat Geliştirme Etüdü Merkezi), 3*
- Berber, M. (2001). “İktisadi Büyüme ve Kalkınma”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2: 327*
- Biröl, E. (2002). “Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği”, *İzmir Ticaret Odası, 10-11.*
- Bülbül, O. G ve Emirmahmutoğlu, F. (2010). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Etkisi: Türk bankacılık Sektörü Örneği” , *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1): 223.*
- Candemir, A. (2006). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir uygulama”, *YASED Uluslar arası Yatırımları Derneği, 1: 26*
- Candemir, A. (2009). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, *Ege Akademik Bakış Dergisi, 9(2): 665-672*

- Cangir, N. (1998). “Türkiye’nin Taraf Olduğu Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları: Sayısal Bir Değerlendirme”, *Vergi Dünyası Dergisi*, 203: 29
- Cengiz, E. (2003). *Uluslar arası Pazarlara Giriş Stratejileri*, İstanbul: Der Yayınları
- Ceylan, A. (1998). *Borsada Uygulamalı Portföy Yönetimi*. Ekin Kitapevi yayınları baskı: 3
- Çağan, N. (1982). *Vergilendirme Yetkisi*, İstanbul: Kazancı Hukuk yayınları.
- Çağatay, S. (2012), “Akdeniz için Birlik Anlaşması: Türkiye’den Güney Akdeniz’e Giden Doğrudan Yatırım ve İhracat Potansiyelinin Etkin Değerlendirilmesi”, *TÜBİTAK Proje Raporu, No: 110K303, Ankara*.
- Çalışkan, Z. (2009). “Türkiye’nin Taraf Olduğu İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalarda Yatırım Kavramı”, *Milletlerarası Hukuki Bülteni*, 29: 89.
- Çankaya, M. (2004). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, 270: 98.
- Çeken, H. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Turizm Yatırımlarına Etkisi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Çinko, L. (2009). “Doğrudan Yabancı Sermaye hareketlerinin Makroekonomik Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1): 126
- Dallı, Ö. (2005). *Turizm talebi ve Gelirleri*, Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, Baskı: 4
- Dautov, A. (2008). “Kazakistan Dünyadaki Yatırım Yeni Merkezi”, Kazakistan İstanbul Başkonsoloslugu: 14
- Dautov, A. ve Kara, A. (2008). *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınevi.
- DEİK, (2012). “Kazakistan Ülke Bülteni”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: 3
- Demir, M. (2002). “Kazakistan’da Geçiş Ekonomisi Uygulamaları ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci”, *Dış Ticaret Dergisi*, 12
- Demirel, O. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme Etkileri ve Türkiye Uygulaması*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Doğan, E.M. Shaninpour, A. ve Aghapour, K. (2013). “İran’da Gelir Dağılımı Üzerine Doğrudan Yabancı Yatırımın Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3):379
- Dosmuhamedov, T. (2009). “Baykonur Uzay Limanında Turizmin Gelişmesine Yönelik Program”, *Karaban Dergisi*, 30: 14
- Durmuş, İ. (2007). *Sarmatlar*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Efe, B. (2002). “Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği”, *İzmir Ticaret Odası*, 9
- Eker, A. (1995). *Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları*, Ankara: Doğu Matbaacılık
- Elbir, C. (2010). *Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir uygulama*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erbay, Y. (1996). “Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri”, *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Ankara*, 166
- Ercan, M. K. (1996). “Uluslar arası Petrol ve Üretim Yatırımlarının Yapısı ve Finansal Yönden İncelenmesi”, *Turkish Petroleum International Company, Eğitim yayınları, Ankara*, 5
- Ercan, M.K. (2001). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişkisi”, *G.Ü. İ.İ.F. Dergisi*, 2: 87
- Erçakar, E.M. ve Karagöl, T.E. (2011). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, *SETA Analizi Araştırmaları Vakfı*, 33: 5
- Erdinov, Y. (1997). “Nacionalniye Prirodnye Park Kazakistana”, *Zhurnal Zelenoe Spasenie*, 7: 20 (“Kazakistan’ın Milli Doğa parkları”, *Yeşil Kurtuluş Dergisi*, 7: 20)
- ESA, (2011). “Afanasyevo, Anav, Andronovo, Karasuk kültürleri ve Türklerin Ana Yurdu”, *Edebiyat ve Sanat Akademisi Yayınları*, 2
- Göver, Z. T. (2003). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslar arası Ticarete Etkileri”, *Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara*, 80
- Gulnara, B. (2011). *Kazakistan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İstihdam Üzerine Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Gülcan, S. (2015). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri: 2000-2014 dönemi*, İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Güneş, C. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri*, T.C. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Güngör, S ve Arslan, M. (2004). “Turizm ve Rekreasyon Stratejileri için SWOT Analizi, Görsel Kalite Değerlendirmesi, Turizm Tesislerinin Beğenilirliği ve Turizm Tesisleri Durum Analizi Uygulaması: Beyşehir İlçesi Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(33): 69
- Gürdal, M. (1990). *Turizm Ulaştırması*, Ankara: Adım Yayıncılık, Baskı. 2

- Gürsoy, M. (2012). *Doğu Kazakistan Demir Çağı Kurganlar*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Gürün, K. (1984). *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım
- Güven, S. (2006). “Yap İşlet Devlet Modelinde Karşılaşılan Riskler ve Finansal Riskin Önlenmesinde Swap Tekniğinin Kullanımı”, *İşveren Dergisi*, 42: 98
- Halkan, O. (1995). *Turizm Mevzuatı*, Ankara: T.H.K. Basımevi
- Hayrettin, D. (2003). “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri”, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1
- <http://invest.gov.kz/pages/proizvodstvo-stroitelnyh-materialov>, (erişim tarihi, 02.02.2016)
- <http://mts.gov.kz/main.files/showarticle.php?lang=rus&id=117747> (erişim tarihi, 02.03.2016)
- http://stat.gov.kz/faces/homePage/perepis/p_perepis/p_perepisNews1110?_afLoop=19565711453453829#%40%3F_afLoop%3D19565711453453829%26_adf.ctrlstate%3D9izd6gbla_4, (erişim tarihi, 16.11.2015)
- http://stat.gov.kz/faces/NavAbout/procurementPage?_adf.ctrlstate=owbpj5edj_25&_afLoop=25468550189420429, (erişim tarihi, 20.01.2016).
- http://www.isiaski.org/download/20140517_ISIA_Vuokatti_1b_presentation_vanat.pdf, (erişim tarihi, 11.04.2016)
- <http://www.nationalbank.kz/?docid=1029&switch=kazakh>, (erişim tarihi, 22.01.2016)
- http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersBusinessRegisters?_afLoop=31771061587205032#%40%3F_afLoop%3D31771061587205032%26_adf.ctrlstate%3Djfet4axok_34, (erişim tarihi, 06.04.2016)
- http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersServices?_afLoop=31.770.973.658.068.277#%40%3F_afLoop%3D31770973658068277%26_adf.ctrlstate%3Djfet4axok_17, (erişim tarihi, 06.04.2016)
- http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTransport?_afLoop=31.858.84.3.341.507.141#%40%3F_afLoop%3D31858843341507141%26_adf.ctrlstate%3Dz3su4dsbr_50, (erişim tarihi, 07.04.2016)
- Hüseyin, I. (2005), “Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye”, *Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 14*
- İMF , (2009). “Balance of Payments and International Investment Position Manual”, Sixth Edition, Washington D.C, 110
- İMF, (2014). “Regional Economic Outlook: Middle and Central asia”, Washington, 24, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2009/mcd/eng/mreo0509.pdf>, (erişim tarihi, 14.11.2015)

- İncekara, A. (1995). “Türkiye’de Teşvik Sistemi”, *İstanbul Ticaret Odası Yayını*, 10: 20
- İncekara, A. (1998). “Doğu Anadolu’da Kış Turizmi ve Gelişme Olanakları”, *İstanbul, İTO Yayınları*, 18: 28
- Index Mundi, Country Facts (Mundi Endeksi, Ülkeler Bilgileri), <http://www.indexmundi.com/facts/kazakhstan/international-tourism>, (erişim tarihi, 08.04.2016)
- İsangali, K. (2004). “Kazakistanskiy Turizm: Vzgl'yad İznutri ”, *National Bizness*, 6(9): 76
- İzatoldayev, S. (2006). Geçiş Ekonomilerinde Yabancı Sermaye ve Özelleştirme: Kazakistan Örneği. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- K.C. Milli Ekonomi bakanlığı İstatistik Komitesi 2010-2014 arası Veriler Bülteni, 2015. http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTourism?_afLoop=32930054060391402#%40%F_afLoop%3D32930054060391402%26_adf.ctrl-state%3D156a9zxsci_70, (erişim tarihi, 19.04.2016)
- K.C. Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, Almatı Şehrinin İstatistik Bölümü, 2015, http://www.almaty.stat.gov.kz/index.php?option=com_content&view=category&id=88&Itemid=163&lang=kz, (erişim tarihi, 16.04.2016)
- K.C. Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, Almatı Şehrinin İstatistik Bölümü, 2015, http://www.almaty.stat.gov.kz/index.php?option=com_content&view=category&id=88&Itemid=163&lang=kz, (erişim tarihi, 16.04.2016)
- K.C. Milli İstatistik Ajansı Ulaştırma Bakanlığı Verileri üzerinden hazırlanmıştır 2015,
- K.C. Turizm ve Spor Bakanlığı, (2006). “2007-2011 jıldarga Turizm Sektörin Damıtuga Arnalgan Strategiyalık Josparı, (2007-2011 Yılları Arasındaki Kazakistan’da Turizm Sektörü Gelişme Programı), Almatı, 2 Ekim: 5
- K.C. Turizm ve Spor Bakanlığı, (2007). “2007-2011 Yılları Arasında Kazakistan’da Turizm Sektörü geliştirme Programı”
- K.C. Ulaştırma Bakanlığının İstatistik Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır 2015, http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersTransport?_afLoop=31867843043439362#%40%3F_afLoop%3D31867843043439362%26_adf.ctrl-state%3D49jvkf7yz_42, (erişim tarihi, 07.04.2016)
- Kaçar, Y. (2013). “Çok Uluslu Şirketlerin Gelir ve Kazançlarının Kavranmasında Uygulanan Düzenlemelere Toplu Bir Bakış”, *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 3

- Kandemir, A. (2000). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Kalkınma: Yeni gelişen Politikalar Kapsamında Politika ve araştırma Konuları”, *TKB Araştırma Müdürlüğü*, 18
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometri Analizi”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10: 36
- Kara, A. (2013). “Kazakistan Bağımsızlık Tarihinin Dönüm Noktalarını Oluşturan Liderler: Kenesarı han, Mustafa Çokay ve Nursultan Nazarbayev”, İstanbul Üniversitesi Tarih Boyunca Lider ve Liderlik Anlayışı Semineri, <http://abdulvahapkara.com/arastirma-konulari/kazakistan-tarihi/273-kazakistan-bagimsizligi.html>, (erişim tarihi, 25.02.2016)
- Kara, A. ve Yeşilot, O. (2010). “Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan”, *Yurtdışı Hedef Pazar Araştırmaları Dergisi*, 91: 130
- Karaağaçlı, A. (2010). “Orta Asya Devletlerinde Siyasal İstikrar ve Ekonomik Gelişmenin Karşılıklı Etkileşimi”, *Giresun Üniversitesi, İİBF, Asya Araştırmaları Enstitüsü*, 9
- Karabulut, E. (2006). “Türkiye’de Konaklama Sektörü Zincir ve Grup Oteller”, *Resort Turizm Dergisi*, 42: 4
- Karadeniz, E ve Kandır, S.Y. (2007). “Seçilmiş Paydaşların SWOT Yöntemiyle Türk Turizm Yatırımlarını Değerlendirmesine Yönelik Bir Pilot Çalışma”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2): 197
- Karafakiroğlu, M. (2008). *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları, Baskı: 5.
- Karagöz, K. (2007). “Doğrudan yabancı yatırımların İstihdama etkisi: Türkiye örneği”, 8.Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, Malatya, 24-25: 2.
- Karagöz, K. (2007). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen faktörler: 1970-500”, *Journal of Yaşar University*, 8(2): 930.
- Karakurt, A. (2010). “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 62(2): 147
- Karlık, R. (1979). “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, *Formül Matbaası*, 34
- Karlık, R. (1983). “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, İTO Yayınları, İstanbul, s.19.
- Karlık, R. (1983). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İTO Yayınları
- Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015, 42, www.stat.gov.kz, (erişim tarihi, 05.04.2016)

- Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015, 23, www.stat.gov.kz, (erişim tarihi, 04.04.2016)
- Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Komitesi Sınır Hizmeti Verileri, Kazakistan Turizmi İstatistiksel Veriler Bülteni, Astana 2015, 9, www.stat.gov.kz, (erişim tarihi, 01.04.2016)
- Kazakistan Cumhuriyeti, Milli Eğitim Bakanlığı İstatistiksel Veriler Bülteni 2015, www.stat.gov.kz, (erişim tarihi, 05.04.2016)
- Kazakistan Cumhuriyeti, Milli İstatistik Komitesi, Kazakistan'daki Faaliyet Gösteren Şirketlerin İstatistiksel Veriler Bülteni, 2015,
- Kazakistan Cumhuriyeti, Tarım, Orman ve Yaban Hayatı Bakanlığı Komitesi İstatistiksel Veriler 2015, www.government.kz, www.stat.gov.kz, (erişim tarihi, 03.04.2016)
- Kazakistan İstatistik Ajansı, 2015 http://www.stat.kz/vs_scheta/vs_scheta/Pages/default.aspx, (erişim tarihi, 03.04.2016)
- Kazakistan Ulaştırma Bakanlığı İstatistik Komitesi 2015 İstatistik Veriler Bülteni, http://www.stat.gov.kz/faces/respondentsPage/respondentsArhive/respondentsArhive2015/respondentsStatForm2015?_afrc.ctrlstate=10170qo2dl_33&_afrcLoop=33380418141790308, (erişim tarihi, 24.04.2016)
- Kemal, K. H. (2003). *Türkiye ve Orta Asya*, İstanbul: İmge Kitap Evi
- Kızılkaya, O. ve Ay, A. (2014). “Reel Döviz Kuru ve Doğrudan yabancı yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi'nin ARDL Yöntemi ile Analizi: Türkiye Örneği”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1: 295-301
- Kim, A.G. (1997). *Kazakistan'da Termal Merkezleri ve Tatil Köyü, Turizm Tesislerini Geliştirme Stratejisi*, Almatı: Gylym Basım Yayını
- Kobeshova, A. (2013). *Kazakistan'da Turizm Potansiyelini Geliştirmeye Yönelik Politikalar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçtürk, O.M ve Eker, M. (2012). “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18(1) :35-42
- Korucuoğlu, S. (2006). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergi Teşvikleri*, Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kudaibergen, A. (2013). “Kazakistan Cumhuriyetinde Yatırım Olanakları ve Yatırım Faaliyetlerinin Hukuksal Zemini”, Kazakistan Cumhuriyeti sanayi ve Ticaret bakanlığı Yatırımlar Komitesi, Astana, 15

- Kutal, G. (1982). *Endüstri İlişkileri Açısından Çok Uluslu Şirketler*, İstanbul: Gür-Ay Matbaası
- Küçüktopuzlu, K. F. (2012). “Kazakistan’da Turizmin Gelişmesinin Etkileyen Faktörlerin Analizi”, *International Conference on Eurasian Economies Ahmet Yesevi Turkish-Kazakh University, Kazakistan*, 334
- Magzomov, Y. (2013). “Kazakistan’ın Uzaya Açılan Penceresi Baykonur”, *Fusula Dergisi*, 74: 2
- Mahmat, K. (2008). *Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Yardımları: Orta Asya Cumhuriyetleri Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Maslov, D. (1999). “Приватизация в Казахстане: потери и приобретения”, *Журнал Континент*, 11: 8-21 декабрь, (“Kazakistan’daki Özelleştirme: Kaybı ve Kazanması”, *Kontinent dergisi*, 11: 8-21
- Mazbaev, O. (2013). “Kazakistan’daki Tarihi Turistik Kümeler”, *Kazak Ansiklopedisi Dergisi*, 8: 10
- Mucuk, İ. (1999). *Pazarlama İlkeleri*, İstanbul: Türkmen Kitapevi, Baskı: 11
- Mucuk, M. ve Demirsel, M.T. (2009). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21: 372.
- Muhtarova, K. ve Tajiyeva, S. (2009). “Sovremennii Uroven Razvitia Turistskoi Industrii v Respublike Kazakhstan”, *Sayosat Dergisi*, 12: 15
- Mutlu, E. (1999). *Uluslar arası İşletmecilik*, İstanbul: Beta Basım Yayınları Baskı: 1
- Nadaroğlu, H. (1992). *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayınları, Baskı: 8
- Nematulla, G. (2007). *Doğrudan yabancı Yatırımlar, Yatırım Teşvik Tedbirleri ve Kazakistan Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nikintinskiy, E. (2002). “Formirovaniye Industrii Turizma Desyatiletuya Gosudarstvennoy Nezavisimostiy Kazakhstana”, *Teoriya i Metodika Fiziçeskoj Kulturi Dergisi*, 1: 16
- Nursapayeva, S. (2014). *Kazakistan’da Havayolu Ulaşımı ve Turizm*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ogienko, N.A. (2006). “Turizm Kak Sredstvo Poznania Sobstvennoy Civilizacii, Problemy, Puti Reshenia”, (“Kendi Medeniyetini Tanımanın Bir Yolu Olarak Turizm: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”), *Uluslar arası Bilimsel Konferans Makalesi*, Astana, 450
- Okkasova, A. (2012). *Geç Sovyet Döneminden Günümüze Doğu Kazakistan Ekolojik Problemleri ve Hareketleri Karşılaştırmalı Analizi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Oksay, S. (1998). “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, 8: 2
- Ozan, B. (2010). “Turizm Sektörüne Sağlanan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Olan Etkisi: Türkiye Örneği (1986-2006)”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1): 27
- Özey, R. (1996). *Tabiatı, İnsanı ve İktisadi ile Türk Dünyası*, İstanbul: Öz eğitim yayınları
- Öztürk, L. (2004). “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7): 118.
- Sabır, H. (2002). “Doğrudan yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, *Dış Ticaret Müsteşarlığı*, 26: 77
- Saipov, A.A. (1999). “Kazakistan Turizminin Teorisi ve Uygulaması” Kazakistan Pravda Dergisi, 2: 8
- Sandalcılar, A.R. (2012). “Türkiye’de Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdama Etkisi: Zaman Serisi Analizi” , *Atatürk üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26: 276
- Saray, M.O. (2001). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İlişkisi: Türkiye örneği” , *Maliye dergisi*, 161: 384
- Seyfolla, L. (2015). “Kazakistan’daki Tanıtım Faaliyetlerinin Oluşumu ve Gelişimi”, *Kazakh Ansiklopedisi*, 244: 2
- Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat-Teori-Politika ve Uygulama*. İstanbul: Kurtiş Matbaası
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama*. İstanbul: Gizem Can Yayınları
- Soydan, B.Y. (1995). *Uluslararası Vergi Antlaşmaları*, İstanbul: Beta Basım Yayınları
- Stepanovich, Y. N. (2001). İstoria Turizma Kazakistan’a. *Almatı: İzdetelstbo Rauan*,(Stepanovich, Y. N. (2001). Kazakistan Turizmi’nin Tarihi. *Almatı: Rauan Yayınları*)
- Şener, S. (2008). *Yabancı Sermaye*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları
- Şimşek, M. ve Behdioğlu, S. (2006). “Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma”, *Journal of Economics and Administrative Sciences Dergisi*, 20(2): 52
- Tandircioğlu, H ve Özen, A. (2003). “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 5(4): 176
- Tarhan, T. (1979). *Eskiçağa Kimmerler Problemi*, Ankara: TTK Basımevi

- Terzioğlu, B. (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye Örneği*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Tiryakioğlu, B. (2001). “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler: Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
- Tiryakioğlu, B. (2003). “Doğrudan Yatırımları Uluslar arası Hukukta Korunması”, *Dayınlırlı Hukuk Yayınları*, 8
- Todaro, M. P. ve Smith, S. C. (1999). *Economic Development*. New York: Addison-Wesley
- Turanlı, H. (2008). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TURSAB Kış Turizm Raporu 2014, http://www.tursab.org.tr/dosya/12196/tursab-kis-turizmi-raporu119314251845_1_12196_3978793.pdf, (erişim tarihi, 10.04.2016)
- Türkdoğdu, E. (2010). “Türkiye'nin Geliştirilebilir Bölgesel Kış Turizmi Potansiyeli: Avrupa'nın Bölgesel Kış Turizmi Merkezleri ile Türkiye'nin Bölgesel Kış Turizmi Potansiyelinin Karşılaştırılması”, Ankara: Kültür ve Turizm bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü
- Tüylüoğlu, Ş. ve Aktürk, L.N. (2012). “Yatırım Promosyon Ajanslarının Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Başarılarının Çekim Modeli ile İncelenmesi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1): 137-138
- Umbet, A. (2013). “Yüzyılın Muhteşem Uzak Limanı Turizm ile Sanayinin Merkezi Olacak”, *Syrboiy Dergisi*, 10: 3 (“Gasırdın Gajayip Garış Ailagi Turizm men Onerkasiptin Ortalığı Bolmak”, *Syrboiy Jurnalı*, 10: 3)
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) , (2003). “Investment and Technoloji Policies for Compotitiveness: Review of Succesful Country Experiences” , New York: United Nations Publications.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), (2007). “World investment Report 2007, Transnational Corporations Extractive Industries and Development” , Geneva: United Nations Publications.
- United nations Conferens on Trade and Development (UNCTAD), (2001). “World Investment Report 2001, New York: United Nations.
- Uras, G. (1979). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*.İstanbul: Formül Matbaası Yayınları

- Yakiyanova, A. (2010). *Doğalgaz ve Petrol Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Teşvikler: Kazakistan Örneği*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavan, N. (2012). “Türkiye’nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif”, *Bilig Yayınları*, 63: 239
- Yorulmaz, O. (2015). *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına*, İstanbul: Aktif Matbaa, 2. Baskı
- Yücel, S. U. (2009). “Türkiye’nin Sessiz Büyüyen Pazarı: Kazakistan”, *TURSAB Dergisi*, 287: 9
- Zhilkaidarova, Z. H. (2008). *Kazakistan’da Turizm: Turist Tercihlerini Belirlemeye Yönelik Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- 2014 International report on mountain tourism- Overview of the key industry figures for ski resorts, April 14,
- 2015 International Report on Snow&Mountain Tourism, <http://www.vanat.ch/RM-world-report-2015.pdf>, (erişim tarihi, 10.04.2015)
- 2015 International Report on Snow&Mountain Tourism, <http://www.vanat.ch/RM-world-report-2015.pdf>, (erişim tarihi, 10.04.2016)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı:	Nauryzbek BAGDALKHAN
Doğum Tarihi ve Yeri:	19.01.1987 - MOĞOLİSTAN
Uyruğu:	Kazak
Lisans Diploması:	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı
İş Deneyimi:	2010- “Hotel Kazakistan” Resepsiyonist, Kazakistan Almatı 2013- “Vogue Avantgarde” Call Center Görevlisi, Türkiye Antalya 2014-“Vogue Hotel Bodrum” Call Center Görevlisi, Türkiye Bodrum,
Yabancı Dil:	1) İngilizce (orta) 2) Rusça (iyi) 3) Türkçe (çok iyi) 4) Moğolca (iyi)
E-Posta:	nauka_01_19@mail.ru